

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

Магістерська робота

освітній ступінь - магістр

на тему:

ОБСТАВИНИ ПОСЯГАННЯ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Reasonable actions that exclude the limits of necessary self-defence

Виконала: студентка ФПвН МП-2

Спеціальності
081 Право

Пашкіна Анна Ігорівна

Керівник: Багіров С. Р.
кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент: Загине́й-Заболотенко З. А.
доктор юридичних наук, доцент

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2021 р.

Київ-2021

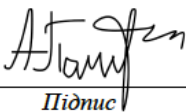
**Декларація
академічної доброчесності
студента/ студентки НаУКМА**

Я Пашкіна Анна Ігорівна,
студент(ка) 2 року навчання факультету правничих наук
спеціальність Право 081
адреса електронної пошти pashkinaanya1@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему
«Обставини посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони»
відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень,
передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність
здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений/
ознайомлена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і
готовою до перевірки;
- згоден/ згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям
академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння
змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної
системи Unichек.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних
університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

12.05.2021

Дата

Підпис

Пашкіна А.І.

Прізвище, ініціали

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 НЕОБХІДНА ОБОРОНА ТА НАСЛІДКИ ЇЇ ПЕРЕВИЩЕННЯ	11
1.1. Сутність інституту необхідної оборони.....	11
1.2. Умови правомірності необхідної оборони.....	17
1.3. Перевищення меж необхідної оборони.....	40
РОЗДІЛ 2 НАПАД ОЗБРОЄНОЇ ОСОБИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ.....	47
2.1. Умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи	47
2.2. Практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу озброєної особи.....	54
РОЗДІЛ 3 НАПАД ГРУПИ ОСІБ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ.....	59
3.1. Умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб	59
3.2. Практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу групи осіб	63
РОЗДІЛ 4 ПРОТИПРАВНЕ НАСИЛЬНИЦЬКЕ ВТОРГНЕННЯ У ЖИТЛО ЧИ ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ	69
4.1. Умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення.....	69

4.2. Практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення	74
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ	99

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз.	Абзац
ВСУ	Верховний Суд України
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК України	Кримінальний кодекс України
п.	пункт
ст.	стаття
ЦК України	Цивільний кодекс України
ч.	частина

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що, незважаючи на всі зусилля правоохоронних та судових органів, злочини завжди вчинялися і будуть вчинятися. Держава не може забезпечити достатній рівень захисту своїх громадян чи на 100% запобігати вчиненню злочинів. Саме тому Конституція України закріплює, а Кримінальний кодекс України конкретизує фундаментальне право кожного на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

У визначених кримінальним законодавством випадках право на необхідну оборону є абсолютним та не тягне відповідальності за перевищення її меж.

Проте, аналізуючи ситуацію в Україні, маємо невтішну статистику. У більшості випадків потерпілий, який використав своє право на необхідну оборону, перетворюється на підозрюваного, а іноді навіть засудженого.

В умовах воєнного конфлікту на Сході України, погіршення кримінальної ситуації в Україні, систематичні напади на активістів, кількість яких збільшилася після Революції Гідності, питання права на захист свого життя та здоров'я є надзвичайно актуальним. З огляду на це постає потреба подальшого вдосконалення чинного законодавства у цій сфері та практики його застосування.

Значимість дослідження. Дослідження теми обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони, має не лише наукове, але і практичне значення з огляду на таке. Вивчена нами практика судів є неоднорідною, що свідчить про нерозуміння правоохоронними органами та судами сутності інституту необхідної оборони, особливо в частині обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони. Частими є випадки ігнорування ч. 5 ст. 36 КК України або помилкового її застосування при винесенні вироків. З появою практики Верховного Суду з цього питання ситуація, безперечно, покращилася, проте все одно залишається проблемною. Через відсутність теоретичної бази виникає нерозуміння та неправильне тлумачення цієї

норми призводить до засудження невинних осіб та порушення природного права людини на необхідну оборону.

Таким чином, дослідження теми обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони, безпосередньо вплине не лише на подальше наукове вивчення інституту необхідної оборони, але і на практику судів, а згодом і на краще загальне розуміння з боку суспільства своїх прав у частині необхідної оборони, а також її меж.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникли у результаті посягання за обставин, що виключають перевищення меж необхідної оборони.

Предметом дослідження є система чинних в Україні нормативно-правових актів, які регулюють інститут необхідної оборони, зокрема в частині обставин посягання, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони, а також судова практика з цього питання.

Метою дослідження є дослідження загальних положень інституту необхідної оборони, з'ясування змісту обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони, формулювання їх особливостей, а також визначення проблемних аспектів, які виникають на практиці, та пропозиції щодо їх розв'язання.

Завдання дослідження полягають в такому:

- 1) визначити зміст інституту необхідної оборони;
- 2) визначити умови правомірності необхідної оборони;
- 3) визначити умови перевищення меж необхідної оборони;
- 4) виділити умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи;
- 5) визначити проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу озброєної особи, які виникають на практиці, та запропонувати власні варіанти їх вирішення;
- 6) сформулювати поняття “озброєної особи”;
- 7) виділити умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб;

8) визначити проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу групи осіб, які виникають на практиці, та запропонувати власні варіанти їх вирішення;

9) виділити умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення;

10) визначити проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, які виникають на практиці, та запропонувати власні варіанти їх вирішення;

11) визначити доцільніший підхід до тлумачення понять “житла” та “інше приміщення”.

Ступінь наукової розробки теми. Питання обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони, досліджували такі науковці, як: Ю. В. Баулін, А. О. Дудік, О. О. Дудоров, В. Т. Маляренко, Д. М. Мошенець, В. В. Орехов, Б. М. Орловський, М. М. Паше-Озерський, Т. В. Столяр, О. М. Храмцов, Є. Р. Шафіков.

Зокрема вищезазначені науковці досліджували загальні питання інституту необхідної оборони, а саме: її сутність, умови її правомірності, ознаки перевищення меж необхідної оборони.

При цьому нами не було виявлено позиції вчених та наукові праці, де б детально досліджувалися питання обставин посягання, які виключають перевищення меж необхідної оборони, тобто посягання з боку озброєної особи, групи осіб та обставину протиправного насильницького вторгнення до житла чи іншого приміщення. У досліджених працях це питання розглядалося поверхнево та загально, часто обмежувалося простим цитуванням частини статті про необхідну оборону. Нами не виявлено також і узагальнень чи інших досліджень практики судів за ч. 5 ст. 36 КК України.

У судовій практиці дискусійними залишаються питання визначення «озброєної особи», збрарядь, які вона має використовувати, щоб вважатись такою;

розуміння «групи осіб» як збірного суб'єкта, який здійснює посягання; «протиправного насильницького вторгнення у житло чи іншого приміщення». В останньому випадку відсутня однозначна позиція з приводу того, що вважається насильницьким вторгненням, а також необхідна оборона в яких приміщеннях може підпадати під ч. 5 ст. 36 КК України.

Дослідницькі питання. Що таке необхідна оборона? Які умови правомірності необхідної оборони? Які умови перевищення меж необхідної оборони? Які умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи, групи осіб та при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення? Які практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу озброєної особи, групи осіб, а також у випадку захисту від протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення? Які варіанти їх вирішення?

Методи дослідження. Для повноти дослідження під час роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: **діалектичний** метод використовувався у всіх підрозділах праці для всебічного дослідження проблемних питань та для отримання об'єктивних результатів; **антропологічний** метод також використовувався у всьому дослідженні, оскільки, ставлячи право особи на необхідну оборону у центрі, можна зрозуміти співвідношення між порушеним правом особи, що посягає, та загрозою порушення прав особи, яка оборонялася; методи **дедукції** та **індукції** допомогли визначити структурно-логічну схему дослідження; методи **аналізу** та **синтезу** застосовувались при дослідженні реальної ситуації в державі, вивченні юридичної природи обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони; зокрема аналізувалась судова практика, щоб дослідити практичне застосування норм кримінального права судами (підрозділи 2.2, 3.2, 4.2); **герменевтичний** метод застосовувався при тлумаченні основних термінів, наприклад, «озброєна особа», «група осіб», «протиправне насильницьке вторгнення у житло» тощо (підрозділи 2.1, 3.1, 4.1); **системно-структурний** та **аналітичний** методи використовувались при визначенні та описі основних ознак обставин посягання, що виключають

перевищення меж необхідної оборони (підрозділи 2.1, 3.1, 4.1); **порівняльно-правовий** – під час порівняння українського та іноземного законодавства щодо обставин посягання, що виключають перевищення меж необхідної оборони (підрозділи 1.1, 2.1; 3.1); **статистичний** – для узагальнення та аналізу емпіричної інформації (підрозділи 2.2, 3.2, 4.2).

РОЗДІЛ 1

НЕОБХІДНА ОБОРОНА ТА НАСЛІДКИ ЇЇ ПЕРЕВИЩЕННЯ

1.1. Сутність інституту необхідної оборони

Ч. 3 ст. 27 Конституції України закріплює право особи захищатися від протиправних посягань. Так, зазначається, що «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Ч. 6 ст. 55 Конституції України додає, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [1].

Виходячи з цього положення, людині гарантується реальна можливість захищати своє життя та здоров'я і життя та здоров'я інших людей. Закон формулює загальну позицію з приводу самооборони. Тобто «самооборона – це реальні, активні дії людини щодо запобігання, або припинення протиправної поведінки, яка загрожує його здоров'ю і життю, або здоров'ю та життю інших людей». При цьому норма Конституції закріплює лише загальне, неповне право особи на захист та обмежується захистом загальних благ, ігноруючи захист майна, суспільних інтересів та ін [2, с. 4].

Гарантією практичної реалізації положень Основного Закону України та їх доповнення є конкретизація права на захист у Кримінальному кодексі України. Відповідно до ч. 1 ст. 36 КК України

«необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони» [3].

Інститут необхідної оборони є одним із найдавніших. Розглядаючи природу права на необхідну оборону, варто зазначити, що серед вчених досі точаться дискусії щодо того, відноситься воно до прав першого покоління чи таки просто є реалізацією функції охорони з боку держави [4, с. 197].

Правова природа інституту необхідної оборони в науці кримінального права розглядається з точки зору трьох позицій – природно-правової, соціально-політичної та позитивістської [5, с. 6].

Позиція про природне походження цього права полягає у такому. Розглянувши право на необхідну оборону в історичній ретроспективі, зауважимо, що воно існувало та визнавалося на різних етапах цивілізації. Так, в римському праві вважалося, що право оборони походить з «природи речей, оскільки силу треба відбивати силою». «У Сентенціях Павла (Книга 5) зазначається, що того, хто вбив розбійника, який вчинив посягання на життя, або того, хто хотів вчинити зґвалтування, не слід карати, адже перший захищав своє життя, а другий – свою цноту» [6, с. 256].

Як пише І.М. Осолінкер, «право на необхідну оборону... виникає в особи з народження. Це право є природним і спрямоване на забезпечення свого правомірного та законного існування в межах суспільства та природи» [7, с. 281].

Т. А. Полякова зауважує, що, розглядаючи право на необхідну оборону з позиції природно-правового підходу, відбувається його суттєве обмеження та звуження, оскільки ця концепція має на увазі направленість на захист виключно самого себе і власних благ, у той час як кримінальне законодавство передбачає захист в тому числі інших осіб, суспільних та державних інтересів [5, с. 7].

З такою думкою складно погодитись з огляду на те, що природне право на захист витікає з права на особисту недоторканність та притаманних усім живим істотам інстинктів (самозбереження, власності, спорідненості та стадності). Саме тому воно стосується не лише самозахисту. Його реалізація можлива також під час посягання на третю особу (родича, товариша, знайомого тощо) чи на майно. [8, с. 101].

Соціально-правовий підхід пояснює, що право на необхідну оборону та його реалізація напряду залежить від становища людини у суспільстві та державі. Держава визнає захисну діяльність громадян та вважає її соціально корисною, проте сама визначає умови права на такий захист, його межі тощо [5, с. 7-8; 9].

Третьою позицією, з точки зору якої розглядається право на необхідну оборону, є позитивістська. Згідно з нею таке право ґрунтується не на інстинктах людини, не в публічному інтересі, а виключно в юридичних джерелах, де таке право закріплене [5, с. 10].

Ми дотримуємось першого природно-правового підходу, оскільки право на захист свого життя та здоров'я, життя та здоров'я інших осіб та інших благ виникає від початку життя, не залежить від визнання його державою та є одним з базових прав. Держава може лише закріпити та конкретизувати це право.

О.О. Дудоров вважає думку про те, що необхідна оборона це додатковий субінститут, який доповнює діяльність держави, яка полягає у боротьбі зі злочинністю, помилковою. Необхідна оборона є природним, невідчужуваним та абсолютним правом людини, яке держава зобов'язана визнавати [6, с. 256]. Абсолютність у цьому випадку означає, що ніхто не має права перешкоджати людині реалізувати її право на необхідну оборону. Крім того, це право є «самостійним, а не додатковим стосовно діяльності органів держави і посадових осіб, спеціально уповноважених охороняти правопорядок» [10, с. 270]. Тобто незалежно від можливості звернутися по допомогу до представників держави чи інших осіб для відвернення посягання, кожна особа має право на необхідну оборону [10, с. 270].

Така особливість права на необхідну оборону була закріплена у ч. 2 ст. 36 КК України, де передбачено, що «кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади» [3].

Однією з ознак необхідної оборони є те, що дії, описані у ст. 36 КК України, не є злочинними, хоча “за зовнішніми ознаками і схожі на діяння, передбачені Особливою частиною кримінального закону” [8, с. 100]. За умови, що кримінально карана шкода відсутня, виключається і необхідність оцінки дій відповідно до норм кримінального законодавства. Наприклад, у випадку втечі особи, на яку було скоєно напад, необхідна оборона відсутня, у той час як при заподіянні нападнику

смерті чи тілесних ушкоджень, з'являється необхідність з'ясувати, чи мала місце необхідна оборона [11, с. 350].

Необхідна оборона не лише не є злочином; навпаки, вона є суспільно корисною поведінкою з боку особи, що захищається, та є кримінально *правомірним* заподіянням шкоди нападнику [4, с. 197].

У доктрині кримінально-правової науки існує позиція про те, що необхідна оборона є одним з найактивніших засобів боротьби з суспільно небезпечними діями, а також засобом ефективного їх попередження, виховуючи в людях нетерпимість до злочинних дій та формуючи почуття громадського обов'язку і створюючи можливість його реалізувати [12, с. 190; 8, с. 101]. Таким чином, існує правомірна правова платформа для соціально-правової активності населення у боротьбі зі злочинністю та захисту державних, суспільних і особистих інтересів від посягання [8, с. 101].

Варто зауважити, що необхідною є оборона не через те, що вона є єдиним обов'язковим, вимушеним засобом захисту. Навпаки, «необхідна оборона є суб'єктивним правом людини, а не її обов'язком» [10, с. 270]. Ураховуючи це, відмова особи від використання свого права, не тягне за собою відповідальності [10, с. 270]. Оборона називається необхідною через те, що вона повинна здійснюватись у певних межах та за певних умов – особа, що захищається, має право на заподіяння нападнику лише тієї шкоди, яка є потрібною та достатньою для негайного відвернення посягання [11, с. 350].

Проте з іншого боку деякі категорії осіб, серед яких працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, зобов'язані здійснювати захист від протиправних посягань. Так, згідно зі ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію» «поліцейський... в разі звернення до нього... із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують...» Невиконання цими особами свого обов'язку тягне за собою відповідальність, встановлену законодавством [13].

У доктрині кримінального права існує думка про те, що прями обов'язки вищезазначених категорій осіб – застосування зброї та заподіяння шкоди при припиненні суспільно небезпечних посягань на будь-які інтереси – є здійсненням акту необхідної оборони. Таким чином, вважається, що законодавство про необхідну оборону поширюється також на спеціальних суб'єктів, а тому їхні дії потрібно розглядати з позиції відповідності вимогам ст. 36 КК України [14, с. 33-34].

Близькою для нас видається позиція Ю.В. Бауліна, з якою також погоджується О.В. Церковна. Лише приватна особа може бути суб'єктом права на необхідну оборону, оскільки для неї така оборона є здійсненням суб'єктивного права (а не обов'язку, як у випадку зі спеціальними суб'єктами). Тобто положення ст. 36 КК України стосуються загального суб'єкта. Дії спеціально уповноважених суб'єктів, які спрямовані на захист охоронюваних законодавством інтересів, повинні оцінюватись у відповідності з вимогами виконання службових обов'язків, а не положеннями ст. 36 КК України [48, с. 241-242; 16, с. 3].

Одним з важливих аспектів права на необхідну оборону є те, що особа, яка реалізувала це право, не зобов'язана повідомляти про вчинений акт необхідної оборони державні органи чи посадових осіб. Особа наділена лише правом (а не обов'язком) це зробити [10, с. 270].

Загалом зі змісту ст. 36 КК України зрозуміло, що положення цієї статті розраховані не на нападника і не на особу, що захищається, а саме на правозастосовувача. Ця норма зосереджує свою увагу не на праві особи на захист, визначенні критеріїв та окреслення чітких меж захисту, а саме на оцінці її оборонних дій з точки зору законодавства. Недоліком такого формулювання статті є те, що у її тексті не розкриваються ознаки, які існують у діях того, хто обороняється, і за якими можна визначити злочинність чи незлочинність таких дій; не розкривається поняття перевищення меж необхідної оборони [8, с. 102-103].

Варто погодитися з думкою про те, що такий підхід законодавця, а отже, і положення ч. 1 ст. 36 КК України необхідно змінити з огляду на те, що особа, що обороняється та реалізує своє право на необхідну оборону, повинна мати право на

інформацію, яка б дозволила орієнтуватися у такій ситуації (випадки та межі дозволених дій з її боку). Інакше можливість реальної реалізації особою права на необхідну оборону знижується в першу чергу через нерозуміння положень цієї статті. Часто таке формулювання ставить особу, що захищається, у ситуацію, при якій та «повинна не тільки дочекатися початку посягання, але і в екстремальній ситуації з'ясувати його спрямованість та інтенсивність (тобто виявити характер і ступінь його суспільної небезпеки), а також устигнути вчинити відповідні оборонні дії» [8, с. 103]. Визначення об'єкта у цьому випадку сформульовано доволі загально та незрозуміло для пересічної особи та є застарілою конструкцією з законодавства СРСР [17, с. 570].

Так, відповідно до ст. 15 КК УРСР 1960 року

не є злочином дія, яка хоч і підпадає під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом, але вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті інтересів Радянської держави, громадських інтересів, особи чи прав того, хто обороняється, або іншої людини від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони [18].

На противагу українській моделі формулювання норми про необхідну оборону Орловський Б. М. наводить положення в кримінальному законодавстві англо-американських країн, де об'єктом захисту виступають життя, здоров'я, права і свободи людини, права і свободи інших осіб, власність [17, с. 570].

Так, наприклад, відповідно до ст. 122-5 Кримінального кодексу Франції особа не несе кримінальної відповідальності, якщо, зіткнувшись з необґрунтованим нападом на себе або на іншу особу, вона в той момент здійснить дії, викликані необхідністю самозахисту або захисту іншої особи, за винятком випадків, коли використані засоби оборони не відповідають тяжкості посягання. У наступному абзаці цієї ж статті зазначається про необхідну оборону під час захисту власності [19, с. 4].

Ураховуючи те, що відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», вважаємо за потрібне змінити об'єкт захисту у

ст. 36 КК України. Зокрема необхідно конкретизувати такий об'єкт, визначивши його як «життя, здоров'я, права і свободи людини, а також власність».

Розглядаючи визначення поняття необхідна оборона, Б. М. Орловський звертає увагу на те, що є незрозумілою фраза «необхідна оборона це дії, вчинені з метою... шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди». Науковець зауважує, що дії особи, що обороняється, “не можуть бути вчинені шляхом заподіяння шкоди, вони повинні бути направлені на заподіяння шкоди”. З таким формулюванням варто погодитися з огляду на те, що заподіяння шкоди є можливим результатом дій особи, що захищається, який в певних випадках може і не настати [17, с. 570].

1.2. Умови правомірності необхідної оборони

Зі змісту ст. 36 КК України випливає те, що необхідна оборона є обставиною, яка виключає злочинність діяння, лише у випадку наявності низки умов її правомірності (у літературі їх також називають критеріями, ознаками) [6, с. 257].

Учений Е. Я. Немировський у своїй праці наголошував на те, що поняття “оборона” має дві складові – посягання та захист, що мають відповідати певним умовам [20, с. 104].

Теорія кримінального права поділяє такі умови на умови правомірності, які характеризують суспільно небезпечне посягання (суспільна небезпека, наявність і реальність), та умови, які відносяться до захисту від такого суспільно небезпечного посягання (це об'єкти захисту, особи, яким заподіюється шкода, і відповідність захисту характеру і небезпеці посягання) [6, с. 257].

Важливо наголосити, що недотримання або відсутність хоча б однієї умови, що повинна характеризувати суспільно небезпечне посягання, тягне за собою відсутність стану необхідної оборони, а отже, особа, що захищається від посягання, може сама стати злочинцем [4, с. 198; 6, с. 257;].

Конкретизується та розкривається ширше це питання в матеріалах практики, зокрема у Постанові Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 року №1, де виділяються вищезазначені умови правомірності необхідної оборони [21].

1. Першою умовою є наявність посягання, яке обов'язково повинне бути **суспільно небезпечним**. За відсутності цієї умови виникнення права на необхідну оборону є неможливим. Е. Я. Немировський зазначав, що таке посягання має бути неправомірним та не ґрунтуватися на будь-яких спеціальних повноваженнях з боку нападника [20, с. 105]. Так, право на необхідну оборону не виникає у випадку правомірних вчинків, при затриманні злочинців, при виконанні службових обов'язків, а також за інших обставин, “що виключають злочинність діяння”. При цьому у випадку неправомірних дій з боку спеціального суб'єкта необхідна оборона допускається [10, с. 270-271].

Так, наприклад, відповідно до обставин справи Глухівського міськрайонного суду Сумської області № 576/2107/16-к від 24 лютого 2017 року до будинку ОСОБА_4 прибули два працівники поліції для супроводження та доставки його до спеціалізованого психіатричного закладу. Побачивши працівників поліції, ОСОБА_4 сів за кермо саморобного трактору та поїхав на свій город. Один з поліцейських заскочив до нього в кабінку трактора і почав його бити, розбив скло з правого боку, намагався зупинити трактор, тягнувши на себе важелі, від чого трактор не зупинявся, а навпаки рухався швидше. До нього згодом приєднався другий поліцейський, який теж бив ОСОБА_4 в тракторі, який рухався. При цьому ОСОБА_4 чинив опір та наносив удари у відповідь. Суд визнав невинуватим ОСОБА_4, аргументуючи це тим, що в цьому випадку опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків відсутній. Натомість має місце дії, вчинені у стані необхідної оборони, оскільки таке вчинення опору працівникові правоохоронного органу було при здійсненні ним явно незаконних дій [22].

Цікавим є практика штату Міссурі, де передбачено право особи на оборону, а точніше “протидію нерозумній та непотрібній для законного затримання (арешту) силі з боку поліцейського” (Тут і далі переклад з англійської мови здійснено авторкою) [23, с. 746]. При цьому у випадку провокації застосування такої сили проти себе протидія з боку особи не може розцінюватись як необхідна оборона.

Тобто протидія законному арешту з застосуванням «непотрібної» сили з боку поліцейського вирішується аналогічно з правилами необхідної оборони [23, с. 746].

Звертаючись до тлумачного словника, бачимо, що посягати – це “намагатися завдати якоїсь шкоди кому-небудь” [24].

У кримінальному праві, як пише Ю. В. Баулін, під терміном **посягання** розуміють «спробу особи заподіяти шкоду правоохоронюваним інтересам, оскільки тільки у такому випадку особа, що обороняється, має об’єктивну можливість попередити чи припинити посягання» [25, с. 27].

Розглядаючи практичне розуміння терміну “посягання”, робимо висновок про те, що під ним розуміються не лише суспільно небезпечні дії, але і замах на їх вчинення. Так, відповідно до абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону» «стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди» [21; 4, с. 198].

Посягання обов’язково повинне мати ознаку суспільної небезпеки, що характеризує його соціальну спрямованість [25, с. 27]. *Суспільна небезпека* у цьому випадку означає, що посягання має бути здатним заподіяти негайну істотну шкоду правоохоронюваним правам та інтересам особи, суспільства або держави [26, с. 185].

При цьому не має ніякого впливу ступінь суспільної небезпечності посягання [11, с. 351]. За своїм характером воно може бути пов’язане безпосередньо з насильством або з загрозою його застосування [27, с. 52].

Деякі науковці, як-от Е. Я. Немировський, вживають термін “напад”. ототожнюючи його з терміном “посягання” [20, с. 105]. До того ж в теорії кримінального права висловлюється думка про те, що право на необхідну оборону виникає лише при нападі [5, с. 21].

Досліджуючи зміст терміну “**напад**”, варто звернути увагу на п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими

злочинними об'єднаннями», де “*нападом...* є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування” [28].

На відміну від нападу посягання може виражатися також в інших діях, як-от: втеча з-під варти, зґвалтування, крадіжка знищення майна, незаконний перетин кордону тощо [24, с. 53].

Таким чином, поняття “напад” є вужчим за поняття “посягання”. Ст. 36 КК України при цьому не містить умову застосування насильства щодо особи, яка захищається, а отже, посягання може виражатися діями, в яких відсутній характер нападу (наприклад, замах на крадіжку майна) [10, с. 271].

На нашу думку, ототожнення “посягання” з терміном “напад” є неправильним з огляду на те, що інакше це може призвести до суттєвого звуження права на необхідну оборону, оскільки воно не передбачатиме захист від ненасильницьких злочинів, на кшталт крадіжки.

Як вже зазначалося раніше, посягання повинно являти собою суспільну небезпеку, проте це не означає, що воно обов'язково має бути злочинним, оскільки це так само звужує межі права на необхідну оборону [29, с. 36]. Тобто абсолютно «не вимагається, щоб суспільно небезпечне посягання мало всі ознаки складу злочину». Достатнім є об'єктивна суспільна небезпечність діяння [11, с. 351].

Незважаючи на те, що посягання не обов'язково повинно бути злочинним, воно обов'язково має містити «небезпеку негайного спричинення шкоди, що обумовлює необхідність негайного реагування на таке посягання» [26, с. 185-186]. Відповідно у випадку відсутності загрози негайного спричинення шкоди внаслідок посягання не виникає і потреба у реагуванні на нього та його відверненні [26, с. 186].

У науці кримінального права серед вчених виникають дискусії щодо виникнення права на необхідну оборону у випадку нападу осіб, **які не підлягають кримінальній відповідальності** з певних причин (неосудні особи, особи, які не досягли віку кримінальної відповідальності тощо).

Перший табір науковців відстоює думку про те, що необхідна оборона допустима від посягання, скоєного психічно хворою, малолітньою особою або особою, яка діє під впливом фактичної помилки, яка виключає його вину з огляду на таке [29, с. 33-34]. По-перше, у момент нападу та під час здійснення оборони особа, що обороняється, у більшості випадків звертає увагу лише безпосередньо на факт посягання, його характер та ступінь загрози; рідше її увага націлена на особу нападника, визначення його психічного стану, віку, належність до спеціального суб'єкта тощо [4, с. 198]. При цьому вважається, що усвідомлення нападником своїх дій ніяким чином не впливає на виникнення права на необхідну оборону [20, с. 105].

Як пише Ю.В. Баулін, посягання малолітньої чи психічно хворої особи за своїм соціальним змістом, безперечно, відрізняється від посягання особи, яка може підлягати кримінальній відповідальності, проте в обох випадках таке посягання є небезпечним для суспільства (має ознаку суспільної небезпеки), тобто спрямоване на заподіяння шкоди тим чи іншим інтересам [25, с. 27].

Деякі вчені відстоюють думку про те, що, зважаючи на особливості таких нападників, варто встановити в законодавстві обмеження щодо заподіяння шкоди цим особам. Так, Н.В. Голубих пропонує зважати на принцип гуманізму та визнавати правомірною необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання з боку осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності, лише у тому випадку, якщо в особи, що обороняється, відсутня можливість уникнути загрози без заподіяння шкоди нападнику [30, с. 7-8].

Подібна пропозиція, на нашу думку, значно звузить право на необхідну оборону та можливість його реалізувати у подібних випадках, що призведе до погіршення становища особи, яка обороняється, та, як наслідок, до виникнення проблем при доведенні факту необхідної оборони у суді.

Також цю позицію критикує В. В. Орехов, зазначаючи, що таке твердження суперечить букві і духу закону, який передбачає захист саме від суспільно небезпечного діяння, при цьому не вказуючи на особу нападника [27, с. 54-55].

Протилежна позиція полягає в тому, щоб віднести правомірну оборону від свідомо незлочинних суспільно небезпечних дій до ознак крайньої необхідності [4, с. 199]. Таким чином, це призведе до обмеження повноважень особи, що захищається, принципами пропорційності та субсидіарності, а отже, наприклад, якщо від нападу особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності, можна було врятуватись за допомогою втечі, то можливість заподіяння тяжкої шкоди нападнику не виникає (як це допускається у випадку необхідної оборони) [20, с. 105].

Критикує таку позицію Т. А. Полякова, на думку якої, розгляд посягань з боку осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності, за правилами крайньої необхідності призвело би до того, що навіть у випадку смертельної небезпеки особа, що обороняється, не мала б права позбавити життя нападника, оскільки захист одного рівноцінного блага не допускається за рахунок іншого [5, с. 27].

Так, розглядаючи випадок необхідної оборони, Голопристанський районний суд Херсонської області у справі № 654/2884/18 від 19 червня 2019 року підтвердив, що “правомірною вважається оборона не тільки від діяння, яке у кримінально-правовому розумінні є злочином, а й від суспільно небезпечного посягання такої, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, чи неосудної особи, яке через відсутність належного суб’єкта не визнається злочином” [31].

Наступним дискусійним питанням є можливість визнання права на необхідну оборону від *необережних злочинів*.

Одні автори, зокрема М. М. Паше-Озерський, вважають неможливим існування необхідної оборони від необережних злочинів з огляду на те, що багато необережних злочинів (наприклад, необережне вбивство) починають бути суспільно небезпечними тільки тоді, коли виникає суспільно небезпечний результат. Відповідно до виникнення результату оборона не може бути застосована, оскільки діяння саме по собі не є суспільно небезпечним [32, с. 38].

Існує також протилежна позиція, відповідно до якої вважається, що необхідна оборона у цих випадках можлива. Так, Т. А. Полякова з посиланням на

І. С. Тишкевича, зазначає, що “необхідна оборона допустима від необережних злочинів, якщо вони виражаються в активних діях” [33, с. 12-13].

На нашу думку, остання позиція є більш влучною з огляду на те, що особа, що обороняється, завжди оцінює небезпечність діяння та його можливий результат не з точки зору кримінального права, а з точки зору людської психології, і тому прагне відвернути потенційно небезпечні наслідки усіма можливими способами. У такому випадку можливість реалізації права на необхідну оборону є потрібним.

До того ж вищесказане підтверджує також судова практика, зокрема Заводський районний суд м. Запоріжжя у справі № 332/4417/15-к від 14 квітня 2016 року використав такий аргумент: «Суспільне небезпечне посягання породжує право на необхідну оборону незалежно від того, чи вчинене воно навмисно або з необережності чи навіть без вини. Достатньо, щоб таке посягання за своїми об'єктивними ознаками спричиняло істотну шкоду або створювало безпосередню загрозу спричинення такої шкоди правоохоронюваним інтересам» [34].

При цьому варто зауважити, що необхідна оборона не може бути застосована щодо малозначного діяння з огляду на таке. Посягання, описане у ч. 1 ст. 36 КК України, має бути суспільно небезпечним, а тому положеннями ч. 2 ст. 11 КК України воно охоплюватись не може [6, с. 257].

Так, розглядаючи випадок необхідної оборони, Голопристанський районний суд Херсонської області у справі № 654/2884/18 від 19 червня 2019 року зазначає, що “не виникає стану необхідної оборони у разі "захисту" зазначених у ч. 1 ст. 36 КК України охоронюваних законом прав та інтересів від діяння, яке через малозначність не становить суспільної небезпеки (ч. 2 ст. 11). Тому, наприклад, вбивство особи, яка проникла в чужий сад для крадіжки кількох яблук, розглядається не як вбивство з перевищенням меж необхідної оборони, а як умисне вбивство” [31].

Ще одним дискусійним питанням є допустимість застосування необхідної оборони від адміністративних правопорушень. Одні науковці вважають, що, незважаючи на те, що адміністративні правопорушення теж являють собою суспільну небезпеку, зникає межа між “необхідною обороною в кримінально-

правовому сенсі і необхідною обороною в сенсі адміністративного законодавства і що такий підхід не правильний по суті» [27, с. 55-56].

Інші науковці, підхід котрих ми розділяємо, вважають навпаки – необхідна оборона у таких випадках допустима. Так, О.О. Дудоров зазначає, що *«з одного боку, ст. 19 КУпАП закріплює... власне положення про необхідну оборону; з іншого... важко уявити собі оборону стосовно адміністративного проступку, яка б із зовнішнього боку не набувала вигляду злочину (умисне завдання побоїв особі, яка вчиняє ... насильство у сім'ї)»* [6, с. 258].

Спірним є також питання щодо допустимості необхідної оборони від суспільно небезпечної бездіяльності.

Так, Б.М. Орловський з посиланням на В. І. Ткаченко зазначає, що останній *«виділяв оборону від бездіяльності у самотійну обставину, що виключає злочинність діяння – примус до дії для виконання правового обов'язку»* [35, с. 11].

М. М. Паше-Озерський писав, що посягання це завжди діяння людини, тобто виражається у формі активних дій. Бездіяльність, на його думку, *«не утворює стан необхідної оборони, тобто не є посяганням в розумінні умови необхідної оборони»*. Також він підтверджував свою позицію тим, що радянська судова практика не знає жодного випадку необхідної оборони проти бездіяльності [32, с. 34].

Схожу думку висловлював В. В. Орехов: *«Захищатися, відвертати посягання можливо лише від активних дій особи, що посягає»* [27, с. 57].

Протлумачивши поняття “посягати” та “оборонятися”, підтверджується позиція того, що оборона у цьому контексті можлива лише від активних дій особи [36; 37].

2. Другою умовою, яка потрібна для визнання необхідної оборони правомірною, є **наявність** посягання, тобто його часові рамки. Наявність посягання означає, що воно вже є розпочатим, проте ще не є закінченим, тобто це та “тривалість у часі, протягом якого тільки й можлива оборона проти такого посягання” [6; 258-259; 10, с. 272]. Для початку є важливим визначити момент початку посягання та момент його закінчення [6; 258].

М. М. Паше-Озерський пише, що не виникає сумнівів в тому, що необхідна оборона може застосовуватись проти посягання, яке вже здійснюється, тобто факт посягання вже існує [32, с. 48].

При цьому Постанова Пленуму Верховного Суду України N 1 від 26.04.2002 “Про судову практику у справах про необхідну оборону” також передбачає, що “стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди” [21].

У Постанові Пленуму зазначається, що, з’ясовуючи факт наявності небезпеки здійснення посягання, потрібно враховувати «поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну» [21].

Тобто початком посягання вважається не лише безпосередній фізичний вплив на особу, яка обороняється, а і реальна загроза такого посягання [38, с. 230].

Це означає, що особа, яка обороняється, не зобов’язана чекати початку здійснення посягання; вона має право на необхідну оборону з моменту як вона «відповідно до власного уявлення, яке ґрунтується на всій фактичній обстановці цієї ситуації» вважає, що таке посягання може негайно розпочатися, тобто з моменту реальної загрози здійснення посягання та заподіяння шкоди [32, с. 49].

Так, у справі Ярмолинецького районного суду Хмельницької області № 672/1668/15-к від 27 липня 2016 року дії ОСОБА_5 були визнані вчиненими у стані необхідної оборони, оскільки існувала реальна загроза заподіяння шкоди йому та його матері. Згідно з обставинами справи ОСОБА_5 зайшов до кімнати і побачив, що його батько, який перебував у нетверезому стані, кричав на матір та погрожував ножом. Матір вибила ніж з рук батька, проте останній намагався його підняти. Тоді ОСОБА_5 взяв цей ніж та завдав батькові один удар ножом у шию, від якого останній помер. Суд вважає дії ОСОБА_5 вчиненими у стані необхідної оборони, оскільки «стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди». Діям ОСОБА_5 передувало суспільно небезпечне посягання з боку батька,

яке створювало реальну загрозу заподіяння шкоди здоров'ю матері та ОСОБА_5 [39].

У праві США ж, наприклад, право на необхідну оборону не виникає лише при нанесенні першого удару чи наявності загрози його заподіяння. Традиційні закони про необхідну оборону вимагають, щоб особа, на яку скоюється посягання чи існує загроза його скоєння, діяла розумно; відступила, якщо є така можливість; застосовувала лише ту силу, яка необхідна для відвернення посягання. Ключова відмінність від права України полягає в тому, що існує вимога “відступити, якщо це можливо”. Тобто після здійсненого посягання, наприклад, удару, потерпілий зобов'язаний втекти, якщо має таку можливість, інакше посилатися на необхідну оборону останній не зможе [40].

При цьому багато штатів мають у своєму законодавстві право “стояти на своєму”. Відповідно до нього скасовується обов'язок відступати і дозволяється вдаватися до оборони, навіть якщо особа, що захищалася, не зробила нічого, щоб врятуватися від загрози здійснення посягання [41].

Право на необхідну оборону закінчується рівно в той момент, коли фактично завершується суспільно небезпечне посягання [32, с. 52].

Кінцевим моментом такого посягання можуть бути такі випадки: 1) особа, яка посягає, припиняє посягання добровільно або у зв'язку з певними перешкодами; 2) особа, яка обороняється, змогла відвернути посягання (нападник втік, втратив свідомість тощо); 3) особа, яка посягає, досягла своєї мети та скоїла суспільно небезпечне посягання [32, с. 52].

Загалом, як зазначає Т. А. Полякова, право на необхідну оборону продовжує існувати до моменту, поки загроза заподіяння шкоди охоронюваним законодавством інтересам не зникне [5, с. 38].

При цьому існує думка, яку зокрема озвучує Е. Я. Немировський, про те, що кінцевим моментом існування права на необхідну оборону не завжди вважається момент закінчення посягання. Так, оборона може бути допустима, у випадку «поки є можливість безпосередньо усунути небезпеку» (наприклад, постріл у грабіжника, який тікає з нагробованими речима) [20, с. 107].

Також, як пише О. О. Дудоров, у випадку якщо нападника поранено, проте він не припиняє здійснювати посягання, таке посягання також не вважається завершеним [6, с. 258].

У випадку якщо особа, що захищається, усвідомлює те, що необхідності у застосування зброї немає, проте все одно заподіює шкоду нападнику, який вже заподіяв шкоду та завершив посягання, такі її дії можуть бути оцінені як акт самосуду, злочин, вчинений у стані афекту, з помсти або як затримання злочинця [6, с. 259; 11, с. 352].

Дискусійною, проте важливою є правова оцінка випадків, коли зброя або інші засоби, які використовуються для посягання, переходять до рук осіб, що захищаються [27, с. 69]. Так, судова практика, зокрема Пленум ВСУ, зауважує, що «перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання» [21].

Так, у згаданій вище справі Ярмолинецького районного суду Хмельницької області № 672/1668/15-к від 27 липня 2016 року дії ОСОБА_5 було визнано такими, що вчинені у стані необхідної оборони, хоча ніж (знаряддя нападу), яким здійснювалося посягання з боку батька, перейшов до ОСОБА_5 [39].

У разі якщо особа, що захищається, вилучила засіб, який використовувався для посягання і це змусило особу, що посягала, припинити посягання, право на необхідну оборону припиняється в той самий момент [27, с. 70].

3. Третьою умовою правомірності необхідної оборони є **реальність** (дійсність) посягання. Деякі науковці не вважають реальність окремою самостійною умовою та часто об'єднують її з умовою наявності посягання. Варто погодитись з думкою Б. М. Орловського, який вважає, що саме за ознакою дійсності необхідна оборона відрізняється від уявної, а тому виділяти її в окрему ознаку є необхідним. До того ж наявність посягання стосується переважно його часових меж, а не існування в реальності як такого [14, с. 110].

Важливо, щоб суспільно небезпечне посягання існувало «в об'єктивній реальності, а не в уяві того, хто захищається» [6, с. 260]. У випадку якщо посягання

в реальності немає та об'єктивно існуюча небезпека відсутня, оборонні дії особи розглядаються з позиції уявної оборони [38, с. 230].

Як пише Т. А. Полякова, уявна оборона схожа на необхідну оборону за своєю суб'єктивною стороною – сприйняттям особи актів поведінки як суспільно небезпечних, а також за мотивом та метою [5, с. 45].

На відміну від необхідної оборони, уявна оборона є різновидом небезпечної поведінки, оскільки часто призводить до заподіяння невинуватої шкоди охоронюваним інтересам. Заподіяння шкоди особі, що нібито посягає (насправді ж є невинуватою), не може розцінюватись як захист, оскільки реальна небезпека заподіяння шкоди особі, що захищається, відсутня, і тому воно завжди є суспільно небезпечними [27, с. 70; 42, с. 96].

Так, прикладом стану уявної оборони може слугувати випадок, коли «особа, сприйнявши запальничку у вигляді пістолету в руках іншої особи за справжню вогнепальну зброю, застосовує фізичне насильство стосовно володільця такої неоднозначної іграшки» [6, с. 260].

Оскільки причиною уявної оборони може бути помилка особи, яка захищається, щодо низки об'єктивних обставин, «юридичні наслідки уявної оборони оцінюються за загальними правилами про фактичну помилку» [15, с. 13]. При цьому для уявної оборони важливо, щоб існував збіг всіх обставин, які через схожість з реальним посяганням могли б спровокувати помилку особи, що захищається [42; с. 96].

Вирішуючи питання кваліфікації дій особи у випадку уявної оборони, В. В. Орехов наголошує на таких варіантах:

1) у випадку, коли «обстановка ситуації давала особі підстави вважати, що вчиняється реальне посягання, і особа, яка захищається, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення, вона має бути звільнена від відповідальності за заподіяну шкоду, оскільки діяла у стані необхідної оборони» [27; с. 71].

2) Якщо ж особа, яка заподіює шкоду уявному нападнику, не усвідомлює відсутність посягання, проте за конкретних обставин повинна була та могла це

усвідомлювати, відповідальність за таке заподіяння шкоди настає за необережний злочин [27; с. 72].

3) у випадку перевищення меж необхідної оборони, такі дії будуть кваліфікуватися за правилами, перевищення меж необхідної оборони [27; с. 72].

Якщо ж припущення про факт нападу було необґрунтованим, а обстановка, за якої відбувалися події, не давала приводу для висновків про скоюваний напад, такі дії повинні розглядатися як умисний злочин [42; с. 97].

Аналізуючи зарубіжний досвід щодо подібних ситуацій, варто звернути увагу на досвід Сінгапуру. У його законодавстві передбачено, що право на захист може застосовуватися навіть тоді, коли існує ризик заподіяння шкоди чи навіть смерті невинній людині, якщо це право буде реалізовано. Наприклад,

“на особу нападає група осіб, які намагаються її вбити; при цьому єдиний спосіб реалізувати своє право на захист - це вистрілити в натовп, але при цьому існує ризик заподіяти шкоду групі маленьких дітей, які змішалися з натовпом. У цьому випадку передбачається право на захист, навіть якщо особа, що захищається і стріляє в натовп, ризикує заподіяти шкоду дітям” [43].

4. Розглянувши другу групу умов правомірності необхідної оборони – тих, які стосуються захисту, – спершу варто виділити **коло об’єктів захисту** [5; с. 47]. Ст. 36 КК України зазначає такі об’єкти захисту: “охоронювані законом права та інтереси особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільні інтереси та інтереси держави” [3].

Таким чином, бачимо, що помилковим видається побутове твердження про те, що право на необхідну оборону належить особі лише у випадку посягання на неї саму або на її права. У цьому випадку, як вже зазначалося раніше, відбувається вузьке тлумачення права на необхідну оборону та його ототожнення з правом на самооборону, що є не правильним [44, с. 282].

Захищаючи права та інтереси третіх осіб, особа, що здійснює необхідну оборону, не зобов’язана питати згоди у потерпілого на надання допомоги від посягання чи чекати звернення по таку допомогу. Важливо, що «небажання потерпілого захищатися від суспільно небезпечного посягання не виключає права

необхідної оборони з боку третьої особи, яка вжила заходів щодо захисту потерпілого за власною ініціативою» [14; с. 111].

До суспільних інтересів як об'єкту захисту від суспільно небезпечного посягання у контексті ч. 1 ст. 36 КК України відносяться громадська безпека, громадський порядок, спокій громадян, порядок збереження майна, належного територіальній громаді тощо [6; с. 262; 46].

У свою чергу до інтересів держави можуть відноситися зовнішня та внутрішня безпека, охорона державної чи військової таємниці України, територіальна цілісність та недоторканність, збереження конституційного ладу, економічна або інформаційна безпека України тощо. [6; с. 262; 46].

5. Ще однією умовою правомірності необхідної оборони є **“заподіяння шкоди виключно тому, хто посягає”** [6; с. 262].

Необхідна оборона є активною формою відвернення та припинення посягання, а тому не може виражатись у звичайній протидії та відхиленні удару, парированні чи відтягуванні нападника. Вона виражається саме в активних діях особи, що обороняється [27; с. 80].

Шкода при цьому може мати різний характер і зміст; бути фізичною (позбавлення життя; тілесні ушкодження тощо) або майновою (знищення чи пошкодження чужого майна). Також допускається ситуація, коли заподіяна шкода особі, що посягає, є більшою за відвернену [6; с. 262].

Дотримуючись принципу персональної відповідальності, Кримінальний кодекс у ст. 36 передбачає можливість заподіяння шкоди особою, яка здійснює право на необхідну оборону, лише тій **особі, що здійснює посягання**. При цьому не залежить, у яких стосунках знаходяться нападник та особа, що захищається (родинні, службові, дружні тощо). Шкода може бути заподіяна будь-якій особі, яка здійснює посягання – родичам, друзям, керівнику, посадовій чи службовій особі тощо, але за умови, що «його дії об'єктивно виразилися в незаконному посяганні, яке кваліфікується як напад» [42; с. 97].

З вищезазначеного випливає, що заподіяння через фактичну помилку шкоди третій особі, яка не здійснювала посягання, виключає існування необхідної

оборони в діях особи, що обороняється, оскільки такі дії мають суспільно небезпечний характер [42; с. 97; 27, с. 80].

Такі випадки оцінюються з трьох різних позицій. Як пише В. В. Орехов, посилаючись на В.І. Ткаченка, «відповідальність за заподіяну шкоду третій особі залежить від об'єктивних та суб'єктивних ознак, а тому тут існує три варіанти». [45, с. 31].

У першому випадку можливо, що особа, яка обороняється, заподіює шкоду третій особі у результаті фактичної помилки сприйняття її за особу, що посягає, а тому такі дії будуть оцінюватися за правилами уявної оборони. У другому випадку, коли при відверненні посягання особа, що обороняється, випадково заподіює шкоду третій особі, а не особі, що посягала, такі її дії будуть оцінюватися з урахуванням необережної форми вини [27, с. 81]. В останньому випадку дії особи, що при обороні свідомо заподіяла шкоди третій особі, можуть визнаватися правомірними та розглядатися з застосуванням такого правового інституту як крайня необхідність [45, с. 31].

Судова практика, зокрема Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”, описує лише один варіант з трьох та зазначає, що, «якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність» [21].

6. Умова відповідності захисту характеру і безпеці посягання.

Право на необхідну оборону не є необмеженим, тобто воно не передбачає заподіяння особі, що посягає, будь-якої шкоди. Відповідно до ч. 1 ст. 36 КК України така шкода повинна бути **необхідною** і **достатньою** в конкретній обстановці для відвернення посягання [3; 11, с. 353].

Бачимо, що, визначаючи межі необхідної оборони, стаття містить оціночні поняття, а саме: «шкода, необхідна і достатня в даній обстановці» [47].

Ю. В. Баулін зазначає, що відповідно до принципу необхідності шкода, заподіяна особі, що посягає, є правомірною лише в тому випадку, якщо в

конкретній обстановці вона була потрібна для відвернення або припинення посягання [48, с. 183]. Принцип достатності у цьому випадку передбачає, що заподіяна шкода має бути співрозмірною порівняно з відвернутою шкодою; при цьому потрібно приблизно визначити “мінімальну шкоду”, яка буде “достатньою” для відвернення такого посягання [49, с. 93].

Окреслюючи характер та розмір шкоди, яку допускається заподіяти при необхідній обороні особі, що здійснює посягання, для відвернення чи припинення такого посягання, враховується характер та ступінь суспільно небезпечного посягання, обстановка захисту і психічний стан особи, що захищається [11, с. 353].

Характер та ступінь небезпечності посягання визначається цінністю охоронюваного блага, на яке здійснюється посягання. Чим більшу суспільну небезпечність становить посягання, тим тяжчою може бути заподіяна шкода особі, що здійснює посягання [10, с. 275]. Важливо, щоб шкода, яка заподіюється особі, що посягає, приблизно дорівнювала відверненій шкоді. Тобто так звана “співрозмірність благ” означає відповідність між шкодою, яка загрожує, та шкодою, яка заподіюється особі, що посягає [32, с. 62]. Наприклад, допускається позбавлення життя особи, що посягає, у випадку захисту власного життя чи життя іншої особи. При цьому позбавлення життя при захисті майна не допускається [11, с. 353].

Аналізуючи, наприклад, досвід США, зокрема штату Іллінойс, спостерігаємо, що аналогічно з українським законодавством там при захисті власності “смертельна сила, як правило, не допускається... Однак допускається застосування смертельної сили тільки в тому випадку, якщо є розумні підстави вважати, що така сила необхідна для запобігання вчиненню насильницького злочину [50].

Так, межі захисту при необхідній обороні визначаються ступенем небезпечності (інтенсивністю) посягання та цінністю охоронюваного законом блага [32, с. 63].

Наступним критерієм визначення співрозмірності необхідної оборони, є відповідність шкоди, яка заподіюється особі, що посягає, обстановці захисту [10, с. 275].

Обстановку захисту визначають реальні можливості і засоби особи, що обороняється, для відвернення чи припинення посягання. Її характер залежить від «реального співвідношення сил, можливостей і засобів особи, яка захищається, і особи, яка посягає» [10, с. 275]. При визначенні обстановки захисту враховуються зокрема «час, місце вчинення посягання, співвідношення сил того, хто посягає, і того, хто обороняється, кількість осіб на одному й іншому боці, наявність знарядь і засобів посягання та оборони тощо» [11, с. 354].

Постанова Пленуму Верховного Суду України N 1 від 26.04.2002 “Про судову практику у справах про необхідну оборону” поряд з відповідністю/невідповідністю знарядь захисту та нападу, характером небезпеки, що загрожувала особі, яка оборонялася, виділяє такі обставини, які могли вплинути на реальне співвідношення сил, для врахування судами при вирішенні справи: «місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини» [21].

Обстановку захисту у науці кримінального права деякі вчені, зокрема Ю. В. Баулін, поділяють на обстановку, що є відносно сприятливою для особи, яка обороняється, та несприятливою для такої особи. У першому випадку особа, яка обороняється, усвідомлює свою явну перевагу над особою, що здійснює посягання, та розуміє, що для ефективності оборони їй не обов'язково заподіювати особі, що посягає, тяжку шкоду. Несприятлива ж обстановка є вигідна особі, що посягає, і складається на її користь [48, с. 240]. При цьому особі, що обороняється, для відвернення чи припинення посягання у такій обстановці дозволяється заподіяти тяжку шкоду, оскільки в такому випадку вона є “виправданою, оскільки тільки вона виступає як необхідна і достатня для успішного відвернення посягання” [10, с. 276].

Таким чином, законодавство не вимагає буквальної рівності між засобами оборони та засобами посягання, а також їх характером. Важливо, щоб зберігалась

умова “достатності” та “необхідності” заподіяної шкоди для відвернення або припинення посягання.

В. О. Навроцький зазначає окремий випадок для визначення співрозмірності необхідної оборони **психічний стан особи, що захищається** [11, с. 354]. Відповідно до ч. 4 ст. 36 КК України «особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту» [3]. Дублюється це положення також і в Постанові Пленуму Верховного Суду України N 1 від 26.04.2002 “Про судову практику у справах про необхідну оборону” [21].

Таким чином, помилкове визначення розміру необхідної і достатньої шкоди через відповідний психічний стан особи по суті виключає кримінальну відповідальність [11, с. 354].

У справі Верховного Суду України № 5-134кс15 від 01 жовтня 2015 року ОСОБА_2 кухонним ножом нанесла удар у ліву верхню частину грудної клітки. Перед цим потерпілий ОСОБА_3 та обвинувачена ОСОБА_2 мали конфлікт, внаслідок якого потерпілий зламав ніс обвинуваченій, після чого вона вигнала його зі свого будинку. За декілька годин ОСОБА_3 таємно пробрався до будинку ОСОБА_2, влаштував сварку та продовжив бити та штовхати обвинувачену. Згодом після чергового поштовху та удару ОСОБА_2 здалося, що ОСОБА_3 тримає в руках ніж та замахується ним, а тому взяла ніж та заподіяла смерть ОСОБА_3. Суд дійшов висновку, що

“ОСОБА_2 зазнала суспільно небезпечного посягання достатньої інтенсивності з боку співмешканця, яке було реальним, і внаслідок його попередньої поведінки мала підстави побоюватися за своє життя і здоров'я. Під час цього посягання, яке не було закінченим, засуджена, не маючи через обмежений вільний простір кухні та фізичну перевагу потерпілого іншої можливості уникнути подальшого насильства з його боку та спричинення більш тяжкої шкоди її здоров'ю, скориставшись своїм правом на застосування захисту шляхом заподіяння фізичної шкоди нападнику, використала предмет, який випадково знаходився біля неї, – кухонний ніж” [43].

При цьому Суд зауважує, що застосований засіб захисту (кухонний ніж) та заподіяння смерті «за цих обставин справи не відповідали небезпечності посягання та обстановці захисту», а отже, ОСОБА_2 перевищила межі необхідної оборони [43].

7. Ще однією умовою правомірності необхідної оборони визначають **своєчасність** такої оборони. Таку умову часто комбінують з умовою **наявності** посягання, що є логічним, оскільки своєчасною може бути лише та оборона, яка застосовується від наявного посягання, а отже, відповідає часовим рамкам суспільно небезпечного посягання [5, с. 53]. Деякі ж науковці, наприклад М. М. Паше-Озерський та Б. М. Орловський, дотримуються позиції того, що замість умови наявності посягання доцільніше використовувати саме умову своєчасності захисту, оскільки остання *«більш повно характеризує наявність у необхідної оборони часових меж і, крім того, вона використовується в теорії кримінального права при визначенні понять «передчасна» та «запізніла» оборона»* [32, с. 77; 14, с. 108].

На нашу думку, умови своєчасності та наявності не є взаємозамінними та тотожними, а тому для визначення стану необхідної оборони потрібно враховувати їх обидві. Умова своєчасності є, швидше, додатковою умовою до наявності посягання, оскільки сама наявність посягання без “взаємодії” з діями особи, що обороняється, не може визначити стан необхідної оборони. Таким чином, ми вважаємо, що своєчасність оборони включає в себе наявність посягання і наявність оборони. Тобто для виконання цієї умови мають бути наявними: 1) посягання 2) у часових рамках посягання має бути застосована оборона.

Для реалізації права на необхідну оборону вимагається, щоб на момент здійснення оборонних дій суспільно небезпечне посягання існувало «об’єктивно у відповідній системі часових координат, тобто вже розпочалося або повинно буквально зараз розпочатись, але ще не закінчилось». При цьому, як вже зазначалося вище, такі захисні дії можливі як від посягання, яке вже розпочалося, так і від реальної загрози здійснення такого посягання [14, с. 111-112].

Також стан необхідної оборони можливий у випадку суспільно небезпечного посягання, яке має продовжуваний чи триваючий характер (незаконне позбавлення волі, захоплення заручників тощо) [42, с. 95].

Своєчасність визначає саме часові межі здійснення права на необхідну оборону. Як було згадано вище, такі межі окреслюються початковим та кінцевим моментом посягання [32, с. 77]. Таким чином, передчасна або, навпаки, запізнїла оборона не вважається необхідною обороною у розумінні кримінального законодавства [32, с. 77].

Передчасною є оборона, за якої шкода заподіюється до виникнення стану необхідної оборони, тобто до моменту здійснення посягання або реальної загрози його здійснення. Запізнїлою ж є оборона у випадку, коли особа продовжує захищатися, хоча посягання, від якого здійснюється захист, фактично закінчено або припинено. Відповідальність за таку шкоду настає на загальних підставах [10, с. 273-274].

Таким чином, своєчасною є оборона протягом всього моменту існування суспільно небезпечного посягання, тобто поки існує небезпека заподіяння шкоди охоронюваному інтересу. У випадку припинення такої небезпеки або її відвернення, оборона припиняє бути своєчасною, а отже, і необхідною та правомірною [32, с. 77].

Ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 вересня 2008 р. було залишено вирок апеляційного суду Донецької області відповідно до якого І. визнано винуватим за злочини, передбачені п. 1 ч. 2 ст. 115 і ч. 1 ст. 263 КК. Суд заперечує в діях особи наявність стану необхідної оборони, оскільки така оборона була несвоєчасною та не співставлялася по часу з суспільно небезпечним посяганням. Так, двоє осіб В. і П., погрожуючи пістолетом, вимагали в І. 200 грн. І. пообіцяв, що дасть їх і запропонував піти до нього додому. І. залишив В. і П. в гаражі та під'їзді будинку, а сам пішов до квартири, взяв там перероблений пневматичний пістолет, повернувся та заподіяв смерть двом особам. Суд зазначає, що І. не міг перебувати у стані необхідної оборони, оскільки суспільно небезпечне посягання було відсутнє

на момент прийняття ним рішення взяти вдома пістолет та вистрілити у В. і П. А тому кваліфіковано, що він вчинив умисне вбивство двох осіб з помсти після конфлікту з ними [52, с. 33-35].

Умова своєчасності та, відповідно, часові рамки необхідної оборони є важливими з огляду на те, що законодавець передбачає можливість вдатися до захисних дій з метою негайного відповідно до ст. 36 КК України відвернення або припинення суспільно небезпечного посягання. Потреба у негайному відверненні чи припиненні посягання означає те, що у випадку продовження такого посягання існує реальний ризик негайного заподіяння шкоди об'єктам захисту. Тобто законодавство України передбачає право на необхідну оборону лише у випадку невідкладної потреби відвернути чи припинити посягання та ефективно здійснити захист. Таким чином, передчасна та запізніла оборона до необхідної оборони в розумінні ст. 36 КК України не відносяться [14, с. 112-113].

При цьому момент закінчення посягання має бути “явним” та “зрозумілим” для особи, що обороняється, проте зазначені категорії є оціночними та в кожній конкретній ситуації повинні оцінюватися судом, враховуючи обставини справи [14, с. 112].

Важливим моментом є те, що у випадку, якщо особа, яка оборонялася, не усвідомлювала факт закінчення посягання через специфічні обстановку та обставини посягання, вважається, що «особа діє у стані необхідної оборони» [26, с. 187].

У разі ж, якщо нападник скоїв посягання вночі, повалив особу та, сидячи зверху, наносив удари, а потім раптово підводиться і намагається втекти, для особи, що захищається, не є очевидним факт припинення посягання, оскільки для неї існує ймовірність того, що нападник може продовжити бити її ногами. Таким чином, у цій ситуації заподіяння шкоди особі, що посягає, буде вважатися здійсненим у стані необхідної оборони [26, с. 187].

Зважаючи на окреслені часові межі необхідної оборони, дискусійним є питання можливості застосування різноманітних **захисних засобів, що вражають автономно**, зокрема технічних пристроїв та захисних механізмів, які

встановлюються до скоєння суспільно небезпечного посягання, але призначені для заподіяння шкоди тому, хто здійснює посягання, в момент такого посягання. Такими пристроями можуть бути капкани, дроти під напругою, мінування входу, петарди на розтяжках тощо [5, с. 54; 53, с. 40].

Такі захисні засоби застосовуються зазвичай проти передбачуваного посягання. Передбачуване посягання відрізняється від безпосередньої загрози тим, що воно є таким, що **можливо** буде вчинене в майбутньому; тобто реальної загрози заподіяння шкоди в такий момент не існує [54, с. 99].

Саме поняття засобів, що вражають автономно, означає те, що вони встановлені з метою відвернення/припинення посягання та діють без участі людини. Такі засоби спрямовані на ураження особи, на поведінку якої вони спрацьовують. Саме тому до подібних захисних засобів не відносять «засоби, які не заподіюють шкоду здоров'ю чи майну особи, яка здійснює посягання, а тільки сигналізують про вчинення злочину» [53, с. 52].

Перша група вчених вважає, що необхідної оборони у такому випадку не існує, оскільки відсутнє суспільно небезпечне посягання. Як аргументують, наприклад, А. В. Нікуленко та А. В. Травніков, необхідна оборона тут не має місця з огляду на те, що вона можлива лише в той період часу, коли існує посягання або реальна загроза його вчинення [42, с. 97].

Такий підхід ґрунтується на вузькому розумінні часових меж необхідної оборони та розуміння оборони буквально – така, що здійснюється лише в момент посягання.

З такою позицією важко погодитись. На нашу думку, з огляду на технічний розвиток та прагнення людства радше запобігати проблемам, аніж чекати та вирішувати уже наявні, такий підхід є застарілим та потребує доопрацювання.

Ще одними аргументами проти застосування таких засобів захисту є те, що такі засоби можуть заподіяти шкоду невинним особам або ж заподіяти шкоду особі, що посягає, проте таку, що не відповідає характеру і небезпечності посягання. Так, наприклад, особа, що посягає, може прагнути викрасти лише частину майна, проте

при спрацюванні захисних засобів силу їхнього впливу вона відчує в такому обсязі, якби ця особа мала на меті викрасти все майно [54, с. 101-102].

О. О. Дудоров та М. І. Мельник зазначають, що «дії, спрямовані на захист від посягання, повинні оцінюватись на момент їх вчинення, тобто на момент заподіяння шкоди тому, хто посягає на охоронюване благо, а не на момент встановлення автономного захисного засобу, коли посягання фактично відсутнє». Саме тому вважається, що акт необхідної оборони здійснюється саме в момент спрацювання таких засобів [55, с. 19].

В. О. Навроцький не погоджується з першою позицією вчених з огляду на те, що встановлення захисних засобів не означає обов'язкове заподіяння шкоди, а тому не визнається протиправними діями [11, с. 356].

Ближчою для нас є позиція науковців, які допускають застосування таких захисних пристроїв, проте з певними обмеженнями.

Так, В. В. Орехов вказує, що попередня підготовка до необхідної оборони проти суспільно небезпечного посягання, яке може трапитися, не є забороненим. Така підготовка не може вважатися передчасною обороною, якщо шкода особі, що посягає, заподіюється саме в момент скоєння ним посягання [27, с. 78-79].

В. О. Навроцький зауважує, що Кримінальний кодекс України не зобов'язує особу, що здійснює захист, бути присутньою особисто при заподіянні шкоди особі, яка посягає. У цьому випадку важливим буде лише дотримання умов правомірності необхідної оборони [11, с. 356].

Згідно з цією позицією «заподіяння захисними пристроями шкоди буде правомірним тоді, коли посягаючому заподіяна така сама шкода, яка могла б бути завдана при “особистому” відверненні чи припиненні суспільно небезпечного посягання» [11, с. 356]. Науковцями також висловлюються такі умови, дотримання яких свідчитиме про правомірність застосування автоматичних захисних засобів. Першою умовою є виключення можливості заподіяти смерть чи тяжке тілесне ушкодження у випадку спрацювання таких засобів. Другою умовою є вимога про те, що такі засоби не повинні заподіяти шкоду невинним особам [55, с. 22; 49].

На нашу думку, застосування таких захисних пристроїв є допустимим та потрібним. При цьому важливо, щоб виконувалися чіткі вимоги їх встановлення та використання. Для цього державі необхідно врегулювати це питання законодавчо. Перш за все закріпити вимогу про неможливість спрацювання таких автоматичних засобів захисту самовільно, тобто без наявного суспільно небезпечного посягання; обмежити їхню часову дію лише на період посягання; мінімізувати ризики заподіяння шкоди третім особам.

1.3. Перевищення меж необхідної оборони

Випадки заподіяння надмірної шкоди під час здійснення необхідної оборони називаються перевищенням меж необхідної оборони [32, с. 89]. Перевищення меж необхідної оборони означає порушення умови про співрозмірність оборони з боку особи, що захищається. [10, с. 272]. Відповідно до ч. 3 ст. 36 КК України «перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту» [3].

Розглядаючи питання про кваліфікацію дій щодо відсутності чи наявності стану необхідної оборони, перевищення її меж, суди зауважують, що у «кожному конкретному випадку, враховуючи конкретні обставини справи, слід здійснити порівняльний аналіз та оцінити наявність чи відсутність акту суспільно небезпечного посягання й акту захисту, встановити їх співвідношення, відповідність чи невідповідність захисту небезпечності посягання» [39].

В. О. Навроцький виділяє такі ознаки (умови) перевищення необхідної оборони:

1. особа повинна перебувати в стані необхідної оборони
2. заподіяна шкода є тяжкою
3. заподіяна тяжка «шкода явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту» [11, с. 354-355].
4. шкода заподіюється умисно [11, с. 354-355].

1. Перша умова перевищення меж необхідної оборони про те, що **особа повинна перебувати в стані необхідної оборони** означає, що мають бути наявними всі умови правомірності необхідної оборони, окрім, відповідно, умови про співрозмірність [11, с. 354].

Так, наприклад, вироком Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 127/4035/14-к від 20 травня 2016 року визнано винуватою ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України. Суд дійшов висновку про те, що агресивні нецензурні висловлювання не є суспільно небезпечним посяганням та не створюють реальну загрозу заподіяння шкоди, а тому право на необхідну оборону в ОСОБА_1 не виникло. Враховуючи, що ОСОБА_1 не перебувала в стані необхідної оборони, вона, відповідно, і не могла її перевищити [56].

2. Другою умовою, яка вказує на наявність перевищення меж необхідної оборони, є те, що **заподіяна шкода є тяжкою**.

Ч. 3 ст. 36 КК України містить положення про те, що відповідальність за перевищення меж необхідної оборони настає лише у спеціально визначених випадках, передбачених ст. 118 та ст. 124 Кодексу. Тобто наслідками перевищення меж необхідної оборони можуть бути лише умисне вбивство або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при здійсненні захисту [3].

Звідси випливає висновок про те, що не є злочином у розумінні Кодексу перевищення меж необхідної оборони, що супроводжується вбивством через необережність; необережним заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; заподіянням умисного легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження. [6, с. 265].

Кримінальна відповідальність за такі дії може настати лише у випадку заподіяння шкоди іншим особам – тим, які не здійснювали посягання [11, с. 355].

У справі Переяслав-Хмельницького міськрайонний суд Київської області № 1 29/2011 від 08 квітня 2011 року ОСОБА_4 було визнано винуватою у скоєнні злочину, передбаченого ст. 124 КК України. Захищаючись у своєму житлі від ударів та погроз кухонним ножом з боку ОСОБА_5, який знаходився у стані алкогольного сп'яніння, ОСОБА_4 вибила ніж, підняла його та, оскільки ОСОБА_5

намагався відібрати ніж, умисно нанесла удар в лівий бік, чим заподіяла йому тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого згодом настала смерть [57].

У цьому випадку суд кваліфікував дії ОСОБА_4 за ст. 124, а не за ст. 118 КК України з огляду на те, що вона мала умисел заподіяти тяжке тілесне ушкодження. Ставлення ж до наслідків у вигляді смерті – необережне. Для кваліфікації за ст. 118 КК України необхідна умисна форма вини.

На практиці існують випадки провокації суспільно небезпечного посягання для того, щоб правомірно заподіяти шкоду нібито у стані необхідної оборони особі, яка була спровокована на таке посягання. Такі дії особи, яка спровокувала суспільно небезпечне посягання, мають кваліфікуватися «як умисний злочин залежно від наслідків і спрямованості її умислу» [8, с. 102].

Так, Заводським районним судом м. Миколаєва у справі № 487/5337/17 від 05.12.2018 року встановлено відсутність стану необхідної оборони, оскільки суспільно небезпечне посягання було спровоковане особою, що нібито захищалася. ОСОБА_1 “своєю агресивною поведінкою ОСОБА_1 спровокував конфлікт”, оскільки першим штовхнув ОСОБА_4. Внаслідок цього “на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин умисно спричинив тілесні ушкодження ОСОБА_4”. Вироком суду ОСОБА_1 визнано винним за ч. 1 ст. 125 КК України [58].

Таким чином, важливою умовою для визначення дій особи, що обороняється, перевищенням меж необхідної оборони є факт заподіяння тяжкої шкоди особі, що посягає. Як зазначає Б. М. Орловський, у слідчій та судовій практиці така ознака є часто вирішальною у випадку вирішення питання про наявність чи відсутність в діях особи, що захищається перевищення меж необхідної оборони. При цьому правоохоронні та судові органи не звертають увагу на інші обставини, які мали місце в конкретній ситуації (наприклад, «можливість і правомірність вчинення саме таких оборонних дій особою, що захищається, які призвели до вищевказаних наслідків») [14, с. 52-53].

Так, наприклад, вироком Баштанського районного суду Миколаївської області у справі № 468/269/20-к від 16 липня 2020 року ОСОБА_1 було визнано винуватим за ст. 118 КК України за те, що він, захищаючись від ОСОБА_6 від

протиправного вторгнення у свій будинок (було вибито вікно) та нападу, заподіяв останньому смерть, вистріливши з рушниці через отвір у дверях. За короткий час до того ОСОБА_6 разом з товаришами сколи напад на ОСОБА_1 та завдали йому побоїв. Суд вважає такі дії перевищенням меж необхідної оборони, оскільки обвинувачений мав можливість захистити себе іншими достатніми для припинення неправомірних дій ОСОБА_6 засобами із заподіянням менш значної шкоди [59].

Тобто у цьому випадку суд акцентував увагу на заподіяній шкоді та врахував лише суспільно небезпечні наслідки, при цьому залишивши без уваги інші важливі обставини справи, такі як: наявність інвалідності першої групи в обвинуваченого; намагання особи, що посягала, потрапити до житла з застосуванням сили, а також те, що неподалік були товариші посягаючого, які незадовго до того скоїли напад на ОСОБА_1.

Наступною, третьою, умовою, яка вказує на наявність перевищення меж необхідної оборони, є вимога про **явну невідповідність заподіяної тяжкої шкоди небезпечності посягання або обставинці захисту** [11, с. 355].

У цьому випадку ознака “явності” означає, що тяжка шкода, яка була заподіяна особі, що посягає, об’єктивно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту, є надмірною та непотрібною. При цьому особа, що захищається, достовірно усвідомлює надлишковість такої шкоди і розуміє, що посягання можна припинити чи відвернути шляхом заподіяння меншої шкоди [10, с. 277; 11, с. 355;].

Питання про відповідність шкоди небезпечності посягання чи обставинці захисту вирішується, враховуючи критерії, які застосовуються при визначенні розміру шкоди в стані необхідної оборони (умова правомірності необхідної оборони, що була розглянуто попередньо) [11, с. 355].

Відповідно до п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”

“щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні

фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вирокі слід зазначити, в чому саме воно полягає» [21].

А. А. Карпов, Е. Г. Платонова, посилаючись на думку Даровських Д. А., пишуть, що для визнання оборони правомірною не обов'язково є абсолютна відповідність між способами та засобами захисту способам та засобам посягання. Оскільки кожна людина відрізняється за власним рівнем фізичної підготовки, силами, навичками, буквальний підхід такої відповідності поставить особу, що захищається, в гірше становище порівняно з посягаючим при розгляді питання в правовому полі. Особа, що захищається, не завжди має змогу оборонятися такими ж способами та засобами, якими здійснюється посягання; до того ж часто при посяганні у особи обмежений час на роздуми щодо співрозмірності. Саме тому прийнято розглядати цей аспект не буквально, а ширше – особа, що здійснює оборону, має право застосувати ті способи та засоби захисту, які в даній обстановці будуть найбільш придатні для захисту від посягання, враховуючи його характер і небезпечність. При цьому, як зазначалося вище, явна невідповідність способів та засобів захисту способам та засобам посягання є перевищенням меж необхідної оборони [119].

Останньою умовою перевищення меж необхідної оборони є вимога про те, що **школа заподіюється умисно**.

Поряд з обов'язковою умовою про те, що особа, яка захищається, повинна усвідомлювати «явну невідповідність тяжкої шкоди, яку вона заподіює» посягаючому, важливе також суб'єктивне ставлення до заподіяної шкоди з боку особи, що захищається. Перевищення меж необхідної оборони має місце лише за наявності **умислу**. Саме тому заподіяння тяжкої шкоди з необережності не відноситься до ексцесу оборони [49, с. 96].

Іншими словами, особа, що обороняється, має «усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння як такого, що перевищує необхідне і достатнє для негайного відвернення чи припинення посягання; передбачає суспільно небезпечні наслідки – тяжку шкоду... бажає заподіяння такої шкоди тому, хто здійснює посягання, або свідомо припускає її настання» [11, с. 355].

Деякі науковці виділяють такий різновид перевищення необхідної оборони як несвоєчасність здійснення оборонних дій, тобто **несвоєчасна оборона**.

Трапляються ситуації, коли особі, що захищається, буває складно визначити, чи «закінчене посягання, чи воно ще триває, або воно тимчасово перерване й знову може бути продовжене» [49, с. 94-95]. Т. В. Столяр зазначає, що несвоєчасна оборона як вид перевищення її меж може мати місце у разі, якщо:

1) особа, яка обороняється, усвідомлює, що посягання закінчене, проте керується мотивами захисту при заподіянні шкоди;

2) відсутній значний розрив у часі між кінцевим моментом посягання та заподіянням шкоди з боку особи, яка захищається;

3) «особа, яка обороняється, ще перебуває під враженням посягання, яке щойно закінчилося» [49, с. 95];

4) «єдність місця, з яким пов'язане закінчене посягання та запізнілий захист» [49, с. 95].

Існує також протилежна позиція науковців щодо цього питання. Так, В. В. Орехов вважає, що, оскільки необхідна оборона можлива тільки у випадку наявності посягання, то за його відсутності немає і права на необхідну оборону, а отже, і перевищення відсутнього права теж бути не може [27, с. 84].

***

Таким чином, необхідна оборона є природним, невідчужуваним та абсолютним правом людини. При цьому стан необхідної оборони виникає лише за наявності низки умов її правомірності. Такі умови поділяються на умови правомірності, які характеризують суспільно небезпечне посягання (суспільна небезпека, наявність і реальність), та умови, які відносяться до захисту від такого суспільно небезпечного посягання (це об'єкти захисту, особи, яким заподіюється шкода, і відповідність захисту характеру і небезпеці посягання). Недотримання або відсутність хоча б однієї умови тягне за собою відсутність стану необхідної оборони.

Умовами перевищення необхідної оборони є: 1) особа повинна перебувати в стані необхідної оборони; 2) заподіяна шкода є тяжкою; 3) заподіяна тяжка шкода явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту; 4) шкода заподіюється умисно.

РОЗДІЛ 2

НАПАД ОЗБРОЄНОЇ ОСОБИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

2.1. Умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи

За загальним правилом в українському законодавстві існує вичерпний перелік випадків, коли перевищення меж необхідної оборони виключається. Так, відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України

не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає [3].

Аналогічне підтвердив Верховний Суд у своїй Постанові від 19.09.2019 року у справі №336/2036/16-к, де зазначив, що вищевказані випадки є “винятками із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, що захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду посягаючому” [60].

Часто трапляється так, що особа, яка має на меті скоїти напад та заподіяти шкоду, робить це не голіруч, а оснащується певними засобами чи знаряддями. Для ефективного захисту від нападника у таких ситуаціях одним з випадків, коли перевищення меж необхідної оборони виключається, є **напад озброєної особи** [60]. Для визначення нападу як нападу озброєної особи варто виділити умови, за яких він таким вважатиметься.

Першою умовою, за якої виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи, є наявність особливого суб'єкта – **озброєної особи**. У даному випадку для правильного розуміння важливим є питання визначення поняття “озброєний”, яке є похідним від поняття “зброя”. Чинне кримінальне законодавство не дає таких роз'яснень, а тому через відсутність єдиного підходу та уніфікованої дефініції розуміння цього поняття ускладнюється [61, с. 465].

Єдиний нормативно-правовий акт, де міститься поняття “зброя” є Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і

вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України № 200 від 21.10.2003. Згідно з абзацом 2 пункту 1.3 цієї Інструкції «**зброя** - предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів і не мають іншого призначення» [62]. Схоже формулювання міститься у ст. 1 Модельного закону про зброю від 06.12.1997 [63].

Також поняття “зброя” розкривається у вже відкликаному проєкті Закону “Про цивільну зброю і боєприпаси” № 1135-1 від 10.12.2014 як «пристрій або предмет, спеціально сконструйований або пристосований для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи іншого роду об'єкти та цілі» [64].

У новому проєкті Закону «Про цивільну зброю та боєприпаси» 4335-1 від 24.11.2020 термін «зброя» визначено текстуально трохи змінено, проте схоже за змістом - як «пристрій або предмет, спеціально виготовлений, конструктивно призначений та технічно придатний (або може бути легко пристосований) для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи неживі об'єкти та цілі, та який не має іншого прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення» [65].

Таке визначення поняття “зброя” та озброєності загалом є яскравим прикладом **вузького розуміння**. Аналогічно цей підхід застосовується при розумінні “озброєності” банди, де предмет відносять до зброї за такими ознаками:

- спеціальне призначення – ураження людей або іншої живої цілі;
- відсутність у цих предметів іншого (господарського, спортивного) призначення;
- поширення на них спеціального правового режиму [66, с. 17].

Відповідно до **широкого підходу** зброя не обмежується вищезазначеними ознаками. Відповідно зброєю можуть вважатися будь-які предмети, які можуть бути застосовані для нападу. Так, згідно з Великим тлумачним словником сучасної

української мови слово «зброя» визначається як «зброя для нападу чи оборони» [67, с. 443].

А. А. Вознюк зазначає, що в науці кримінального права, окрім поняття “зброя” вживається також поняття **«інші предмети, що використовувалися як зброя»**. Це поняття охоплює в тому числі «предмети, які визнають зброєю, але не у кримінально-правовому розумінні або ж предмети, які можуть її замінити» [68, с. 29]. Такими є, наприклад, кухонні ножі, сокири, палиці, бити тощо [68, с. 29-30].

Ширше, аніж в українському законодавстві, поняття “озброєний” застосовується в Кримінальному кодексі Німеччини, де відповідно до ст. 244 поряд з поняттям “зброя” вказується «або інший небезпечний предмет». У цьому випадку озброєною може вважатись особа, яка здійснює посягання за допомогою будь – якого предмету, за умови, що він може нести небезпеку життю та здоров'ю [61, с. 465-466; 69].

Таким чином, на жаль, уніфікованого визначення “зброї” та “озброєної особи” не існує, що значно ускладнює єдине трактування положень ч. 5 ст. 36 КК України в частині захисту від нападу озброєної особи.

Враховуючи, що законодавець не уточнив, якими саме предметами повинна бути озброєна особа, вважаємо за потрібне додати примітку до цієї статті з визначенням озброєної особи. На нашу думку, у цьому випадку логічнішим є застосування широкого підходу розуміння поняття “зброя”, адже метою ч. 5 ст. 36 КК України є самозахист від небезпечних нападів, відвернення яких є важчим за так званий звичайний напад беззбройної особи.

Звідси, вважаємо правильним підхід до визначення озброєної особи як особи, яка при нападі застосовує зброю або інші предмети, які використовуються чи можуть використовуватись як зброя, з метою заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людини для досягнення злочинної мети.

Наступною умовою, за якої виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи, є наявність суспільно небезпечного діяння у вигляді **нападу**.

Кримінальне законодавство поняття нападу не містить, а в доктрині кримінального права його зміст уже протягом багатьох років лишається дискусійним [70, с. 201].

Як було зазначено вище, відповідно до п. 24 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» № 13 від 23.12.2005 року «**нападом** озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування» [28]. Таким чином, Суд розкриває поняття “напад” через насильство або загрозу його застосування, що вказує на “напад” як на ширшу категорію. Відповідно ототожнення нападу лише з фізичною силою є неправильним.

О. М. Храмцов, аналізуючи визначення В. О. Владимірова, зазначає, що напад може здійснюватися до застосування насильства, оскільки «напад – це активна, раптова дія, що створює небезпеку негайного та безпосереднього застосування насильства над особою потерпілого, небезпечного для життя та здоров'я останнього» [71, с. 23; 72, с. 153]. Основними ознаками нападу є: активна дія; конкретна мета (досягнення конкретного результату); напад має не спровокований з боку потерпілого характер; при нападі застосовується фізичне або психічне насильство [72, с. 153-154].

На думку В. В. Іванової, «напад може проявлятися у **трьох наступних формах**: 1) *фізичне* насильство; 2) *психічне* насильство (в реальній та безпосередній загрозі); 3) *небезпека* (суб'єктивна й об'єктивна готовність) *негайного насильства*» [73, с. 53].

Враховуючи те, що поняття “напад” в законодавстві України не визначено, виникають проблеми з розумінням та трактуванням низки статей, зокрема ч. 5 ст. 36 КК України. Так, Б. М. Орловський піднімає питання важливості зміни вищезгаданої норми, переформулювавши «напад озброєної особи» на «напад або погроза озброєної особи, яка намагається вчинити злочин», «оскільки озброєна особа може не нападати, а створювати реальну загрозу життю і здоров'ю» самими лише погрозами застосування насильства [17, с. 572]. З такою думкою можна

погодитись, оскільки це спростить застосування цієї норми та зменшить кількість дискусій, проте це не вирішить проблему загальної неоднозначності поняття “напад”. Як наслідок, необхідність його визначення на законодавчому рівні не втратить своєї актуальності.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, напад не можна розглядати лише у формі фізичного насильства. Розглядаючи положення ч. 5 ст. 36 КК України в частині нападу озброєної особи, обов’язково необхідно враховувати всі форми нападу, у тому числі реальну загрозу його скоєння.

3) Ще однією умовою, за якої виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи, є **спосіб вчинення злочину**.

Л. Н. Кірюхіна вважає, що для визначення озброєного нападу необхідним є застосування **під час нападу** зброї за її функціональним призначенням. При цьому в процесі небезпечного посягання ці засоби повинні відігравати суттєву роль у досягненні злочинної мети [75].

Не менш важливою умовою є **умисна форма вини** озброєної особи [74, с. 150]. Нападник повинен мати чіткий **умисел** на заподіяння шкоди, інакше можливість застосування безмежної необхідної оборони при нападі озброєної особи виключається.

Наступною умовою виключення перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи є **своєчасність** (відповідність часу оборони часу нападу).

Відповідно до правової позиції Верховного Суду у постанові № 490/11155/14-к від 20 листопада 2018 року

стан необхідної оборони існує лише протягом суспільного небезпечного посягання, яке має початковий і кінцевий момент, а також лише за умови необхідності негайного відвернення або припинення такого посягання. Необхідність негайного відвернення або припинення суспільного небезпечного посягання виникає там і тоді, де і коли зволікання з боку того, хто обороняється, в заподіянні шкоди посягаючому, загрожує негайною і невідворотною шкодою для правоохоронюваних інтересів [76].

Проте згідно з абз. 2 п. 2 Постанови Пленуму ВСУ “Про судову практику у справах про необхідну оборону” № 1 від 26.04.2002 “стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди” [21].

За загальним правилом особі не потрібно чекати першого удару від нападника. Істотним елементом умов необхідної оборони є негайність відвернення нападу чи захисту від нього, що означає вимушеність особи негайно заподіяти шкоду тому, хто посягає [77, с. 191].

Важливо зауважити, що у випадку закінчення нападу і усвідомлення цього особою, яка захищається, стан необхідної оборони **виключається**, проте виникає право на затримання злочинця, винятків при перевищенні меж якого не існує.

б) Останньою умовою виключення перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи є **персоналізація заподіяної шкоди**. Це означає, що шкода повинна бути заподіяна лише озброєній особі, яка скоює напад. Як зазначає Є. Р. Шафіков, «якщо шкода заподіяна іншим особам, вона не підпадає під ознаки необхідної оборони» [77, с. 190].

Дискусійним питанням є можливість застосовувати необхідну оборону при нападі небезпечних тварин, зокрема нацькованих людьми. Особливо важливо визначити, чи буде вважатися особа, яка нацькувала тварину, “озброєною”.

М. М. Паше-Озерський з посиланням на С. А. Домахіна вказує три можливих варіанти розвитку подій:

- 1) тварина використовується її власником як засіб посягання;
- 2) тварина, яка належить якійсь особі, нападає без впливу цієї особи;
- 3) тварина використовується як засіб посягання третьою особою (невласником) [78, с. 22-23; 32, с. 45].

У першому випадку захист від нападу тварини, який супроводжується її пораненням чи знищенням, має розглядатися за правилами необхідної оборони, оскільки така оборона пов’язана з заподіянням майнової шкоди власнику тварини. [78, с. 22-23; 32, с. 45].

В. В. Орехов погоджується з цією позицією та зауважує, що діяння особи це не тільки фізична діяльність, але і застосування нею «будь-яких засобів, тварин і навіть сил природи». Сутність суспільно небезпечного посягання не змінюється та не залежить від способів та засобів посягання [27, с. 62].

Подібний підхід відображає у своєму роз'ясненні Лохвицький райсуд Полтавської області, а також Заводський районний суд м. Запоріжжя у справі № 332/4417/15-к від 14 квітня 2016 року, які зазначають: «Суспільно небезпечне посягання може полягати лише в активній поведінці людини, тобто в діях особи, яка посягає. Така дія може здійснюватися як із застосуванням фізичної сили, так і з використанням зброї, інших знарядь, предметів, механізмів, тварин тощо» [79; 80].

В інших двох випадках захист від нападу тварини повинен розглядатися за правилами крайньої необхідності, оскільки власник тварини в посяганні участі не бере і майнова шкода йому не заподіюється. За цими ж правилами повинен розглядатися і напад дикої тварини [78, с. 22-23; 32, с. 45].

Залишається відкритим питання про можливість заподіяти шкоду господареві тварини, який нацьковує тварину, тим самим припинивши посягання тварини. В. В. Орехов зазначає, що заподіяння шкоди власнику тварини в цих випадках, не усунувши безпосередню небезпеку з боку тварини, буде розцінюватись як помста власнику тварини за суспільно небезпечне посягання. Разом з тим після усунення небезпеки з боку тварини, особа, яка захищалася, матиме право на затримання злочинця – тієї особи, яка нацькувала тварину [27, с. 62].

На нашу думку, такий підхід є правильним з огляду на те, що тварина на відміну від інших засобів посягання (ніж, пістолет, сокира тощо) є живою та не може повністю контролюватися людиною. Тварина в силу своїх власних інстинктів та поведінки може діяти самостійно. Ще одним аргументом є те, що у випадку заподіяння шкоди особі, яка нацькувала тварину, суспільно небезпечне посягання не буде негайно припинене чи відвернене. А оскільки основною метою необхідної оборони є заподіяння шкоди для негайного припинення чи відвернення посягання, то такі дії по відношенню до особи, як нацькувала тварину, не будуть вважатися вчиненими у стані необхідної оборони. Отже, наявність нападу з боку тварини не дозволяє заподіювати шкоду особі, яка нацькувала таку тварину; більш того, це не

дає підстави вважати особу озброєною та здійснювати захист за правилами ч. 5 ст. 36 КК України.

2.2. Практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу озброєної особи

Переважно практика судів в ординарних, нічим не ускладнених справах майже однотипна. Так, більшість судів посиляються на ч. 5 ст. 36 КК України та застосовують п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 року “Про судову практику у справах про необхідну оборону”, яка передбачає правомірність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів «незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна», якщо воно *«здійснене для захисту від нападу озброєної особи»*. Застосовуючи вищезгадані норми, суди виправдовують осіб, які завдали шкоди озброєним нападникам [21].

Так, майже не виникає проблеми у визнанні *невинуватими* осіб, які заподіяли тяжкі тілесні ушкодження або смерть, захищаючись від нападників, озброєних дерев'яним брусом, ножом, палицею, металевою трубою, пістолетом тощо (Додаток 1).

Незважаючи на те, що у ч. 5 ст. 36 КК України відсутня конкретизація щодо знаряддя злочину, яким має бути озброєна особа під час нападу, як правило, для судів **не відіграє ключової ролі** предмет, яким така особа оснащена, оскільки за усталеною судовою практикою озброєною вважається особа, яка “застосовує чи створює реальну загрозу застосування вогнепальної, холодної чи іншої зброї або предметів, *здатних заподіяти шкоду*” [80; 81; Додаток 1].

Проте деякі суди відходять від такого розуміння і, як наслідок, впливає описана вище **теоретична проблема визначеності поняття “озброєний”**, яка яскраво відображається на практиці у справі № 1/279/55/13. Так, Коростенський міськрайонний суд Житомирської області, посиляючись на правову позицію Верховного Суду України у Постанові Пленуму № 3 від 26.04.2002 року, застосовує поняття “зброя” у вузькому значенні та вважає нею виключно “пристрої, прилади та інші предмети, конструктивно призначені і технічно придатні для

ураження живої або іншої цілі”. Відповідно особа, оснащена сокирою та кухонним ножом, не була визнана судом “озброєною” у правовому сенсі, оскільки такі предмети не визнаються зброєю відповідно до вищезазначеної аргументації, а тому не наділяють особу ознакою озброєності. Таким чином особу, що оборонялася від нападника, озброєного сокирою та ножом, було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України, і призначено покарання у виді двох років позбавлення волі [82; Додаток 1].

Друга причина незастосування такої обставини як напад озброєної особи і подальше засудження особи за ч. 5 ст. 36 КК України полягає в наступному. Проаналізувавши низку справ, можна зробити висновок, що у випадку **відбирання особою предмета, яким озброєний її нападник**, та застосування цього предмета безпосередньо проти нападника, не визнається обставиною, при якій застосовується ч. 5 ст. 36 КК України.

Так, у подібних випадках суд вважає, що в момент спричинення нападнику смертельного тілесного ушкодження останній не є озброєним, а тому при цій обставині обраний спосіб захисту у виді заподіяння смерті нападнику відібраною у нього зброєю явно **не відповідає небезпечності посягання** та визнається перевищенням меж необхідної оборони (Додаток 1).

Наступною причиною неврахування ч. 5 ст. 36 КК України є нехтування деякими судами існування такої норми, незважаючи на її пріоритетність і спеціальність, та надання переваги ч. 3 ст. 36 КК України, яка зазначає, що «перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, **яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту**. Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу».

Так, наприклад, судом Київським апеляційним судом від 27 червня 2019 року у справі № 357/9663/17 було змінено вирок особі (визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України), яка зазнала нападу трьох осіб, одна з яких була озброєна металевою трубою, та заподіяла середньої тяжкості тілесні

ушкодження знайденою на місці сокирою. Суд аргументував своє рішення тим, що, «захищаючись, особа використовувала **сокиру, яка є більш небезпечною ніж металева труба**, оскільки її рубаючі властивості спроможні спричинити тяжкі наслідки, а отже, це свідчить про перевищення меж необхідної оборони» [83; Додаток 1]. Аналогічну ситуацію маємо у справах № 369/1809/15-к та № 382/691/16-к, де суди зазначають про перевищення меж необхідної оборони, незважаючи на напад особи, озброєної пістолетом у першому випадку та металевою трубою у другому [84; 85; Додаток 1]

З таким аргументом важко погодитись, оскільки у ч. 5 ст. 36 КК України чітко вказано, що «не є перевищенням меж необхідної оборони застосування зброї для захисту від нападу озброєної особи, **незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає**».

Останньою причиною незастосування ч. 5 ст. 36 КК України є **невизначеність явного нападника**, а отже, і того, хто захищається; під час обопільного конфлікту, який переростає у бійку, суди не визнають стану необхідної оборони [86; Додаток 1].

***

У цьому розділі було досліджено та виділено умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи та визначено практичні проблеми, через які ч. 5 ст. 36 КК України при нападі озброєної особи не застосовується або її застосування ускладнюється.

Таким чином, умовами за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи, є: 1) наявність особливого суб'єкта – озброєної особи; 2) скоєння цією особою суспільно небезпечного діяння у вигляді нападу; 3) застосування при цьому зброї або предмета, який використовується як зброя; 4) суб'єктивна сторона озброєної особи полягає у вигляді умисної форми вини; 5) необхідна оборона застосовується своєчасно; 6) необхідна оборона спрямована персонально на озброєну особу, яка скоює напад.

Дослідивши судову практику з питань застосування ч. 5 ст. 36 КК України при нападі озброєної особи, можна виділити низку практичних проблем, серед яких варто виділити такі:

1) застосування поняття “озброєний” у вузькому розумінні та невизнання озброєною особою, яка була оснащеною низкою предметів, що не визнаються зброєю за законодавством;

2) суди, як правило не застосовують ч. 5 ст. 36 КК України у випадку відбирання особою предмета, яким озброєний її нападник, та застосування такого предмета проти нього;

3) незастосування ч.5 ст. 36 КК України та надання переваги ч. 3 ст. 36 КК України, застосовуючи до осіб, які обороняються, положення про перевищення меж необхідної оборони, що тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 118 та 124 КК України;

4) невизначеність явного нападника під час обопільного конфлікту, який переростає у бійку.

Для вирішення цих проблем, на нашу думку, по-перше, судам необхідно враховувати при прийнятті рішення ч. 5 ст. 36 КК України та розглядати цю статтю у кожному випадку необхідної оборони.

Також один з найголовніших моментів, який полегшить кваліфікацію та вирішення питання про застосування ч. 5 ст. 36 КК України в частині захисту від нападу озброєної особи, є внесення ясності та визначення поняття “озброєна особа”. На нашу думку, це поняття не варто розуміти лише у вузькому значенні, вважаючи такою особою, яка має при собі зброю (тобто предмети, які визначені законодавством як зброя). У цьому випадку не потрібно вдаватися до позитивізму та буквально сприймати терміни, оскільки метою ч. 5 ст. 36 КК України є можливість захистити себе будь-яким способом від небезпечних нападів, відвернення яких є важчим за так званий звичайний напад беззбройної особи. Як відомо, особа, оснащена гайковим ключем, палицею чи сокирою, що не є зброєю в розумінні законодавства, є більше небезпечною за особу, яка нападає чи захищається голіруч.

Таким чином, на нашу думку, до ст. 36 КК України необхідно додати примітку, де визначити озброєну особу як особу, яка при нападі застосовує зброю або інші предмети, які використовуються чи можуть використовуватись як зброя, з метою заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людини для досягнення злочинної мети.

РОЗДІЛ 3

НАПАД ГРУПИ ОСІБ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

3.1. Умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб

Другою обставиною, що виключає перевищення меж необхідної оборони, відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України є напад групи осіб. Це положення є важливим з огляду на те, що посягання, яке вчиняється двома або більше особами, є більш небезпечним і відповідно робить важчим відвернення такого посягання з боку особи, яка захищається [54, с. 108].

У цьому випадку важливо виділити наступні умови, за якими виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб.

Першою такою умовою є наявність особливого суб'єкта – **групи осіб**. У вузькому кримінально правовому розумінні відповідно ч. 1 ст. 28 КК України «злочин визнається таким, що вчинений *групою осіб*, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою» [3].

У широкому розумінні відповідно до Словника української мови група осіб – це “сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею і т. ін.” [87].

У розумінні ч. 5 ст. 36 КК України групою осіб вважається дві або більше особи, які скоюють напад, незалежно від виду злочинної спільноти. Згідно зі ст. 28 КК України існують такі її види: 1) група без попередньої змови; 2) група з попередньою змовою; 3) організована група; 4) злочинна організація. Тобто у даному випадку не беруться до уваги наявність і зміст попередньої змови та ступінь організованості учасників [3].

Таким чином, необхідною умовою визначення кількох індивідів як групи осіб є наявність двох або більше осіб, які об'єднані для досягнення конкретної мети.

Дії групи осіб не обов'язково повинні бути узгоджені заздалегідь з чітко побудованим планом. Умисел може виникнути спонтанно, і кілька осіб можуть об'єднати свої зусилля «для досягнення загального злочинного результату

безпосередньо перед його вчиненням або в процесі його вчинення» [88, с. 99]. Також учасникам такої групи не обов'язково бути знайомими між собою. Напад буде вважатися скоєним групою осіб, навіть якщо він буде розпочатий однією особою, а в процесі, до його закінчення, до неї приєднуються інші. Проте не завжди дві або більше особи, які скоюють напад, будуть вважатися групою осіб. Тут важливою ознакою є те, що дії групи осіб «мають бути **погоджені стосовно об'єкта та об'єктивної сторони злочину**, і ці особи повинні усвідомлювати, що діють спільно для досягнення єдиного злочинного результату» [88, с. 99-100].

При цьому важливо зауважити, що коли йдеться про напад групи, то немає значення, озброєні учасники групи чи ні [54, с. 132].

Важливою умовою є **спільність дій групи осіб та наявності умислу**. Такі співучасники повинні усвідомлювати, що саме своїми спільними діями, а не поодиночці, вони вчиняють злочин, та мають спиратися у своїх діях один на одного, а між їхніми діями має бути причинний зв'язок [89].

Така група осіб у момент скоєння нападу є «єдиним і в той же час множинним суб'єктом злочину», який об'єднаний спільною метою, емоційно-вольовим налаштуванням, єдиним наміром [90, с. 92].

Наступною важливою умовою, яка необхідна для виключення перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб, є наявність суспільно небезпечного діяння у вигляді нападу.

У даному випадку поняття “нападу” буде таким самим, як у випадку нападу озброєної особи. Як зазначає Храмцов О. М., «напад групи осіб включає в себе застосування насильства з боку двох або більше осіб, дії яких можуть бути тотожними або не збігатися». Таке насильство може бути як фізичним, так і психологічним [91, с. 126].

Ще однією умовою виключення перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб є **персоналізація заподіяної шкоди**, яка повинна розповсюджуватись виключно на учасників цієї групи [77, с. 190].

Варто також ще раз зауважити на **своєчасності** як необхідній умові виключення перевищення меж необхідної оборони, у тому числі при нападі групи осіб.

Право на необхідну оборону виникає з моменту створення реальної загрози заподіяння шкоди та закінчується в момент закінчення нападу і усвідомлення цього особою, яка захищається [21].

Окремо варто розглядати випадки бійок, які в тому числі часто трапляються “стінка на стінку” (групи осіб на групу осіб), оскільки в цьому випадку складніше встановити наявність стану необхідної оборони, визначити та конкретизувати особу, що посягає, та особу, що захищається [6, с. 442].

Під бійкою розуміється фізичне зіткнення людей, яке вони здійснюють за взаємною згодою (мовчазною або вираженою словесно) для вирішення суперечки чи конфлікту. Бійкою також вважається фізичне зіткнення, яке було розпочате однією групою осіб та підтримане з боку іншої групи. Для бійки характерно те, що особи, які беруть в ній участь, мають на меті заподіяти один одному побої. Кожен учасник бійки виступає в цьому разі нападником, оскільки керується не мотивами захисту, а навпаки, мотивами помсти, почуттями гніву, образи тощо, а тому стан необхідної оборони тут існувати не може. Проте існують випадки, коли під час бійки у певних її учасників змінюються мотиви та цілі дій і такі “психічні чинники в правовому плані можуть істотно трансформувати поведінку учасників бійки” [27, с. 58].

Розглядаючи феномен бійок, В. В. Орехов виділяє такі основні варіанти.

1) Хтось з учасників бійки приймає рішення припинити бійку. У такому випадку, якщо інші учасники бійки продовжують свої дії та не погоджуються припинити фізичне зіткнення, особа, яка вирішила припинити бійку та далі вчиняє лише ті дії, які спрямовані на захист своїх прав та інтересів, буде вважатися такою, що знаходиться у стані необхідної оборони, оскільки зіткнення за взаємною згодою припиняє існувати [27, с. 58-59]. Тобто дії особи, яка захищається, вже не вважаються суспільно небезпечним посяганням, а отже, друга сторона не може вдаватися нібито до захисту від таких дій.

Так, вироком Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області у справі № 1407/1-287/11 від 10 жовтня 2011 року ОСОБА_4, яка брала участь у бійці, було визнано винною у скоєнні злочину, передбаченого ст.128 КК України. У ході бійки ОСОБА_4 з ОСОБА_2 остання вирішила припинити бійку та почала тікати. ОСОБА_4 схопила руку потерпілої та не відпускала її, чим заподіяла середньої тяжкості тілесне ушкодження. Суд зазначив, що стан необхідної оборони у цьому випадку відсутній, оскільки дії ОСОБА_4 пов'язані із заподіянням тілесного ушкодження ОСОБА_2, виникли за обставинами, коли реальне суспільне небезпечне посягання з боку ОСОБА_2 було вже припинено самою ОСОБА_2, а остання намагалася тікати з місця події [92].

2) Один з учасників бійки змінює свої наміри і намагається заподіяти іншому тяжку шкоду. У такому випадку в іншого учасника бійки виникає право на необхідну оборону [27, с. 58-59].

Так, Шевченківським районним судом міста Запоріжжя у справі № 1-960\2009 року від 28 грудня 2009 року ОСОБА_2 було визнано винною у скоєнні злочину, передбаченого ст. 118 КК України. За обставинами справи ОСОБА_2 разом зі своїми трьома знайомими приїхали на зустріч з ОСОБА_9 та його трьома знайомими для вирішення питання по бізнесу. У ході перепалки двоє знайомих з боку ОСОБА_2 дістали автомати та вистрілили у повітря. Компанії змінили місце розмови. між знайомим ОСОБА_9 та двома знайомим ОСОБА_2 почалася бійка. ОСОБА_9 бачив, що його знайомий перебував у меншості і вийшов з автомобіля з пістолетом в руках та почав стріляти у бік двох знайомих ОСОБА_2. У цей момент ОСОБА_2 дістав свій пістолет і заподіяв смерть ОСОБА_9. На думку, суду ОСОБА_2 перебував у стані необхідної оборони, оскільки, по-перше, друга сторона перед цим залякували автоматами та мала набагато більше зброї; по-друге, ОСОБА_2 сприйняв застосування ОСОБА_9 пістолета як реальну загрозу життю і здоров'ю собі та своїм товаришам. ОСОБА_2 застосував зброю для припинення посягання з боку ОСОБА_9, а не з метою вбити його, а тому вважається, що він перебував у стані необхідної оборони [93].

Таким чином, бачимо, що на практиці суди теж зважають на зміни намірів та враховують їх при вирішенні питання щодо наявності чи відсутності стану необхідної оборони. У цьому випадку, незважаючи на мовчазну згоду взяти участь у розбірках, зокрема бійці, стан необхідної оборони виник як тільки у однієї зі сторін виник умисел на заподіяння тяжких наслідків іншій стороні конфлікту.

В. В. Орехов зазначає, що не виникає стан необхідної оборони у особи, яка в бійці заступається на боці її ініціатора, оскільки тоді такий стан буде у іншої особи, що вимушена буде захищатися від групи осіб. При цьому важливо розмежовувати випадки, коли особа правомірно вступає в бійку з метою припинити порушення громадського порядку, не підтримуючи жодну сторону конфлікту [27, с. 60].

Таким чином, у бійках при фізичному зіткненні осіб зазвичай стан необхідної оборони не виникає. Проте існують випадки, коли такий стан є наявним. Єдиних критеріїв визначення цього не існує, проте можна зробити висновок про те, що це залежить, перш за все, від намірів кожної зі сторін, наявності умислу на заподіяння тяжких наслідків та інших обставин.

3.2. Практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від нападу групи осіб

Яка б не була ідеальна теорія, іноді вона кардинально розходиться з практикою або й зовсім не застосовується в реальному житті. Закріплені в законодавстві норми нерідко залишаються неврахованими правоохоронними органами, прокуратурою та судами, зокрема це стосується ч. 5 ст. 36 КК України в частині нападу групи осіб як обставини посягання, що виключає перевищення меж необхідної оборони.

Аналізуючи судову практику в Україні з цього питання, варто виділити наступні практичні проблеми.

Першою проблемою при розгляді судом справ, де має місце напад групи осіб, як і у випадку нападу озброєної особи, є **ігнорування судами ч. 5 ст. 36 КК України** та застосування ч. 3 ст. 36 КК України, посилаючись на невідповідність оборони небезпечності посягання.

Прикладом може слугувати справа, яка розглядалася Апеляційним судом Полтавської області від 3 серпня 2015 року № 1620/138/2012. Так, суд змінив вирок суду першої інстанції та визнав винуватим особу у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України. Аргументовано таке рішення було тим, що застосований спосіб захисту *“явно не відповідав небезпечності посягання або обстановці захисту”*, оскільки у особи, що оборонялася, не було необхідності завдавати удари колюче ріжучим предметом в життєво важливі органи двом особам, що скоювали напад, оскільки в момент нападу в руках останніх не було яких-небудь предметів, якими вони могли би погрожувати. Тобто у цьому випадку суд проігнорував ту обставину, що нападників було двоє і що відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України не важливо, чи були вони озброєні, щоб застосувати цю норму та визнати невинуватою особу, що оборонялася [94; Додаток 2].

Проте практика не стоїть на місці, а тому ми маємо тенденцію до позитивних змін. Так показовим було рішення Верховного Суду по справі № 658/278/15-к від 11 листопада 2020 року. Відповідно до обставин справи ОСОБА_1 захищаючись від побоїв з боку ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які збили його з ніг, притиснули до підлоги та накинули куртку на голову, вистрілив з незареєстрованого револьвера в нападників, чим заподіяв одному нападнику смерть, а іншому легкі тілесні ушкодження. Суд першої інстанції визнав ОСОБА_1 винним у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 263; ст. 116 та ч. 2 ст. 125 КК України. Суд апеляційної інстанції скасував вирок місцевого суду в частині засудження ОСОБА_1 за ст. 116 КК та ч. 2 ст. 125 КК. «Врахувавши поведінку нападників, яких було двоє, спрямованість умислу, інтенсивність і характер дій, що давали ОСОБА_1, який захищався, підстави сприймати загрозу реальною, апеляційний суд дійшов висновку про наявність у діянні засудженого необхідної оборони, межі якої не були перевищені». З такими висновками апеляційного суду погодився і Верховний Суд у своєму рішенні від 11 листопада 2020 року [95].

Наступною проблемою визнання невинуватими відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України осіб, які застосовували необхідну оборону для захисту від нападу групи осіб, є труднощі у **розмежуванні нападу групи осіб та нападу однієї особи, яка**

перебувала в компанії інших людей. Різниця у цьому випадку дуже суттєва, оскільки необхідна оборона при нападі однієї озброєної особи є обмеженою, на відміну від нападу групи осіб, який охоплюється ч. 5 ст. 36 КК України. Як наслідок, у суді виникають проблеми при доведенні того факту, що напад був скоєний саме групою осіб, а не окремою особою, яка просто перебувала в компанії. За цим також слідує проблема **персоналізації оборони та заподіяння шкоди** (Додаток 2).

Так, наприклад, Тальнівський районний суд Черкаської області у справі № 694/1852/15-к визнала винуватим особу, яка, обороняючись від нападу хлопця, заподіяла шкоду його дівчині, помилково сприйнявши її учасницею групи осіб, які скоюють напад. У цьому випадку суд не визнав хлопця і дівчину групою осіб, які скоювали напад, оскільки потерпіла дівчина не заподіювала шкоди і не мала мети її заподіяти. Суд зазначив, що “нападом групи осіб слід вважати узгоджені дії двох або більше осіб, якими застосовується насильство чи створюється реальна загроза його застосування до потерпілого для досягнення злочинної мети” [96; Додаток 2].

У таких випадках, на нашу думку, судам необхідно обов’язково враховувати ступінь усвідомлення особою, що захищається, ким скоюється напад та чи створюють загрозу інші особи, а також наявність підстав для такого усвідомлення.

Не можна не зазначити також проблему визначення **часу, з якого напад вважається скоєним групою осіб та часу, з якого він перестас таким бути.**

Так, у справах № 357/9663/17 та № 462/6066/16-к судами було визнано винуватими осіб, які оборонялися від нападу, у вчиненні злочину, передбаченого відповідно ст. 118 та п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України, оскільки у момент застосування особою зброї та безпосередньо перед цим моментом, нападник був лише один, оскільки інші особи напад припинили [83; 97; Додаток 2].

На нашу думку, таке рішення судів є несправедливим, оскільки особа, яка захищається від нападу одночасно кількох осіб, часто не встигає зорієнтуватися та слідкувати за всіма нападниками – хто з них ще планує нападати, а хто об’єктивно припинив свій напад. На нашу думку, напад вважається груповим з моменту такого суспільно небезпечного діяння двох або більше осіб і припиняє таким бути, коли

об'єктивно напад здійснюватися припиняє або продовжує здійснюватися лише однією особою. Важливо зауважити, що це має бути ясно усвідомлено особою, що захищається. Інакше, за її нерозуміння та продовження сприймати посягання як напад групи осіб, відповідальність за перевищення меж необхідної оборони має виключатися.

Сучасними резонансними справами, вироки по яких ще винесено не було, є справа Сергія Панкратова та справа Сергія Стерненка, а також нещодавня ситуація з «атовцем» на Тернопільщині Андрієм Пекельним.

У першому кейсі, як можна побачити на відео з камер спостереження та відповідно до свідчень свідків, в кафе між двома групами осіб трапився конфлікт, у результаті чого група осіб під керівництвом чоловіка з кличкою “Тигран” перша скоїла напад зі зброєю на Сергія Панкратова та його оточення. Під час оборони останній застосував зброю, у результаті чого було вбито трьох осіб Обвинуваченим визнали лише Панкратова, щодо якого прокуратура вимагає застосувати найсуворіше покарання у вигляді довічного позбавлення волі [98].

У цьому випадку очевидні на перший погляд речі (необхідна оборона при нападі групи осіб) вимагають детальнішого дослідження. Варто зауважити, що в таких ситуаціях судам необхідно враховувати те, що при нападі однієї групи осіб на іншу групу осіб (якщо остання переслідує мету захисту від такого нападу) ***така група осіб і буде перебувати в стані необхідної оборони і виступати суб'єктом необхідної оборони*** [54, с. 107].

У такому випадку йдеться про колективну оборону. Як зазначає В. О. Навроцький, умови оборони, зазначені в ч. 5 ст. 36 КК України, стосуються лише тих випадків, коли напад здійснено щодо однієї особи, а “якщо ж тих, хто обороняється, є декілька..., то вирішення питання про розмір допустимої в ході відбиття посягання шкоди вирішується з урахування всіх обставин справи” [11, с. 354].

Наступною резонансною справою, де піднімається питання необхідної оборони, є справа Сергія Стерненка, одеського активіста та экс-лідера “Правого Сектора”. Приймаючи рішення по справі чоловіка, який внаслідок нападу на нього

та його дівчину групи осіб, заподіяв смерть одному з нападників, суду варто врахувати наступне. Для вирішення питання про те, чи мала місце у даному випадку необхідна оборона необхідно встановити низку фактів: 1) чи був скоєний напад на Сергія; 2) чи був він скоєний групою осіб; 3) встановити співвідношення часу нападу та необхідної оборони, суб'єктивну сторону особи, що оборонялася [99; 100].

Останньою справою, яка нині активно обговорюється громадськістю, є справа Андрія Пекельного – ветерана російсько-української війни, який, захищаючись ножом від нападу шести осіб, заподіяв смерть одному з нападників. Важливо зазначити, що у цій ситуації поряд з обставиною посягання групою осіб існує також обставина протиправного насильницького вторгнення у житло. Як розповідають правоохоронці, компанія нападників прийшла вночі до будинку Андрія, де перебувала також його мама, вирвали дверні ручки та вибили двері. Чоловіку було оголошено про підозру в умисному вбивстві при перевищенні меж необхідної оборони та обрано запобіжний захід у вигляді цілодобового домашнього арешту [101].

На нашу думку, така кваліфікація є помилковою, оскільки, як зазначили самі правоохоронці, існує факт нападу групи осіб з шести людей, а також намагання в темну пору доби пробратися до житла особи, що захищалася. Звідси маємо в сумі дві обставини, які виключають перевищення меж необхідної оборони, а отже, кваліфікація за ст. 118 КК України є не доречною.

***

Отже, у цьому розділі було визначено та проаналізовано умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб та досліджено і описано практичні проблеми, через які ч. 5 ст. 36 КК України при такому нападі не застосовується або її застосування ускладнюється.

Таким чином, умовами, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб, є: 1) наявність суб'єкта – групи осіб; 2) скоєння групою осіб суспільно небезпечного діяння у вигляді нападу; 3) суб'єктивна

сторона групи осіб полягає у вигляді умисної форми вини, а також усвідомлення учасниками спільності своїх дій; 4) необхідна оборона застосовується своєчасно; 5) необхідна оборона спрямована виключно на учасників групи осіб, яка скоює напад.

Аналізуючи судову практику застосування ч. 5 ст. 36 КК України в частині нападу групи осіб при визнанні невинуватим особу, що оборонялася, варто виділити такі практичні проблеми.

1) *Ігнорування судами ч. 5 ст. 36 КК України* та застосування ч. 3 ст. 36 КК України, посиляючись на невідповідність оборони небезпечності посягання.

2) Труднощі у *розмежуванні нападу групи осіб та нападу однієї особи, яка перебувала в компанії інших людей.*

3) Проблема *персоналізації оборони та заподіяння шкоди* при нападі групи осіб або помилкового сприйняття особою, що обороняється, такого нападу як скоєного групою осіб;

4) Проблема *визначення часу, з якого напад вважається скоєним групою осіб та часу, з якого він перестає таким бути* в конкретній справі та факт доведення цього.

РОЗДІЛ 4

ПРОТИПРАВНЕ НАСИЛЬНИЦЬКЕ ВТОРГНЕННЯ У ЖИТЛО ЧИ ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

4.1. Умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення

Третьою обставиною, що виключає перевищення меж необхідної оборони, відповідно до ч. 5 ст. 36 КК України є протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення. Ця норма, зокрема, забезпечує та дає змогу захистити гарантоване право особи на недоторканність житла, яке закріплене в ч. 1 ст. 30 Конституції України, відповідно до якої “не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду” [1].

Для розуміння та правильного застосування цієї норми необхідно розуміти поняття “житла” та “іншого приміщення”.

Відповідно до ч. 1 ст. 379 ЦК України “*житлом* фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жите приміщення, *призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них*” [102].

У кримінально-правовому розумінні житло згідно з абз. 5 п. 22 Постанови Пленуму ВСУ "Про судову практику у справах про злочини проти власності" від 06.11.2009 № 10 визначається як

приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо) [103].

Голова ВСУ В. Т. Маляренко, розглядаючи питання недоторканності житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства, посилається на ширше значення поняття “житло”, яке в розумінні Європейського суду з прав людини тлумачиться як

місце, де особа постійно проживає, незалежно від форми чи підстави такого проживання, в тому числі облаштоване особою помешкання, навіть якщо таке облаштування було здійснене з порушенням національного законодавства (справа «Барклі проти Сполученого Королівства»); приміщення за наявності права власності, де особа мала намір проживати (справа «Гіллоу проти Сполученого Королівства»); власність, яку особа щороку займає протягом значного проміжку часу (справа «Ментес проти Туреччини»); деякі приміщення, інша нерухомість, пов'язані з професійною діяльністю особи, зокрема офіси адвокатів, комерційні службові приміщення (справа «Німітц проти Німеччини») [104].

На нашу думку, при тлумаченні поняття «житла» варто слідувати практиці ЄСПЛ, оскільки, як відомо, формальності у визнанні того чи іншого приміщення житлом поступово зникають. Так, особа, яка постійно чи тимчасово проживає у наметі чи фургончику, може повноправно вважати його житлом, а відповідно і повинна мати право захищати його як житло.

Відповідно до абз. 6 п. 22 Постанови Пленуму ВСУ "Про судову практику у справах про злочини проти власності" від 06.11.2009 № 10 під **«іншим приміщенням»** маються на увазі «різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель тощо)” [103].

Важливо зауважити про те, що ч. 5 ст. 36 передбачає можливість так званого необмеженого захисту лише в приміщенні чи споруді, що впливає з теорії та практики кримінального права. При цьому до уваги не беруться автівки, причепи, намети, саморобні домівки, які не підпадають під визначення «житла» чи «іншого приміщення», проте де особа може перебувати тимчасово чи постійно та зазнати нападу.

Проект нового Кримінального кодексу України пропонує змінити цю частину норми та замість «інше приміщення» додати «інше володіння» [105, с. 26].

Таким чином, пропонуємо підтримати вищезазначену ідею, оскільки це розширить межі необхідної оборони та краще забезпечить особам право на необхідну оборону.

Умовою, за якої виключається перевищення меж необхідної оборони у цьому випадку, є наявність суспільно небезпечного діяння у вигляді порушення

недоторканності житла шляхом **протиправного насильницького вторгнення**, яке скоюється однією особою або групою осіб.

Поняття “вторгнення” в законодавстві не визначено, проте звертаючись до словника української мови, під цим поняттям розуміють «входити, вбігати, в’їжджати куди-небудь, пробиваючись силою через певну перепону, перешкоду» [106]. Як зазначає Ю. А. Дорохіна, вторгнення не є тотожним проникненню – «вони співвідносяться як частина і ціле, оскільки вторгнення – це лише насильницьке проникнення, яке передбачає застосування насильства до власника чи інших осіб» [107, с. 83].

У цьому випадку істотне значення мають протиправність (незаконність) діяння та спосіб порушення недоторканності житла – воно повинно бути насильницьким. Як зазначає Т. В. Столяр, для застосування положення ч. 5 ст. 36 КК України при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення посягання повинно бути направлене саме на *особу*, а не на приміщення, оскільки «наси́льство – це завжди певний вплив на людину (фізичний чи психічний), а не на предмети... Житло чи інше приміщення в даному випадку є місцем, куди посягаючий здійснює своє вторгнення» [108, с. 106]. Тут важливо виділити також **мету** такого насильства, яка полягає у вторгненні до житла або іншого приміщенні.

Б. М. Орловський пропонує конкретизувати поняття протиправного насильницького вторгненням до житла та зазначає, що під ним необхідно розуміти «протиправне проникнення особи до житла чи іншого приміщення шляхом подолання перешкод або опору людей з метою вчинити в ньому злочин» [17, с. 572].

Цікавим є досвід штату Нью-Йорк, де є схожа на нашу, але ширша норма, – зокрема дозволяється застосування «смертельної фізичної сили», коли «особа, на яку напали, знаходиться у своєму житлі, при цьому вона не нападала першою» [109, с. 110]. Тобто у цьому випадку достатнім є факт нападу у житлі і немає додаткових умов, на кшталт протиправного насильницького вторгнення тощо.

Такий підхід видається доцільнішим за український, оскільки часто трапляється так, що вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів відбуваються після потрапляння в будинок законним шляхом або ж шляхом шахрайства.

Таким чином, українське законодавство не в усіх випадках та не завжди повноцінно дає можливість захистити себе від нападника, що намагається скоїти у житлі чи іншому приміщенні тяжкий або особливо тяжкий злочин. Намагання вчинити тяжкий злочин у житлі іншої особи свідчить про підвищений рівень його суспільної небезпеки, а тому не повинен вважатися перевищенням меж необхідної оборони, незалежно від тяжкості заподіяної нападнику шкоди. Саме тому ми погоджуємось з думкою Б. М. Орловського про те, що ч. 5 ст. 36 КК України потрібно доповнити наступним положення – «захист особи від тяжкого або особливо тяжкого злочину у своєму житлі», оскільки сучасна норма потребує доопрацювання та змін, які б розповсюджувались і на випадки, описані вище [17, с. 572].

Розглядаючи суб'єкт захисту від протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, варто зауважити, що в кримінальному законодавстві не конкретизовано, хто це може бути – власник, володілець, зареєстрований у цьому житлі мешканець, гість чи випадковий перехожий. Як зазначає Б. М. Орловський, цю норму потрібно розуміти широко, а саме «такий захист повинен допускатися як зі сторони власника чи володільця житла, так і зі сторони третьої особи, яка перебуває у житлі на законних підставах (товариш, сусід, родич)» [110, с. 225].

Ця думка, на наш погляд, є справедливою та розумною, оскільки ч. 1 ст. 36 КК України закріплює право необхідної оборони як для себе, так і іншої особи, і було б неправильним робити виняток для окремих, зазначених у ч. 5 ст. 36 КК України, випадків посягання.

Також умовами, які є спільними для нападу озброєної особи та групи осіб, є **умисна форма вини** особи, що здійснює протиправне насильницьке вторгнення, **своєчасність** необхідної оборони та **персоналізація заподіяної шкоди** (заподіяння шкоди лише особі, яка здійснює посягання).

Спірним, проте цікавим питанням є можливість застосування технічних засобів, пристроїв, які можуть заподіяти тілесні ушкодження або навіть спричинити смерть, для захисту, зокрема від вторгнення до житла чи іншого приміщення. Як зазначає Е.Р. Шафіков, більшість теоретиків та практиків не вважають такий спосіб захисту правомірним, оскільки відсутні наявність і реальність посягання [77, с. 194-195]. Протилежну думку, яку ми поділяємо, має О. М. Храмцов, який вважає, що «використання будь-якої сили із застосуванням технічних або інших засобів оборони, в тому числі і за відсутністю того, хто обороняється, на місці нападу, є правомірним за умови, коли ці засоби в звичайній обстановці не створюють небезпеки заподіяння шкоди особам, які не здійснюють напад» [91, с. 126].

Загалом ч. 5 ст. 36 КК України потребує змін та доповнень з огляду на те, що вона не повністю охоплює ситуації, які є суспільно небезпечними та потребують підвищених рівнів оборони.

Так, нині стаття 36 КК України фактично не дає змогу звичайній людині запобігти терористичному акту, звільнити заручників чи знешкодити терористів, оскільки терорист, як правило, не здійснює явний напад, а діє приховано та сплановано. З огляду на це варто погодитись з А. Виноградовим, який пропонує розширити коло випадків, у яких можливе заподіяння необмеженої шкоди та додати до ч. 5 ст. 36 КК України «припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, знешкодження терористів» [111, с. 58].

Схожі зміни пропонуються у законопроекті “Про вогнепальну зброю цивільного призначення”, який в ч. 3 ст. 11 передбачає, що кожна особа має право застосовувати зброю, здійснюючи право на самозахист та захист життя та здоров'я інших осіб, захист майна, захист інтересів держави чи суспільства від суспільно - небезпечних протиправних посягань, а також для протидії особам та організаціям, які здійснюють дії щодо узурпації влади, зокрема здійснюють захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб [112].

Отже, як бачимо, ч. 5 ст. 36 КК України та зокрема протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення як обставина, що виключає

перевищення меж необхідної оборони, загалом хороші, проте потребують доопрацювання.

4.2. Практичні проблемні аспекти інституту необхідної оборони у випадку захисту від протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення

Практично така обставина як протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення, при якій виключається перевищення меж необхідної оборони, судами застосовується не завжди однозначно або й зовсім не враховується. Аналізуючи судову практику в Україні з цього питання, можна виділити наступні проблеми, які виникають при застосуванні такої норми.

Першою проблемою, через яку низка людей безпідставно притягується до відповідальності, є банальне **ігнорування судами існування ч. 5 ст. 36 КК України** та застосування ч. 3 ст. 36 КК України. У деяких рішеннях суди навіть згадують про частину п'яту, проте ніяк її не враховують при винесенні вироку.

Так, Баришівським районним судом Київської області від 06 червня 2017 р. у справі № 382/691/16-к було визнано винуватою особу у скоєнні злочину, передбаченого ст. 124 КК України, яка захищалась від протиправного насильницького вторгнення у житло з огляду на наступне. Суд вважає, що особа, що захищалася, перевищила межі необхідної оборони, оскільки скористалася рушницею, яка знаходилася в іншій кімнаті, а не револьвером, який був у веранді, де відбувалися події, та вистрілив без попередження [113, Додаток 3].

З таким рішенням важко погодитись з огляду на те, що ч. 5 ст. 36 КК України є спеціальною по відношенню до ч. 3 ст. 36 КК України, де зазначено про перевищення меж необхідної оборони, не вимагає ніяких додаткових дій перед захистом від протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, а також не має ніяких обмежень по тяжкості шкоди, яка заподіюється особі, що посягає.

У ході аналізу судових рішень **не було виявлено проблем з розумінням понять “житло” та “інше приміщення”**, яким визнавались навіть гаражні бокси, як це було у справі № 644/642/18 [114, Додаток 3].

Так, Самарський районний суд м. Дніпропетровська у справі № 175/1873/17 від 12 листопада 2018 р. при визначенні поняття “житла” послався на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та зазначив, що “поняття «житло» не обмежується приміщенням, яке законно займане або створено. Концепція «житла» має першочергове значення для особистості людини п.п.41, 44 рішення ЄСПЛ «Кривицька та Кривицький проти України» [115, Додаток 3].

Натомість виявлено, що під житлом суди розуміють безпосередньо фізичне приміщення, де людина проживає чи перебуває. Таким чином, незаконне вторгнення, наприклад, на прибудинкову територію чи подвір'я під ч.5 ст. 36 КК України не підпадає.

Наступною проблемою, яка потребує вирішення та регулювання, є **посягання з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину**, що скоєне особою, яка перебуває на законних підставах у житлі особи, на яку здійснювалось посягання. Ч.5 ст. 36 ніяким чином не захищає осіб, які оборонялися від нападника у власному житлі, оскільки суди, як правило, буквально тлумачать словосполучення “протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення”.

Так, аналізуючи справи № 736/559/19, № 592/8890/13-к, № 710/466/16-к, № 648/4197/15-к, можна зробити висновок, що суди застосовують положення про протиправне насильницьке вторгнення, лише якщо таке вторгнення супроводжувалось насильством по відношенню до особи, яка захищалася, або псуванню майна з метою проникнення до приміщення (розбиття вікна, вибиття дверей тощо) (Додаток 3).

Це підтверджується також думкою судів у справах № 267/6250/13-к, № 586/392/17, № 644/642/18, де особи, які здійснювали посягання, опинилися у приміщенні або на законних підставах (за запрошенням друга), або протиправно, але без застосування насильства (таємне проникнення, без дозволу господаря через

відкриті двері тощо). Як наслідок, не застосовується ч. 5 ст. 36 КК України при обороні від особи, яка скоїла посягання з метою вчинити тяжкий чи особливо тяжкий злочин, якщо остання опинилася у приміщенні одним з вищезгаданих способів, тобто *без застосування насильства* (Додаток 3).

У справі № 635/5860/15-к також не було враховано ч. 5 ст. 36 КК України, хоча мало місце насильницьке вторгнення у житло. Проте, оскільки вибив вікно та здійснював посягання чоловік, яка проживає разом з обвинуваченою у тому ж будинку, ч. 5 ст. 36 КК України, у цьому випадку не застосовувалась, оскільки чоловік мав повне право перебувати у житлі. Незважаючи на шлях, яким увійшов чоловік та посягання, яке йому слідувало, а також те, що жінка не пускала його до житла, такі дії не вважаються протиправним насильницьким вторгненням до житла [116].

Одним з винятків була справа № 722/1981/16-к, де Сокирянським районним судом Чернівецької області було визнано невинуватою особу, яка заподіяла тяжкі тілесні ушкодження особі, що здійснила посягання, погрожуючи вбивством. Суд аргументував це тим, що вторгнення до житла відбулося “без будь-якого дозволу власника” [117, Додаток 3].

Як було зазначено Київським районним судом м. Полтави у справі № 552/5272/14-к від 06.01.2015 року, **«протиправним насильницьким вторгненням у житло чи інше приміщення є дії особи чи групи осіб, пов'язані із застосуванням насильства з метою незаконного проникнення у житло чи інше приміщення людини або підприємства, установи чи організації»**. Тобто у даному випадку обов'язково повинні існувати дві умови: застосування насильства та мета незаконно проникнути. [118, Додаток 3].

Вищевикладене підтверджує необхідність перейняти американський досвід та доповнити ч. 5 ст. 36 КК України наступним положення – «захист особи від тяжкого або особливо тяжкого злочину у своєму житлі», оскільки, як зрозуміло з аналізу практики, сучасна норма потребує доопрацювання та змін.

***

Таким чином, у цьому розділі було визначено та проаналізовано умови, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення та визначено практичні проблеми, через які ч. 5 ст. 36 КК України при такому вторгненні не застосовується або її застосування ускладнюється.

Отже, умовами, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення, є: 1) наявність **суб'єкта, який здійснює посягання**: одна особа або група осіб; 2) наявність суспільно небезпечного діяння у вигляді порушення недоторканності житла чи іншого приміщення шляхом **протиправного насильницького вторгнення**. Таке вторгнення обов'язково повинно мати ознаку *протиправності* та бути вчиненим у *насильницький спосіб*; 3) наявність **мети** застосованого насильства – вторгнення до житла або іншого приміщення. При цьому для забезпечення права особи на необхідну оборону важливо тлумачити поняття «житло» широко та розглядати з позиції ЄСПЛ. 4) особа, яка здійснює відвернення протиправного насильницького вторгнення до житла або іншого приміщення, повинна перебувати там на **законних підставах** (на праві власності, користування, за запрошенням власника тощо); 5) наявність **умисної форми вини** особи, що здійснює протиправне насильницьке вторгнення до житла або іншого приміщення; 6) **своєчасність** необхідної оборони; 7) **персоналізація заподіяної шкоди** (заподіяння шкоди лише особі, яка здійснює посягання).

Варто також звернути увагу на необхідність доповнення ч. 5 ст. 36 КК України положенням про «захист особи від тяжкого або особливо тяжкого злочину у своєму житлі», яке є необхідним для повноцінного захисту особою свого життя, здоров'я та житла, а також внести зміни, які б передбачали можливість особи припинити терористичну діяльність, звільнити заручників, знешкодити терористів без побоювання за відповідальність, у зв'язку з перевищенням меж необхідної оборони.

Аналізуючи судову практику по застосуванню ч. 5 ст. 36 КК України в частині протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, варто виділити наступні практичні проблеми.

1) *Ігнорування судами ч. 5 ст. 36 КК України* та застосування ч. 3 ст. 36 КК України;

2) відсутність можливості захистити себе та своє житло чи інше приміщення від особи, яка має на меті **вчинити тяжкий чи особливо тяжкий злочин**, перебуваючи на законних підставах у цьому житлі чи приміщенні;

3) **буквальне розуміння** поняття “протиправного насильницького вторгнення”, що значно зменшує кількість виправдувальних вироків щодо осіб, які захищалися.

ВИСНОВКИ

1. Таким чином, необхідна оборона є природним, невідчужуваним та абсолютним правом людини.

2. Умови правомірності необхідної оборони поділяються на умови правомірності, які характеризують суспільно небезпечне посягання (суспільна небезпека, наявність і реальність), та умови, які відносяться до захисту від такого суспільно небезпечного посягання (об'єкти захисту, особи, яким заподіюється шкода, і відповідність захисту характеру і небезпеці посягання). Недотримання або відсутність хоча б однієї умови тягне за собою відсутність стану необхідної оборони.

3. Умовами перевищення необхідної оборони є: 1) особа повинна перебувати в стані необхідної оборони; 2) заподіяна шкода є тяжкою; 3) заподіяна тяжка шкода явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту; 4) шкода заподіюється умисно.

4. Дослідивши питання умов, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі озброєної особи, ми виділили наступні: 1) наявність особливого суб'єкта – озброєної особи; 2) скоєння цією особою суспільно небезпечного діяння у вигляді нападу; 3) застосування при цьому зброї або предмета, який використовується як зброя; 4) суб'єктивна сторона озброєної особи полягає у вигляді умисної форми вини; 5) необхідна оборона застосовується своєчасно; 6) необхідна оборона спрямована персонально на озброєну особу, яка скоює напад.

5. Проаналізувавши судову практику у справах про необхідну оборону при нападі озброєної особи, визначено такі проблемні аспекти, які часто призводять до визнання винуватою особи, яка оборонялася: 1) застосування поняття “озброєний” у вузькому розумінні та невизнання озброєною особою, яка була оснащеною низкою предметів, що не визнаються зброєю за законодавством; 2) суди, як правило не застосовують ч. 5 ст. 36 КК України у випадку відбирання особою предмета, яким озброєний її нападник, та застосування такого предмета проти нього; 3)

незастосування ч.5 ст. 36 КК України та надання переваги ч. 3 ст. 36 КК України, застосовуючи до осіб, які обороняються, положення про перевищення меж необхідної оборони, що тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 118 та 124 КК України; 4) невизначеність явного нападника під час обопільного конфлікту, який переростає у бійку.

6. Для вирішення цих проблем, на нашу думку, по-перше, судам необхідно не ігнорувати ч. 5 ст. 36 КК України при прийнятті рішень; та, по-друге, додати примітку до ст. 36 КК України, визначити поняття “озброєна особа” як *особу, яка при нападі застосовує зброю або інші предмети, які використовуються чи можуть використовуватись як зброя, з метою заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людини для досягнення злочинної мети.*

7. Розглянувши питання **умов**, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при нападі групи осіб, ми визначили наступні: 1) наявність суб'єкта – групи осіб; 2) скоєння групою осіб суспільно небезпечного діяння у вигляді нападу; 3) суб'єктивна сторона групи осіб полягає у вигляді умисної форми вини, а також усвідомлення учасниками спільності своїх дій; 4) необхідна оборона застосовується своєчасно; 5) необхідна оборона спрямована виключно на учасників групи осіб, яка скоює напад.

8. Проаналізувавши судову практику у справах про необхідну оборону при нападі групи осіб, визначено такі проблемні аспекти, які є причиною визнання винуватою особи, що оборонялася: 1) ігнорування судами ч. 5 ст. 36 КК України та застосування ч. 3 ст. 36 КК України, посиляючись на невідповідність оборони небезпечності посягання; 2) труднощі у розмежуванні нападу групи осіб та нападу однієї особи, яка перебувала в компанії інших людей; 3) проблема визначення часу, з якого напад вважається скоєним групою осіб та часу, з якого він перестає таким бути в конкретній справі та факт доведення цього.

9. Дослідивши питання **умов**, за яких виключається перевищення меж необхідної оборони при протиправному насильницькому вторгненні у житло чи інше приміщення, можна виділити наступні: 1) наявність **суб'єкта**, який здійснює посягання: одна особа або група осіб; 2) наявність суспільно небезпечного діяння

у вигляді порушення недоторканності житла чи іншого приміщення шляхом **вторгнення**, яке повинно мати ознаку *протиправності* та бути вчиненим у *насильницький спосіб*; 3) наявність **мети** застосованого насильства – *вторгнення до житла або іншого приміщення*; 4) особа, яка здійснює відвернення протиправного насильницького вторгнення до житла або іншого приміщення, повинна перебувати там на **законних підставах**; 5) наявність **умисної форми вини** особи, що здійснює протиправне насильницьке вторгнення до житла або іншого приміщення; 6) час оборони повинен відповідати часу нападу (*своєчасність*); 7) шкода повинна бути заподіяна лише **особі, яка здійснює посягання**.

10. Проаналізувавши судову практику у справах про необхідну оборону у випадку протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, можна виділити наступні проблеми: 1) ігнорування судами ч. 5 ст. 36 КК України, застосовуючи ч. 3 ст. 36 КК України; 2) відсутність можливості захистити себе та своє житло чи інше приміщення від особи, яка має на меті вчинити тяжкий чи особливо тяжкий злочин, перебуваючи на законних підставах у цьому житлі чи приміщенні; 3) буквальне розуміння поняття “протиправного насильницького вторгнення”, не включаючи до нього випадки, коли особа проникла до житла чи приміщення без дозволу, проте ненасильницьким шляхом.

Для вирішення цих проблем, на нашу думку, варто доповнити ч. 5 ст. 36 КК України положенням про «захист особи від тяжкого або особливо тяжкого злочину у своєму житлі», яке є необхідним для повноцінного захисту особою свого життя, здоров'я та житла.

11. При цьому для забезпечення права особи на необхідну оборону важливо тлумачити поняття «житло» широко та розглядати з позиції ЄСПЛ. Також підтримуємо ідею проєкту нового Кримінального кодексу України та вважаємо за необхідне замінити слова «інше приміщення» словами «інше володіння» для більш повного забезпечення права на необхідну оборону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2021).
2. Коба А. І., Клімутін В. О. Необхідна самооборона за законодавством України : метод. рек. Одеса, 2016. 15 с. URL: https://rozdilna-rda.odessa.gov.ua/files/rozdilna-rda/files/justicia/metodmater/metodichni_rekomendacii_-_neobhidna_samooborona_zakonodavstvomu_ukraini.pdf (дата звернення: 10.05.2021).
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.05.2021).
4. Горожанкіна Ю. Проблемні аспекти інституту необхідної оборони. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 197–200. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/34.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).
5. Полякова Т. А. Необходимая оборона, как обстоятельство исключающее преступность деяния : автореф. выпускная квалификационная работа. Красноярск, 2017. 70 с. URL: http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/67502/vkr_polyakova_tatyana-2-70_tekst.pdf?sequence (дата звернення: 01.05.2021).
6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / ред. М. Хавронюк. Київ: Ваіте, 2014. 944 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/358166.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).
7. Осолінкер І. М. Деякі особливості необхідної оборони права власності: доктринальний та законодавчий аспекти. *Форум права*. 2010. № 1. С. 276–282.
8. Гусар Л. В. Поняття інституту необхідної оборони в кримінальному праві України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. № 525. С. 100–104. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/525/19.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).

9. Цветков Ю. А. Необходимая оборона по российскому уголовному праву. *КонсультантПлюс*. URL: <https://demo.consultant.ru/cgi/online.cgi?rnd=4BF18B42FFCD94D32DB4786B647DE4AC&req=home#doc/CJI/3990/0/1620738744768> (дата звернення: 11.05.2021).
10. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін та ін.; ред.: В. Сташис, В. Тацій. 4-те вид. Харків : Право, 2010. 456 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2010/UgolovPravoZag.pdf (дата звернення: 01.05.2021).
11. Українське кримінальне право: Загальна частина: підручник / за ред. В. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
12. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України : підручник. Київ : МАУП, 2004. 328 с. URL: https://moskalik.at.ua/pravo/PR4_03.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
13. Про Національну поліцію. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.05.2021).
14. Орловський Б. М. Теоретичні і практичні основи кримінально–правового регулювання обставин, що виключають злочинність діяння при захисті від суспільно небезпечного посягання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2013. 211 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29966/1/dis.doc.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).
15. Галиев Б. Б. Вопросы квалификации правомерности причинения вреда при мнимой обороне. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2015. № 2. С. 12–18.
16. Церковна О. В. Відвернення протиправного посягання як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності. Одеса. 11 с. (Препринт. Од. держ. ун-т внутр. справ). URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2442/1/7.%20Церковна%20О.В.%202012%20№1%20Препринт.pdf> (дата звернення: 09.05.2021).

17. Орловський Б. М. Інститут необхідної оборони: порівняльно-правовий аналіз. *Держава і право*. 2011. № 53. С. 269–273. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63748/93-Orlovskyy.pdf?sequence=> (дата звернення: 10.05.2021).
18. Кримінальний кодекс Української РСР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480034&ed=1963_11_18 (дата звернення: 01.05.2021).
19. France Criminal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf (дата звернення: 01.05.2021).
20. Немировский Э. Я. Советское уголовное право. Одесса : Вторая Государственная типография им. т. Ленина, 1924. 296 с.
21. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02#Text> (дата звернення: 09.05.2021).
22. Вирок Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 24 лютого 2017 р. Справа № 576/2107/16-к. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/64926540> (дата звернення: 01.05.2021).
23. Hearne T. H. Criminal Law-Self Defense and the Right to Resist an Unlawful Arrest-State v. Nunes. *Missouri law review*. 1978. Vol. 43. P. 744–753. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/217042563.pdf> (date of access: 11.05.2021).
24. Словник української мови. Том сьомий. П-П. Редколегія І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Видавництво «Наукова думка». 1976. 723 с. URL: <http://sum.in.ua/s/posjaghaty> (дата звернення: 01.05.2021).
25. Баулин Ю. В. Основания необходимой обороны. *Інституційний Репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ*. с. 26-30. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8949/1/BAULIN.pdf> (дата звернення: 10.05.2021).

26. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. ; за заг. ред. В. М. Бесчастного, О. М. Джужи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.
27. Орехов В. В. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния. СПб : Юридичес. центр Пресс, 2003. 217 с.
28. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення: 09.05.2021).
29. Сидоренко Э. Л. Самозащита личности в уголовном праве: монографія. Москва: РПА Минюста России, 2012. 134 с.
30. Голубых Н. В. Применение положений уголовного законодательства о необходимой обороне в деятельности сотрудников органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2001. 24 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197436028.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).
31. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 19 червня 2019 року. Справа № 654/2884/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82468931> (дата звернення: 01.05.2021).
32. Паше-Озерський М. М. Необходимая оборона и крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва: государственное издательство юридической литературы, 1962. 181 с.
33. Тишкевич И. С. Условия и пределы необходимой обороны. Москва : Юрид. лит., 1969. 191 с. / Наведено за: Полякова Т. А. Необходимая оборона, как обстоятельство исключающее преступность деяния : автореф. выпускная квалификационная работа. Красноярск, 2017. с. 29. URL: http://elibrary.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/67502/vkr_polyakova_tatyana-2-70_tekst.pdf?sequence (дата звернення: 01.05.2021).
34. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 14 квітня 2016 р. Справа № 332/4417/15-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57185959> (дата звернення: 01.05.2021).

35. Ткаченко В. И. Необходимая оборона по уголовному праву. Москва: Юрид. лит., 1979. 119 с. / Наведено за: Орловський Б. М. Теоретичні і практичні основи кримінально–правового регулювання обставин, що виключають злочинність діяння при захисті від суспільно небезпечного посягання : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2013. С. 76 URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/29966/1/dis.doc.pdf> (дата звернення: 01.05.2021).

36. Оборонятися. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/oboronjatysja> (дата звернення: 10.05.2021).

37. Посягати. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/posjaghaty> (дата звернення: 10.05.2021).

38. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [С.В. Албул, А.М. Бабенко, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельський, В.О. Меркулова та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. О.В.Меркулової, д.ю.н., доцента В.Я.Конопельського. – Одеса: ОДУВС, 2017. – 430 с. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/197/1/Кримінальне%20право.%20Підручник%202017.pdf>. (дата звернення: 01.05.2021).

39. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 27 липня 2016 р. Справа № 672/1668/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59267095>. (дата звернення: 01.05.2021).

40. Baldwin L. Using a Gun for Self-Defense: Laws and Consequences. *CriminalDefenseLawyer*. URL: <https://www.criminaldefenselawyer.com/resources/using-a-gun-self-defense-laws-and-consequences.htm> (date of access: 10.05.2021).

41. Self-Defense Law: Overview. *FindLaw*. URL: <https://www.findlaw.com/criminal/criminal-law-basics/self-defense-overview.html> (date of access: 11.05.2021).

42. Никуленко А. В., Травников А. В. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. *Юридическая наука: история и современность*. 2018. № 10.

C. 88–117. URL: http://fonduniver.ru/wp-content/uploads/2018/10/un_2018_10_pb.pdf#page=88 (дата звернения: 01.05.2021).

43. Using Your Right to Self-Defence When Attacked in Singapore. *Singapore legal advice*. URL: <https://singaporelegaladvice.com/law-articles/what-can-i-do-to-protect-myself-in-self-defence-in-singapore/> (date of access: 11.05.2021).

44. Уголовное право: учебник / ред.: И. А. Подройкина, Е. В. Серегина, С. И. Улезько. 5-е вид. Москва: Юрайт, 2020. Т. 1: Общая часть. 299 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=JITPDwAAQBAJ&pg=PA282&lpg=PA282&dq=%D0%9F%D0%BE%D1%8D%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%83+%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D1%83%D0%B5%D1%82+%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%82%D1%8C+%D0%BE%D1%88%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%BC+%D0%B1%D1%8B%D1%82%D1%83%D1%8E%D1%89%D0%B5%D0%B5+%D0%BC%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5,+%D1%87%D1%82%D0%BE+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC+%D0%BD%D0%B0+%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%8E+%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%83+%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%8E%D1%82+%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE+%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0+%D0%B2+%D1%81%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B0%D0%B5+%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%8F%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0+%D0%BD%D0%B0+%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D1%85+%D0%B8%D0%BB%D0%B8+%D0%BD%D0%B0+%D0%B8%D1%85+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0,+%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%83+%D1%81%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE+%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83+%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5+%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%8E%D1%82+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE+%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%89%D0%B0%D1%82%D1%8C+%D0%BE%D1>

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3047240-sprava-sternenka-uristi-pro-neobhidnu-oboronu-i-ne-tilki.html> (дата звернення: 11.05.2021).

45. Ткаченко В. И. Необходимая оборона по уголовному праву. Москва : Юрид. лит., 1979. 119 с. / Наведено за: Орехов В. В. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния. СПб : Юридичес. центр Пресс, 2003. С. 82.

46. Стаття 36. Необхідна оборона. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-36-необхідна-оборона> (дата звернення: 01.05.2021).

47. Справа Стерненка: юристи – про необхідну оборону і не тільки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3047240-sprava-sternenka-uristi-pro-neobhidnu-oboronu-i-ne-tilki.html> (дата звернення: 01.05.2021).

48. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков: Основа, 1991. 360 с.

49. Столяр Т. В. Перевищення меж необхідної оборони: поняття, ознаки та види відповідальності в разі виникнення ексцесу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2(10). С. 88-99.

50. What is the legal definition of self-defense?. *Illinois legal aid online*. URL: <https://www.illinoislegalaid.org/legal-information/what-legal-definition-self-defense> (date of access: 11.05.2021).

51. Засіб захисту та заподіяння шкоди має бути співрозмірним небезпечності посягання та обставинці захисту: перекваліфікування зі ст. 115 КК на ст. 118 КК (ВСУ, № 5-134кc15 від 01.10.2015). URL: [https://protocol.ua/ua/vsu_zasib_zahistuta_ta_zapodiyannya_shkodi_mae_buti_spivrozmirnim_nebezpechnosti_posyagannya_ta_obstanovtsi_zahistu_\(5_134ks15_vid_01_10_2015\)/](https://protocol.ua/ua/vsu_zasib_zahistuta_ta_zapodiyannya_shkodi_mae_buti_spivrozmirnim_nebezpechnosti_posyagannya_ta_obstanovtsi_zahistu_(5_134ks15_vid_01_10_2015)/) (дата звернення: 01.05.2021).

52. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 вересня 2008 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. №12(100). С.33-35. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/3a19f17f55dc8f07c22580db004deb6f/\\$FILE/Visnyk_12_2008.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/3a19f17f55dc8f07c22580db004deb6f/$FILE/Visnyk_12_2008.pdf). (дата звернення: 01.05.2021).

53. Лащук Н. Р. Кримінально-правова оцінка використання захисних засобів, що вражають автономно: монографія. Львів: БОНА, 2018. 254 с. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Kryminalno-pravova%20otsinka%20vykorystannia%20zakhysnykh%20zasobiv%20shcho%20vrazha%20avtonomno.pdf. (дата звернення: 01.05.2021).

54. Мошенець Д. М. Інститут необхідної оборони у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 236 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/896/1/moshenets_dis.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

55. Дудоров О.О., Мельник М.І. Автономні захисні засоби і кримінальний закон. *Влада. Людина. Закон*. 2009. № 1. С. 13–24. URL:

<http://vlz.in.ua/uploads/File/pdf/St/2009-s/2009-1s/DudorovMelnik.pdf>. (дата звернення: 01.05.2021).

56. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20 травня 2016 року. Справа № 127/4035/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58351410>. (дата звернення: 01.05.2021).

57. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонний суд Київської області від 08 квітня 2011 р. Справа № 1 29/2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/15150857>. (дата звернення: 01.05.2021).

58. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 05.12.2018 р. Справа № 487/5337/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78476162>. (дата звернення: 01.05.2021).

59. Вирок Баштанського районного суду Миколаївської області від 16 липня 2020 р. Справа № 468/269/20-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90432119>. (дата звернення: 01.05.2021).

60. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 вересня 2019 року. Справа № 336/2036/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84481763> (дата звернення: 11.05.2021).

61. Дудік А. О. Захист від озброєної особи як спеціальний вид необхідної оборони. *Молодий вчений*. 2019. № 5. Вип. 69. С. 464-466.

62. Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України. Затверджена наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України № 200 від 21 жовтня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text> (дата звернення: 11.05.2021).

63. Модельный закон об оружии. Принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ № 10-11 от 6 декабря

1997 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_a16 (дата звернення: 10.05.2021).

64. Проект Закону про цивільну зброю і боєприпаси № 1135-1 від 10.12.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52809 (дата звернення: 10.05.2021).

65. Проект Закону про цивільну зброю та боєприпаси № 4335-1 від 24 листопада 2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70512 (дата звернення: 11.05.2021).

66. Вознюк А. А., Арешонков В. В. Озброєність банди: кримінально-правові та криміналістичні проблеми. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1. Вип. 19. С. 15-22.

67. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за заг. ред.: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. 1728 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F1 (дата звернення: 11.05.2021).

68. Вознюк А. А. Ознака озброєності банди у контексті вдосконалення кримінальної відповідальності за бандитизм. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 27-35. URL: http://files.visnikkau.org/200001146-dddf3ded81/Visnyk4_4.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

69. German Criminal code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

70. Радіонов І. І. Участь у нападі, вчинюваному бандою: поняття та кримінально-правова кваліфікація. *Право і безпека*. 2011. № 3. Вип. 40. С. 200-204.

71. Владимиров В. А. Борьба с посягательствами на личную собственность по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1967. 32 с. / Наведено за: Храмцов О. М. «Напад» як вид насильницьких дій

(проблеми кримінально-правової оцінки). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 22. С. 153. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13006/12313> (дата звернення: 11.05.2021).

72. Храмцов О. М. «Напад» як вид насильницьких дій (проблеми кримінально-правової оцінки). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 22. С. 152-155. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/13006/12313> (дата звернення: 11.05.2021).

73. Иванова В. В. Преступное насилие / за заг. ред. Н И Попова. Москва : Книжный мир, 2002. 83 с. URL: http://adhdportal.com/book_1657.html (дата звернення: 11.05.2021).

74. Шалгунова С. А. Кримінологічні особливості особи озброєного насильницького злочинця. *Право і суспільство*. 2011. № 5. С. 145-152.

75. Кирюхина Л. Н. Вооруженное насилие как способ совершения преступления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. URL: <https://www.dissercat.com/content/vooruzhennoe-nasilie-kak-sposob-soversheniya-prestupleniya> (дата звернення: 12.05.2021).

76. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 листопада 2018 року. Справа № 490/11155/14-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78111068> (дата звернення: 11.05.2021).

77. Шафіков Є. Р. Необходима оборона: особенности криминально-правового регулирования. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1-2. С. 189-195. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/651.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).

78. Домахин С. А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1966. / Наведено за: Паше-Озерський М. М. Необходимая оборона и крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва: государственное издательство юридической литературы, 1962. С. 45.

79. Лохвицький райсуд Полтавської області роз'яснив поняття необхідної оборони й умов її правомірності. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/archive/437834/> (дата звернення: 12.05.2021).

80. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 14 квітня 2016 р. Справа № 332/4417/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57185959> (дата звернення: 12.05.2021).

81. Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 28 січня 2008 року. Справа №1-1/2008р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2577192> (дата звернення: 11.05.2021).

82. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 13 лютого 2013 року. Справа № 1-221/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29279367> (дата звернення: 11.05.2021).

83. Вирок Київського апеляційного суду від 27 червня 2019 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82737250> (дата звернення: 11.05.2021).

84. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25.03.2016 року. Справа № 369/1809/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56682924> (дата звернення: 11.05.2021).

85. Вирок Баришівського районного суду Київської області від 6 червня 2017 р. Справа № 382/691/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66914001> (дата звернення: 11.05.2021).

86. Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 26 липня 2018 року. Справа № 401/2262/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75570511> (дата звернення: 11.05.2021).

87. Група. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/ghrupa> (дата звернення: 10.05.2021).

88. Бойко А. М., Дудоров О. О. Та ін. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України: Науково-практ. коментар / ред.: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. 7-ме вид. Київ : Юрид. думка, 2010. 1059 с.

89. Стаття 28. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією. *Мего-Інфо* - *Юридичний портал* №1. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-28-%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%83-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BE%D1%8E-%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BE%D1%8E-%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%8E-%D0%B7%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%8E-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF> (дата звернення: 10.05.2021).

90. Митрофанов І. І., Притула А. М. Співучасть у злочині: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2012. 205 с. URL: http://www.kdu.edu.ua/new/metod/31_1055.pdf (дата звернення: 10.05.2021).

91. Храмцов О. М. Кримінально-правова характеристика насильства при необхідній обороні (національний та міжнародний аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2019. № 28. С. 120–128.

92. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 10 жовтня 2011 року. Справа № 1407/1-287/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51486146> (дата звернення: 11.05.2021).

93. Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 29 грудня 2009 року. Справа № 1-960\2009. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8414945>. (дата звернення: 12.05.2021).

94. Вирок Апеляційного суду Полтавської області від 3 серпня 2015 року. Справа № 1620/138/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48802763> (дата звернення: 11.05.2021).

95. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 листопада 2020 року. Справа № 658/278/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92870362?fbclid=IwAR1WwnraicZZ95tUXbZx876kqd-RzvF0HP3bcxdiVxsyDOTkV8bxWiKwGX4> (дата звернення: 11.05.2021).

96. Вирок Тальнівського районного суду Черкаської області від 08.12.2016 року. Справа № 694/1852/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63263115> (дата звернення: 11.05.2021).

97. Вирок Залізничного районного суду міста Львова від 12 лютого 2019 року. Справа № 462/6066/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79999530> (дата звернення: 11.05.2021).

98. Куликов В. Татарбунары: в результате разборок тяжело ранен измаильчанин, трое убиты. *Бессарабия информ.* URL: <https://bessarabiainform.com/2015/11/v-tatarbunarskom-r-ne-v-rezultate-razborok-tyazhelo-ranen-izmailskij-avtoritet/> (дата звернення: 10.05.2021).

99. Репляничук Д. Напад на Стерненка: умисне вбивство чи самооборона?. *hromadske.* URL: <https://hromadske.ua/posts/napad-na-sternenka> (дата звернення: 10.05.2021).

100. Стерненко розповів, що відібрав ніж у нападників. *Українська правда.* URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/25/7181418/> (дата звернення: 10.05.2021).

101. Атовця звинувачують в умисному вбивстві за те, що смертельно поранив одного з нападників, які вдерлись у його дім. *ZMINA.* URL: <https://zmina.info/news/atovczya-zvynuvachuyut-v-umysnomu-vbyvstvi-za-te-shho-ubyv-odnogo-z-napadnykiv-yaki-vderlys-u-jogo-dim/> (дата звернення: 12.05.2021).

102. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 11.05.2021).

103. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>. (дата звернення: 10.05.2021).

104. Маляренко В. Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства. *Верховний Суд України*. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/75488B020FF6EC46C2257AF4003AE4E0#](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/75488B020FF6EC46C2257AF4003AE4E0#) (дата звернення: 11.05.2021).

105. Проєкт Кримінального кодексу України. (Станом на 29.03.2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf> (дата звернення: 10.05.2021).

106. Вдиратися. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/vdyratysja> (дата звернення: 11.05.2021).

107. Дорохіна Ю. А. Щодо аналізу окремої кваліфікуючої ознаки злочинів проти власності: проникнення. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали III Всеукр. науково-практ. конф., м. Кривий Ріг, 16 черв. 2017 р. Кривий Ріг, 2017. С. 83–86. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17939/1/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%D0%92.%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20-%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B8%20%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8C%20-%20%D0%A1.%2094.PDF> (дата звернення: 11.05.2021).

108. Столяр Т. В. Кримінально-правова характеристика заподіяння тяжкої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони: дис. ... канд. юрид. наук. Київ,

2016. 262 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1164/1/stolyar_dis.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

109. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях) : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. 256 с.

110. Орловський Б. М. Захист власності при необхідній обороні: зарубіжний досвід та сучасне кримінальне законодавство. *Держава і право*. 2014. № 65. С. 220-226.

111. Виноградов А. Реалізація права на необхідну оборону як захід протидії терористичній діяльності. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*, м. Київ, 30 верес. 2016 р. Київ, 2016. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/pdf/30_09_16_Conference.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

112. Проект Закону України "Про вогнепальну зброю цивільного призначення" № 1135 від 01.12.2014. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH0VJ00A.html. (дата звернення: 11.05.2021).

113. Вирок Баришівського районного суду Київської області від 6 червня 2017 р. Справа № 382/691/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66914001> (дата звернення: 11.05.2021).

114. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 5 листопада 2018 року. Справа № 644/642/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77613657> (дата звернення: 11.05.2021).

115. Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 12 листопада 2018 р. Справа № 175/1873/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77807434> (дата звернення: 11.05.2021).

116. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 16 квітня 2018 р. Справа № 635/5860/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73400865> (дата звернення: 11.05.2021).

117. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 20 грудня 2016 року. Справа № 722/1981/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63510811> (дата звернення: 11.05.2021).

118. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 06.01.2015 року. Справа № 552/5272/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42222172> (дата звернення: 11.05.2021).

119. Даровских Д. А. Некоторые теоретические аспекты определения превышения пределов необходимой обороны. *Российский следователь*. 2010. № 3. / Наведено за: Карпов А. А., Платонова Е. Г. Уголовно-правовые особенности превышения пределов необходимой обороны. *Вестник Воронежского института ФСИИ России*. 2013. С. 160–161. URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37629774_37795083.pdf (дата звернення: 12.05.2021).

ДОДАТКИ

СПИСОК СУДОВИХ РІШЕНЬ, ВИКОРИСТАНИХ ДЛЯ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА Ч. 5 СТ. 36 КК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ НАПАДУ ОЗБРОЄНОЇ ОСОБИ

1. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 14 квітня 2016 р. Справа № 332/4417/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57185959> (дата звернення: 27.05.2020).
2. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 24.06.2016 року. Справа 556/1242/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58535235> (дата звернення: 27.05.2020).
3. Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 15 травня 2009 року. Справа № 1-2/2009. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5398116> (дата звернення: 27.05.2020).
4. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 26 квітня 2016 року. Справа № 490/11155/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57422875> (дата звернення: 27.05.2020).
5. Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 28 січня 2008 року. Справа №1-1/2008р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2577192> (дата звернення: 27.05.2020).
6. Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 26 липня 2018 року. Справа № 401/2262/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75570511> (дата звернення: 27.05.2020).
7. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 18.06.2018 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74734402> (дата звернення: 27.05.2020).

8. Вирок Київського апеляційного суду від 27 червня 2019 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82737250> (дата звернення: 27.05.2020).
9. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 грудня 2019 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333794> (дата звернення: 27.05.2020).
10. Вирок Миколаївського районного суду Миколаївської області від 21 липня 2017 р. Справа № 480/2867/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67996278> (дата звернення: 27.05.2020).
11. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 25 грудня 2015 року. Справа № 1-100/11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54611170> (дата звернення: 27.05.2020).
12. Вирок Гірницького районного суду м. Макіївки Донецької області від 19 травня 2014 року. Справа № 267/6250/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38843888> (дата звернення: 27.05.2020).
13. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 23 квітня 2018 року. Справа № 686/7683/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73558010> (дата звернення: 27.05.2020).
14. Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 1 лютого 2016 року. Справа № 320/899/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55331745> (дата звернення: 27.05.2020).
15. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25.03.2016 року. Справа № 369/1809/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56682924> (дата звернення: 27.05.2020).
16. Вирок Баришівського районного суду Київської області від 6 червня 2017 р. Справа № 382/691/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66914001> (дата звернення: 27.05.2020).
17. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 вересня 2019 року. Справа № 336/2036/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84481763> (дата звернення: 27.05.2020).

Таблиця, створена на основі судової практики за ч. 5 ст. 36 КК України в частині нападу озброєної особи

№ справи	Фабула	Рішення суду	Аргументи суду	Предмет, яким була озброєна особа	Яка шкода була заподіяна нападнику?	Чи було враховано ч.5 ст. 36 ККУ?	Чи визнано озброєною особою нападника?
332/4417/15-к	ОСОБА_3 знаходився на зупинці громадського транспорту. У той час до нього у стані алкогольного сп'яніння, підійшов ОСОБА_2, який тримав у руці дерев'яний брус . ОСОБА_2, замахнувся дерев'яним брусом в область голови ОСОБА_3, однак останній прикрився рукою, в якій знаходилася скляна пляшка пива, в результаті чого пляшка розбилася. Після чого, ОСОБА_3 заподіяв фрагментом розбитої пляшки умисні тяжкі тілесні ушкодження ОСОБА_2.	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 ККУ.	Під нападом озброєної особи суд, вважає це застосування однією особою чи створення нею реальної загрози застосування вогнепальної, холодної чи іншої зброї або предметів, здатних заподіяти шкоду життю чи здоров'ю людини, для досягнення злочинної мети. Предметом придатним до ураження живої сили можуть бути спеціально пристосованими, заздалегідь заготовленими чи навіть знайденими, підібраними (наприклад, дерев'яна палиця, металева труба, камінь, розбита пляшка тощо). Характер дій того, хто захищається, може виявлятися у застосуванні до того, хто посягає, зброї або будь-яких інших засобів чи предметів. Закон не обмежує ці засоби чи предмети якимись умовами.	Дерев'яний брус	тяжкі тілесні ушкодження	так	так
556/1242/16-к	Потерпілий ОСОБА_2, почувши на дорозі крики, він вийшов на дорогу дізнатись, що трапилось. ОСОБА_1, з яким перебував в нормальних відносинах, став обзивати його нецензурними словами і між ними виник конфлікт. Щоб налякати ОСОБА_1, ОСОБА_2 зайшов до хати і, взявши в кожному руку кухонного ножа , підійшов до ОСОБА_1, який стояв на дорозі. ОСОБА_1 вихватив з воза металеву трубу і став його наздоганяти, а він намагався втекти від ОСОБА_1. Однак, ОСОБА_1 наздогнав його і вдарив ззаду по голові металевою трубою.	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 ККУ.	Потерпілому було заподіяно лише один удар і більше його обвинувачений не бив та не знущався над ним. Після того як потерпілий перестав бути суспільно небезпечним обвинувачений викликав по мобільному телефону карету «швидкої допомоги».	Кухонні ножі	тяжкі тілесні ушкодження	так	так

425/1358/13-к	<p>ОСОБА_1 підійшов до двору ОСОБА_7. Його викликав ОСОБА_5, оскільки йому було відомо, що ОСОБА_4 знаходиться у ОСОБА_7 з другом і у ОСОБА_4 при собі був ніж. В руках ОСОБА_1 жодних предметів не було. ОСОБА_4, побачивши ОСОБА_1, почав йти на ОСОБА_1 з ножем.</p> <p>ОСОБА_1 на снігу побачив держак від лопати приблизно, підняв його, спробував вибити ніж, який знаходився в правій руці ОСОБА_4, але в цей час ОСОБА_4 ухилився і удар припав по його голові, в результаті чого ОСОБА_4 упав.</p>	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст.121 ККУ	<p>Судом встановлена підстава спеціального виду необхідної оборони відносно ОСОБА_1, передбачена ч. 5 ст. 36 ККУ, цією підставою є напад озброєного ножем ОСОБА_4, тому суд і оцінює заподіяння шкоди ОСОБА_4 відповідно до цієї норми.</p> <p>Згідно з п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року - шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.</p>	ніж	смерть	так	так
1-2/2009	<p>ОСОБА_3, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, спочивав в своєму будинку; двері будинку були відчинені навстіж. У цей час в середину будинку проник ОСОБА_2, який перебував в стані алкогольного сп'яніння.</p> <p>На ґрунті раптово виниклих неприємних стосунків, ОСОБА_2 вдарив ножем ОСОБА_3 і втік.</p> <p>ОСОБА_3, за допомогою дерев'яного стільця наздогнав ОСОБА_2 та вдарив його, заподіявши останньому тілесні ушкодження.</p>	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст.121 ККУ	<p>Застосування зброї або будь – яких інших засобів чи предметів, незалежно від наслідків, не виходить за межі необхідної оборони і тим самим не є злочином, коли особа, яка захищалася, не могла внаслідок переляку або сильного душевного хвилювання, викликаного суспільно – небезпечним діянням, оцінити відповідність захисту характерові посягання.</p> <p>Вирішуючи питання, чи не із запізненням застосовано ОСОБА_3 оборону, суд виходить з того, що для нього в тій обстановці, було відсутнє переконання, що в застосуванні засобів захисту відпала необхідність, а заподіяні йому тяжкі ножові поранення та присутність озброєної ножем особи на підвір'ї, яка знову застосувала ніж, спричинивши поранення кисті, давали ОСОБА_3 обґрунтовані підстави вважати, що злочинне посягання не припинено і тому і обґрунтовано продовжувати захист.</p>	ніж	Тяжке тілесне ушкодження	так	так

490/11155/14-к	ОСОБА_3 проходячи поряд із ним зачепив стілець ОСОБА_1, після вибачився і повернувся за свій стіл. В подальшому, ОСОБА_5 почула, що ОСОБА_3 та ОСОБА_4 з незрозумілих для них причин, в голос висловлювалися про жінок ОСОБА_5 та ОСОБА_6, погрожуючи їх "зарізати". ОСОБА_1 підійшов до столу ОСОБА_3 та ОСОБА_4, щоб розібратися. ОСОБА_3 узяв розкладний ніж та під столом пригрозив ОСОБА_1 розправою. ОСОБА_1 дістав із своєї сумки травматичну зброю. У ході конфлікту та неодноразових погроз з боку ОСОБА_3 ОСОБА_1 зробив з травматичної зброї приблизно п'ять пострілів, від яких ОСОБА_3 впав на землю.	Визнати невинуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч.4 ст. 296, ч. 1 ст. 121, ч. 1 ст. 122 КК України	Такі дії ОСОБА_1 означають, що у нього виникли підстави для необхідної оборони, за наявності таких посягань, як напад озброєних осіб, групою осіб, тобто виникло право на захист правоохоронюваних інтересів шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає, для припинення цього посягання. Характер дій ОСОБА_1 у застосуванні до ОСОБА_3 та ОСОБА_4 зброї, не обмежений законом, такі засоби можуть бути заздалегідь підготовленими чи знайденими у момент нападу. Як зазначив Верховний Суд України у п.3 постанови Пленуму від 26.04.2002 року, правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.	ніж	Середньої тяжкості тілесні ушкодження	так	так
1-1/2008	На ґрунті сварки ОСОБА_2 палкою спричинив один удар ОСОБА_4 в область голови. ОСОБА_4 забіг на терасу магазину, де взяв пляшку з пивом, розбив її і наніс ОСОБА_2 загостреними кінцями один удар в область обличчя та голови, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження	Визнати невинуватим у вчиненні злочинів, передбачених ст. 124 ККУ	Напад озброєної особи - це застосування однією особою чи створення нею реальної загрози застосування вогнепальної, холодної чи іншої зброї або предметів, здатних заподіяти шкоду життю чи здоров'ю людини, для досягнення злочинної мети. Предмети, придатні до ураження живої сили, можуть бути спеціально пристосованими, заздалегідь заготовленими чи навіть знайденими, підібраними або взятими на місці нападу (дерев'яна палиця, металева труба, камінь, розбита пляшка тощо).	палка	Тяжке тілесне ушкодження	так	так
401/2262/17	Між ОСОБА_2 і його товаришем, з одного боку, та братами ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, і ОСОБА_6, з другого боку, виник конфлікт. Після конфлікту брати поїхали додому. ОСОБА_2, взявши з дому дерев'яну біту, разом з товаришем направився на пошуки братів. Коли вони їх знайшли, ОСОБА_2 вийшов з автомобіля, взявши	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України	На переконання суду ОСОБА_2, маючи реальну можливість не їхати та не вступати в конфлікт та в бійку з невідомими, взяв з дому з собою біту, та з неприязнених відносин наздогнавши з товаришами по дорозі за межами села мешканців іншого села, свідомо вступив з ними у сварку, демонструючи зброю, тим самим створив умови для виникнення бійки, та передбачав	палка	Тяжке тілесне ушкодження	ні	Не зазначено

	<p>з собою біту. ОСОБА_8 також взяв з машини свою біту.</p> <p>ОСОБА_3 на обочині виламав палицю, йшов та розмахував нею.</p> <p>У ході конфлікту, ОСОБА_2 наніс удари дерев'яною бітою в область голови ОСОБА_3.</p>		<p>можливість застосування в ній своєї біти для нанесення нею тілесних ушкоджень. При цьому, маючи реальну можливість не застосовувати у бійці наявну біту, ОСОБА_2 не зупинився після нанесення потерпілому ОСОБА_3 першого удару, та продовжив наносити удари в область голови потерпілому до того моменту, поки той не впав.</p>				
357/9663/17 (суд 1 інстанції)	<p>ОСОБА_7, заручившись підтримкою ОСОБА_9 та ОСОБА_8, взявши до рук металеву трубу, разом з останніми підійшов до гаража, де на той час знаходився ОСОБА_6, щоб витребувати у нього борг.</p> <p>До ОСОБА_6 лунали вимоги від ОСОБА_9 сісти в автомобіль, які супроводжувались погрозами нанесення ударів трубою з боку ОСОБА_7, та безпосередньо нанесенням декількох ударів по тулубу, внаслідок чого ОСОБА_6 були заподіяні легкі тілесні ушкодження.</p> <p>ОСОБА_6 взяв сокиру, яка знаходилась при вході в гараж, та наніс нею один удар в ліву сторону голови ОСОБА_9, спричинивши йому тілесні ушкодження середньої тяжкості.</p>	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст.118 КК України	<p>Суд прийшов до висновку, що саме ОСОБА_7 та інші прибули до домоволодіння обвинуваченого, а не ОСОБА_6 з сокирою прибув до ОСОБА_7, тобто обвинувачений фактично, в темну пору доби зазнав нападу групи осіб, один з яких, ОСОБА_7 був <i>озброєний металевою трубою</i>, а тому наносячи удари сокирою групі нападників, ОСОБА_6 перебував та діяв в стані необхідної оборони.</p>	Металева труба	Середньої тяжкості тілесні ушкодження	так	Так
357/9663/17 (суд апеляційної інстанції)	Продовження розгляду справи вище в суді апеляційної інстанції	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України	<p>У даному випадку є незастосовними положення ч. 5 ст. 36 КПК України, на які посилався суд першої інстанції, виправдовуючи ОСОБА_1</p> <p>ОСОБА_1, захищаючись, використовував <i>сокиру, яка є більш небезпечною ніж металева труба</i>, оскільки її рубаючі властивості спроможні спричинити тяжкі наслідки.</p> <p>Фактичні обставини справи; характер, локалізація ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, виявлених у потерпілого, що</p>	Металева труба	Середньої тяжкості тілесні ушкодження	ні	Так, але суд цього не врахував

			знаходяться у прямому причинному зв'язку із настанням смерті ОСОБА_6 ; у ОСОБА_1 - легкі тілесні ушкодження, свідчать саме <u>про перевищення ОСОБА_1 меж необхідної оборони.</u> Наведені обставини свідчать про перевищення ОСОБА_1 меж необхідної оборони, оскільки, захищаючись, від нападу, він застосував <u>наси́льство в більшій мірі ніж це було необхідно для відвернення загрози його життя</u> за обставин, встановлених судом.				
357/9663/17 (суд касаційно ї інстанції)	Продовження розгляду справи в суді касаційної інстанції	Вирок апеляційного суду щодо ОСОБА_1 залишити без змін.	Під час конфлікту між ОСОБА_1 з одного боку і ОСОБА_6, ОСОБА_8, ОСОБА_7 з другого боку ОСОБА_8 після отримання удару по голові сокирою отримав середньої тяжкості тілесне ушкодження і у конфлікті участі більше не брав, а ОСОБА_7 , усвідомлюючи можливість отримання тілесних ушкоджень, залишив місце події. Тобто ОСОБА_1, захищаючись від протиправних дій ОСОБА_6 , який завдавав йому ударів металевою трубою, перебуваючи в стані емоційного збудження, викликаному здійсненям на нього нападом, перевищуючи межі необхідної оборони, завдав одного удару сокирою по тулубу потерпілому ОСОБА_6 і два удари сокирою по голові, від яких останній помер, у той час коли ОСОБА_8 та ОСОБА_7 участі у конфлікті вже не брали. При цьому ОСОБА_1, захищаючись, використовував сокиру, яка є більш небезпечною, ніж металева труба,	Так, металевою трубою	Середньої тяжкості тілесні ушкодження та смерть	ні	так, але суд цього не врахував

			оскільки нею можна спричинити тяжкі наслідки.				
480/2867/14-к	<p>ОСОБА_2 підійшов до хвіртки, через яку здійснюється вхід на територію дачної ділянки ОСОБА_1 з метою придбати наркотичні речовини. У цей час ОСОБА_1, побачивши особу, яка наближувалась до нього та, підійшовши до хвіртки, відчинив її, щоб перевірити хто за нею знаходиться.</p> <p>У цей час ОСОБА_2 накинувся на ОСОБА_1, вдарив останнього рукояткою пістолета в область обличчя, та, демонструючи пістолет, перехопивши ОСОБА_1 та став тиснути його до землі, при цьому, повідомив, що він співробітник міліції.</p> <p>Не повіривши ОСОБА_2, ОСОБА_1 наніс ОСОБА_2 удар ножем. Наслідок: смерть ОСОБА_2.</p>	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України	<p>Перевищення меж необхідної оборони в судовому засіданні не доведено. Потерпілому було заподіяно лише один удар і більше його обвинувачений не бив та не знущався над ним. Після того як у нападаючого на нього хлопця (ОСОБА_2) хватка послабилась, ОСОБА_1 побіг до будинку.</p>	пістолет	смерть	так	так
1-100/11	ОСОБА_7 керував автомобілем, в якому знаходились його знайомі, і в цей час зателефонував ОСОБА_8 та повідомив, що щойно біля магазину «Абсолют» його побив п'яний знайомий та відібрав ланцюжок. Підсудний підїхав до вказаного магазину, де ОСОБА_5, в одній руці якого була розбита пляшка , а в другій ланцюжок. На його вимогу віддати ланцюжок потерпілий відповів відмовою і замахнувся на нього правою рукою з пляшкою. Випереджуючи удар, ОСОБА_7 підставив свою ліву руку (зробив «блок»), а кулаком правої руки наніс ОСОБА_5 удар в ліву частину обличчя і той упав на правий бік.	визнати винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 121 КК України	<p>Суд не бере до уваги ч. 5 ст. 36 ККУ з огляду на наступне. ОСОБА_7, довідавшись про конфлікт між свідком ОСОБА_8 і потерпілим ОСОБА_5, але не знаючи про причини його виникнення і того, хто в ньому винен, направився на місце пригоди уже з <u>наміром відомстити ОСОБА_5 і забрати у нього ланцюжок</u>, тобто в нього <u>заздалегідь вже виникла агресія до потерпілого</u>. Тому в цій конфліктній ситуації, в якій брали участь і підсудний, і потерпілий, які були агресивно налаштовані один проти одного, не було значення, хто із них першим нанесе удар. Між ними назрівала обопільна бійка, під час якої ОСОБА_5 замахнувся на ОСОБА_7 пляшкою, а той наніс йому удар кулаком в обличчя. Після цього бійка завершилась, тому що обвинувачений досяг свого результату: потерпілий впав, втратив свідомість і не міг більше брати в ній участі. Враховуючи викладені конкретні обставини події, суд приходить до висновку про те, що</p>	Розбита пляшка (розочка)	Тяжке тілесне ушкодження	ні	Не зазначено

			під час обопільного конфлікту, який переріс у бійку, обвинувачений не перебував у стані необхідної оборони.				
577/91/16-к	ОСОБА_8, зустрівши підсудного ОСОБА_7, запросив останнього до себе додому, де знаходячись в приміщенні літньої кухні з мотивів особистої неприязні наніс підсудному декілька ударів руками та ногами. Після цього, діставши ніж, став погрожувати ОСОБА_7 вбивством, а потім наніс останньому декілька ударів ножом, спричинивши поранення руки. Надалі, коли потерпілий став йти на ОСОБА_7 з ножом в руках, висловлюючи погрози вбивством, які ОСОБА_7, враховуючи попередню поведінку ОСОБА_14, сприймав реально, схопив руку потерпілого ОСОБА_8 в якій перебував ніж і наніс цим ножом один удар потерпілому в область шиї , спричинивши смертельне поранення.	Визнати винним за ст. 118 ККУ (умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони)	Викладені обставини свідчать, що підсудний ОСОБА_7 дійсно зазнав суспільно небезпечного посягання достатньої інтенсивності з боку потерпілого, яке було реальним, і внаслідок його попередньої поведінки мав підстави побоюватися за своє життя і здоров'я. Проте, оцінивши обставини справи, що обвинувачуваний ОСОБА_7 фактично позбавив потерпілого ОСОБА_15 можливості вільно володіти ножем , коли схопив його за руку в якій той тримав ніж, то при даній обстановці, обраний ОСОБА_7 спосіб захисту у виді заподіяння смерті нападнику, явно не відповідав небезпечності посягання . Це означає, що підсудний ОСОБА_7 перебуваючи в стані необхідної оборони вийшов за межі заходів, необхідних для захисту своїх охоронюваних законом прав і інтересів, чим перевищив межі необхідної оборони.	ніж	Тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть	ні	Не зазначено
267/6250/13-к	ОСОБА_4 побачив, що в дім через відкриті двері увійшла ОСОБА_1. Вона тримала у руках граблі. ОСОБА_1 почала голосно звинувачувати ОСОБА_4 у тому, що він проколов шини на автомобілі, який їй належить. ОСОБА_1 завдала удар граблями по правій руці ОСОБА_4, чим завдала проникаюче поранення кісті, з якого пішла кров. ОСОБА_4 схопив ОСОБА_1 за праву руку та відсуваючи її від себе завдав їй удар по голові граблями, які вона тримала. ОСОБА_4 взяв за плечі ОСОБА_1 та став виводити з будинку. На ганку він побачив ОСОБА_2, який підійшов до сходин ганку, тримав у руках держак від лопати і розмахував ним. Захищаючись від удару держаконм,	Визнати винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 122 та ч. 2 ст. 125 ККУ.	Ураховуючи стать потерпілої ОСОБА_1, відсутність у неї зброї , а також фізичний стан обвинуваченого, суд не вбачає підстав вважати обґрунтованим твердження ОСОБА_4 про наявність стану необхідної оборони, <i>оскільки реальної загрози для життя або здоров'я обвинуваченого в такий ситуації не існувало</i> . З письмових пояснень ОСОБА_4, які долучені до матеріалів перевірки вбачається, що ОСОБА_1 лише намагалась завдати удар, але не завдала його. Таким чином, наявність тілесного ушкодження, на яке вказує обвинувачений, спростовується. Суб'єктивне ставлення обвинуваченого до події свідчить, що він діяв умисно і його умисел був спрямований на заподіяння тілесних ушкоджень потерпілим.	граблі	Потерпілій ОСОБА_1 – легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Потерпілому ОСОБА_2 – тілесні ушкодження середньої тяжкості, які викликали тривалий розлад здоров'я	ні	ні

	ОСОБА_4 різко перемістив ОСОБА_1, закривши нею себе від удару. Після цього ОСОБА_4 ударив ОСОБА_2 ногою в обличчя. При цьому останній знаходився на три сходинки нижче ганку. Від удару ОСОБА_2 впав обличчям вниз, на живіт. Коли він підвівся, ОСОБА_4 вихопив держак та вдарив ним ОСОБА_2 по голові.						
686/7683/15-к	ОСОБА_9, захищаючись від ОСОБА_10, який напав на нього з ножем, відібрав в ОСОБА_10 ніж та вбив його.	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України	На переконання суду, дії ОСОБА_9, пов'язані із спричиненням смерті потерпілому в ході боротьби, яка продовжувалась, явно не відповідали обстановці захисту . Однак, суд не визнає існування обставин, передбачених ч. 5 ст. 36 ККУ в конкретній обстановці боротьби обвинуваченого та потерпілого і вважає наявність перевищення меж необхідної оборони, оскільки в момент спричинення ОСОБА_10 смертельного тілесного ушкодження останній не був озброєним і зі свого положення не міг небезпечно посягати на ОСОБА_9, хоча і продовжував боротьбу, а обвинуваченим, в свою чергу, на такий момент мав значну перевагу у цій боротьбі.	ніж	смерть	ні	На момент заподіяння смерті не вважався озброєним
320/899/15-к	ОСОБА_2 в ході сварки та бійки з братом ОСОБА_3, захищаючи себе від суспільно небезпечного посягання з боку свого брата потерпілого ОСОБА_3, озброєного ножем, наніс брату ОСОБА_3 удар ножем, який він відібрав у останнього. Внаслідок чого заподіяв ОСОБА_3 тяжке тілесне ушкодження.	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України	Викладені обставини свідчать, про те що ОСОБА_2 зазнав суспільно небезпечного посягання з боку свого брата ОСОБА_3., яке створювало реальну загрозу заподіяння шкоди його здоров'ю, і, не маючи іншої можливості уникнути подальшого насильства з його боку та спричинення більш тяжкої шкоди нападнику, використав ніж, який він вибив з рук потерпілого ОСОБА_3. Такі дії ОСОБА_2 означають, що в нього виникла підстава для необхідної оборони, тобто виникло право на захист охоронюваних інтересів шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає, для припинення цього посягання. Водночас застосований засіб захисту та заподіяння шкоди у вигляді позбавлення життя за даних конкретних	ніж	Тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть	ні	На момент заподіяння шкоди не вважався озброєним

			обставин справи не відповідали небезпечності посягання та обстановці захисту, а тому ОСОБА_2 вийшов за межі заходів, необхідних для захисту своїх охоронюваних законом прав та інтересів, тобто перевищив межі необхідної оборони.				
369/1809/15-к	ОСОБА_4 прибув до вказаного місця, де в цей час його чекали ОСОБА_9 та ОСОБА_8. Приїхавши приблизно на вказане місце, ОСОБА_4 вийшов з автомобіля і побачив ОСОБА_9, який вже стояв біля автомобіля ОСОБА_4 і тримав в руці пістолет. Сприймаючи вказані дії ОСОБА_9 як загрозу своєму життю та здоров'ю, ОСОБА_4, з метою захисту, дістав з автомобіля мисливський карабін, який возив з собою для продовження дії дозволу на зброю та утримуючи його в руках, під час конфлікту з ОСОБА_9 здійснив постріл в голову ОСОБА_9, внаслідок чого настала смерть останнього.	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України	Суд вважає, що обвинувачений незважаючи на наявність достовірно встановленого судом суспільно-небезпечного посягання з боку потерпілого, перевищив межі необхідної оборони, тобто умисно заподіяв тяжку шкоду потерпілому, яка на думку суду явно не відповідала суспільній небезпечності посягання та обстановці захисту . Цей висновок суд обґрунтовує тим, що ОСОБА_4 реально сприймав загрозу своєму життю під час конфлікту з ОСОБА_9, оскільки останній був озброєний пістолетом. У той же час здійснення пострілу з близької відстані (5-10 сантиметрів) безпосередньо в голову ОСОБА_9 зі зброї, яка була розташована в напрямку голови ОСОБА_9 горизонтально, явно не відповідає небезпечності посягання та обстановці захисту та свідчить, що в даній ситуації ОСОБА_4 перевищив межі необхідної оборони .	пістолет	смерть	ні	Так
382/691/16-к	Попередньо в будинку ОСОБА_2 між ОСОБА_4 та ОСОБА_2 сталася бійка. Згодом ОСОБА_2 разом з ОСОБА_3 приїхав до будинку ОСОБА_4, тримаючи в руках металеву трубу та почав розбивати вікна будинку, згодом почав наносити тілесні ушкодження ОСОБА_4 та його дружині ОСОБА_6. ОСОБА_4 взяв свою мисливську рушницю через неповно причинені двері здійснив постріл у ОСОБА_2, а коли той впав на землю, здійснив постріл у ОСОБА_3 влучивши йому у праву ногу вище коліна. Отримавши кульове поранення, ОСОБА_3 впав на землю і на четвереньках почав відповзати за подвіря де біля рогу будинку його попід	визнати винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ст.121, ст. 124 КК України	У тому випадку, коли визначальним у поведінці особи було <u>не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому</u> (розправитися), такі дії за своїми ознаками не становлять необхідної оборони , вони набувають протиправного характеру і мають розцінюватись на загальних підставах. У подальшому, коли до його двору зайшли ОСОБА_3 та ОСОБА_2 і останній почав бити металевою трубою по вікнах та дверях його будинку, ОСОБА_4, з метою захисту, не скористався револьвером моделі, який знаходився в коробці на холодильнику у веранді де відбувалися події, а цілеспрямовано, пішов до іншої кімнати де знаходилася його мисливська рушниця та	Металева труба	Тяжкі тілесні ушкодження	ні	Ні

	руки взяв ОСОБА_8 та повів через яр. В цей час, ОСОБА_4 ще здійснив декілька пострілів.		без попередження, впритул вистрілив у ОСОБА_2. Окрім того, на переконання суду є вірною і кваліфікація дій ОСОБА_4 за ч.1 ст.121 КК України <i>оскільки, обвинувачений усвідомлюючи, що в застосуванні мисливської рушниці як знаряддя захисту немає необхідності</i> , оскільки ОСОБА_2, який вчиняв протиправні дії із вогнепальним пораненням лежав на землі, а ОСОБА_3 не вчиняв жодних дій, які б загрожували здоров'ю чи життю ОСОБА_4 або членів його родини, а також створювали б небезпеку знищення чи пошкодження його майна, маючи умисел, спрямований на заподіяння ОСОБА_3 тяжких тілесних ушкоджень, навів на нього ствол рушниці та будучи досвідченим мисливцем, не прицілюючись здійснив постріл в останнього спричинивши йому тяжке тілесне ушкодження.				
336/2036/16-к (Постанова Верховного Суду)	У даній справі особу визнано винною та засуджено за ч. 1 ст. 115 КК України. ОСОБА_2 із погрозами застосування насильства пішов до кімнати ОСОБА_1. Увірвавшись в кімнату засудженого, ОСОБА_2 наніс ОСОБА_1 удари рукою по голові, а останній, обороняючись, вдарив потерпілого ножом у момент коли ОСОБА_2 розпочав нанесення третього удару масивною сковородою по голові ОСОБА_1 від якого останній втратив свідомість. Відповідно до вироку суду засуджений, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у кімнаті, у ході раптово виниклого конфлікту на ґрунті особистих неприязних відносин із потерпілим, маючи умисел на вбивство, наніс останньому один удар ножом в грудну клітину зліва, заподіявши тілесні ушкодження, які перебувають у прямому причинному зв'язку з настанням смерті. Із таким рішенням погодився і апеляційний суд.	Скасувати ухвалу та призначити новий розгляд в суді апеляційної інстанції.	Дійшовши висновку, що не можна вважати єдиним порятунком від посягаючого, який спричинив легкі тілесні ушкодження, заподіяння йому смерті, апеляційний суд не перевірів, що закон передбачає винятки із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, що захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду посягаючому. Цими винятками є - напад озброєної особи, напад групи осіб або протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення. У таких випадках шкода, заподіяна особі, яка посягає, не обмежена ніякими межами, аж до позбавлення посягаючого життя.	сковорідка	смерть	так	так

Додаток 2

**СПИСОК СУДОВИХ РІШЕНЬ, ВИКОРИСТАНИХ ДЛЯ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА Ч. 5 СТ. 36 КК
УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ НАПАДУ ГРУПИ ОСІБ**

1. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 17 квітня 2020 року. Справа № 654/3232/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88826905> (дата звернення: 27.05.2020).
2. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 16 листопада 2012 року. Справа № 1620/1429/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28081638> (дата звернення: 27.05.2020).
3. Вирок Полтавського апеляційного суду від 04 червня 2019 року. Справа № 1620/1429/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82334358> (дата звернення: 27.05.2020).
4. Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 28 січня 2008 року. Справа №1-1/2008р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2577192> (дата звернення: 27.05.2020).
5. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 18.06.2018 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74734402> (дата звернення: 27.05.2020).
6. Вирок Київського апеляційного суду від 27 червня 2019 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82737250> (дата звернення: 27.05.2020).
7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 грудня 2019 року. Справа № 357/9663/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333794> (дата звернення: 27.05.2020).
8. Вирок Деснянського районного суду м.Києва від 02 грудня 2015 року. Справа № 754/9902/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54799196> (дата звернення: 27.05.2020).

9. Вирок Тальнівського районного суду Черкаської області від 08.12.2016 року. Справа № 694/1852/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63263115> (дата звернення: 27.05.2020).
10. Вирок Залізничного районного суду міста Львова від 12 лютого 2019 року. Справа № 462/6066/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79999530> (дата звернення: 27.05.2020).

Таблиця, створена на основі судової практики за ч. 5 ст. 36 ККУ України в частині нападу групи осіб

№ справи	Фабула	Рішення суду	Аргументи суду	Чи були озброєні нападники?	Яка шкода була заподіяна нападнику/нападникам?	Чи було враховано ч.5 ст. 36 ККУ в частині нападу групи осіб?	Чи визнано групою осіб нападників?
654/3232/19	ОСОБА_3 разом зі своєю дівчиною ОСОБА_4 йшов з дискотеки. У цей час їх наздогнали ОСОБА_1 разом з ОСОБА_5 та будучи у стані алкогольного сп'яніння почали до них чіплятися, а саме ОСОБА_5 почав хапати його дівчину за різні місця, а ОСОБА_1 завдав ОСОБА_3 удару кулаком в область «сонячного сплетіння». У відповідь ОСОБА_3 наніс ОСОБА_1 один удар кулаком в обличчя, внаслідок чого останньому були спричинені тяжкі тілесні ушкодження.	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 128 ККУ України.	ОСОБА_3, отримуючи погрози фізичною розправою раніше, з метою захисту від групи осіб себе та своєї дівчини, діяв в межах необхідної оборони, без перевищення її меж, <i>оскільки тяжкої шкоди потерпілому було завдано внаслідок необережності, а не умисно</i> , що не тягне за собою кримінальної відповідальності, а обвинувачений підлягає виправданню за відсутністю складу злочину.	ні	тяжкі тілесні ушкодження	так	так
1620/1429/2012 (суд 1 інстанції)	Між ОСОБА_5 разом зі своєю знайомою ОСОБА_9 та двома чоловіками в автобусі стався конфлікт. Через деякий час після конфлікту двоє чоловіків знайшли ОСОБА_5 на вокзалі та скоїли напад, поваливши його на землю та завдаючи ударів. У одного з нападників ОСОБА_6 був ніж, який ОСОБА_5 відібрав та поранив ним двох нападників,	Визнати невинним та виправдати ОСОБА_5, обвинуваченого у вчиненні злочинів, передбачених ч.2 ст. 121, ч.1 ст.121 ККУ України.	Суд вважає, що ОСОБА_5 спричинив вказані тілесні ушкодження потерпілим перебуваючи в стані необхідної оборони, з метою захисту свого життя та здоров'я від суспільно-небезпечного посягання групи осіб, під час даного посягання, для його негайного відвернення чи припинення.	так, ножем	тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть	так	так

	внаслідок чого один з нападників загинув.						
1620/138/2012 (суд апеляційної інстанції)	Апеляційне оскарження справи, зазначеної вище.	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України.	ОСОБА_5 перебував в стані необхідної оборони, при цьому застосований ним спосіб захисту явно не відповідав небезпечності посягання або обставині захисту. У ОСОБА_5 не було необхідності завдавати удари колюче ріжучим предметом ОСОБА_6 та ОСОБА_7 в життєво важливі органи, оскільки в момент нападу в руках останніх не було яких-небудь предметів, якими вони могли би погрожувати.	за новими даними слідства ні	тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть	ні	так
1-1/2008р	ОСОБА_2 разом з ОСОБА_5 та ОСОБА_6, які до того брали участь у бійці, спричинив один удар палкою ОСОБА_4. Останній, захищаючи себе та двох родичок взяв пляшку, розбив її та наніс ОСОБА_2, загостреними кінцями пляшки один удар в область обличчя та голови, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження.	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України.	ОСОБА_4 діяв з метою захисту своїх та ОСОБА_7 інтересів від нападу групи осіб, в тому числі потерпілих, озброєних дерев'яними палицями. Спричинена шкода посягаючим у такому випадку не повинна мати обмежень.	так, дерев'яними палицями	тяжкі тілесні ушкодження	так	так
357/9663/17 (суд 1 інстанції)	ОСОБА_7, заручившись підтримкою ОСОБА_9 та ОСОБА_8, взявши до рук металеву трубу, разом з останніми підійшов до гаража, де на той час знаходився ОСОБА_6, щоб витребувати у нього борг. До ОСОБА_6 лунали вимоги від ОСОБА_9 сісти в автомобіль, які супроводжувались погрозами нанесення ударів трубою з боку ОСОБА_7, та безпосередньо нанесенням декількох ударів по тулубу, внаслідок чого ОСОБА_6 були заподіяні легкі тілесні ушкодження. ОСОБА_6 взяв сокиру, яка знаходилась при вході в гараж, та наніс нею один удар в ліву	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст.118 КК України	Суд прийшов до висновку, що саме ОСОБА_7 та інші прибули до домоволодіння обвинуваченого, а не ОСОБА_6 з сокирою прибув до ОСОБА_7, тобто обвинувачений фактично, в темну пору доби зазнав нападу групи осіб, один з яких, ОСОБА_7 був озброєний металевою трубою, а тому наносячи удари сокирою групі нападників, ОСОБА_6 перебував та діяв в стані необхідної оборони.	Так, металевою трубою	середньої тяжкості тілесні ушкодження та смерть	так	так

	сторону голови ОСОБА_9, спричинивши йому тілесні ушкодження середньої тяжкості.						
357/9663/17 (суд апеляційної інстанції)	Продовження розгляду справи в суді апеляційної інстанції	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ст. 118 КК України	<p>У даному випадку є незастосовними положення ч. 5 ст. 36 КПК України, на які посилався суд першої інстанції, виправдовуючи ОСОБА_1.</p> <p>ОСОБА_1, захищаючись, використовував <i>сокиру, яка є більш небезпечною ніж металева труба</i>, оскільки її рубаючі властивості спроможні спричинити тяжкі наслідки. Фактичні обставини справи; характер, локалізація ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, виявлених у потерпілого, що знаходяться у прямому причинному зв'язку із настанням смерті ОСОБА_6 ; у ОСОБА_1 - легкі тілесні ушкодження, свідчать саме <u>про перевищення ОСОБА_1 меж необхідної оборони.</u></p> <p>Наведені обставини свідчать про перевищення ОСОБА_1 меж необхідної оборони, оскільки, захищаючись, від нападу, він застосував <u>насильство в більшій мірі ніж це було необхідно для відвернення загрози його життю</u> за обставин, встановлених судом.</p> <p>ОСОБА_1 наніс під час захисту смертельного удару ОСОБА_6, в той період часу, коли <u>ОСОБА_8 та ОСОБА_7 участі в події не брали.</u></p>	Так, металевою трубою	середньої тяжкості тілесні ушкодження та смерть	ні	ні
357/9663/17 (суд касаційної інстанції)	Продовження розгляду справи в суді касаційної інстанції	Вирок апеляційного суду щодо ОСОБА_1 залишити без змін.	Під час конфлікту між ОСОБА_1 з одного боку і ОСОБА_6, ОСОБА_8, ОСОБА_7 з другого боку ОСОБА_8 після отримання удару по голові сокирою отримав середньої тяжкості тілесне ушкодження і у конфлікті участі	Так, металевою трубою	середньої тяжкості тілесні ушкодження та смерть	ні	ні

			<p>більше не брав, а ОСОБА_7, усвідомлюючи можливість отримання тілесних ушкоджень, залишив місце події.</p> <p>Тобто ОСОБА_1, захищаючись від протиправних дій ОСОБА_6, який завдавав йому ударів металевою трубою, перебуваючи в стані емоційного збудження, викликаному здійсненням на нього нападом, перевищуючи межі необхідної оборони, завдав одного удару сокирою по тулубу потерпілому ОСОБА_6 і два удари сокирою по голові, від яких останній помер, у той час коли ОСОБА_8 та ОСОБА_7 участі у конфлікті вже не брали.</p> <p>При цьому ОСОБА_1, захищаючись, використовував сокиру, яка є більш небезпечною, ніж металева труба, оскільки нею можна спричинити тяжкі наслідки.</p>				
754/9902/15-к	ОСОБА_1 відмахувався ножем з метою припинення протиправних дій відносно нього групою осіб близько 10 чоловік, в одного з яких був пістолет, та завдав тяжких тілесних ушкоджень ОСОБА_3.	Визнати невинуватим у пред'явленому обвинуваченні за ст.124 КК України	<p>У час застосування ОСОБА_1 такого предмету для свого захисту як ножа посягання ще не припинилось, оскільки дії групи осіб відносно ОСОБА_1 щодо його побиття не були припинені.</p> <p>Закон не вимагає, щоб знаряддя чи засоби, які використовуються при захисті, були аналогічними тим, які використовуються особою, що здійснює посягання.</p>	так, один з них мав пістолет	тяжкі тілесні ушкодження	так	так

			Також дослідженими судом доказами доведено, що ОСОБА_1 шкода була заподіяна одному з осіб, який здійснював посягання, а саме ОСОБА_3, який в групі з іншими особами вчиняв відносно ОСОБА_1 суспільно небезпечне посягання.				
694/1852/15-к	ОСОБА_3, працюючи в барі, попросив ОСОБА_5 та її хлопця ОСОБА_11 відійти до місця, де дозволено палити цигарки, куди їх і провів. Коли розвертався від них, то отримав сильний удар по голові від ОСОБА_11, який продовжував на нього замахуватися. У подальшому він намагався відхилятися від ударів з їх боку, так як вказані молоді люди були в стані алкогольного сп'яніння, висловлювалися в його бік нецензурними словами, потерпіла погрожувала йому, намагалася вдарити його сумкою, дряпалася. Внаслідок цієї бійки ОСОБА_3 наніс удар кулаком в обличчя ОСОБА_5.	Визнати винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України	<p>Нападом групи осіб слід вважати узгоджені дії двох або більше осіб, якими застосовується насильство чи створюється реальна загроза його застосування до потерпілого для досягнення злочинної мети.</p> <p>Встановлено, що потерпіла ОСОБА_5 не заподіювала шкоди, а так само не створювала реальної і безпосередньої загрози заподіяння такої шкоди здоров'ю та життю обвинуваченого, що, в свою чергу, могло б потягнути за собою застосування обвинуваченим щодо потерпілої необхідної оборони.</p> <p>ОСОБА_5 та ОСОБА_11 не було визнано групою осіб, які скоювали напад.</p>	ні	середньої тяжкості тілесні ушкодження	ні	ні
462/6066/16-к	ОСОБА_3 сидів в кафе. До нього підійшов ОСОБА_6 та ображав його нецензурною лайкою. Після того як він вийшов із кафе, ОСОБА_6 підійшов до нього та знов почав ображати. Тоді до них також підійшов ОСОБА_5, який штовхнув ОСОБА_3 руками. ОСОБА_5 та ОСОБА_6 почали наносити йому удари руками. Він спіткнувся, втратив рівновагу та	визнати винним у скоєнні злочину передбаченого п.13 ч.2 ст.115 КК України	Те, що ОСОБА_3 застосував ніж до ОСОБА_6 внаслідок нападу групи осіб, суд відхиляє, оскільки у момент застосування обвинуваченим ножа та безпосередньо перед цим моментом, ОСОБА_3 приймав участь у бійці виключно з ОСОБА_6, а ОСОБА_5 знаходився позаду та не вчиняв жодних дій щодо обвинуваченого.	ні	смерть	ні	ні

	<p>впав, однак вони не припиняли завдавати йому удари.</p> <p>ОСОБА_3 витягнув із кишені шортів розкладний ніж, який відкрив і показав нападникам з метою залякування. Після цього ОСОБА_5 зупинився, однак ОСОБА_6 намагався вибити у нього з рук ніж та продовжував завдавати удари, внаслідок чого з метою самозахисту та оборони він застосував до ОСОБА_6 ніж, внаслідок чого ОСОБА_6 було заподіяно смерть.</p>						
--	---	--	--	--	--	--	--

Додаток 3

**ВИКОРИСТАНИХ ДЛЯ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА Ч. 5 СТ. 36 КК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ
ПРОТИПРАВНОГО НАСИЛЬНИЦЬКОГО ВТОРГНЕННЯ У ЖИТЛО ЧИ ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ**

- 1) Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 04 грудня 2019 року. Справа № 736/559/19. Справа № 754/9902/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86094135> (дата звернення: 27.05.2020).
- 2) Вирок Гірницького районного суду м. Макіївки Донецької області від 19 травня 2014 року. Справа № 267/6250/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38843888> (дата звернення: 27.05.2020).
- 3) Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27 березня 2015 року. Справа № 201/8525/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43291376> (дата звернення: 27.05.2020).
- 4) Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 28.11.2011 року. Справа № 1-558 2011р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22056783> (дата звернення: 27.05.2020).
- 5) Вирок Ковпаківського районного суду м. Сум від 27 жовтня 2015 року. Справа № 592/8890/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52771082> (дата звернення: 27.05.2020).
- 6) Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 25 листопада 2019 року. Справа № 710/466/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85852242> (дата звернення: 27.05.2020).
- 7) Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 12 листопада 2018 р. Справа № 175/1873/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77807434> (дата звернення: 27.05.2020).
- 8) Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 1 жовтня 2018 року. Справа № 586/392/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76866186> (дата звернення: 27.05.2020).

- 9) Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 25 грудня 2015 року. Справа № 648/4197/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54629012> (дата звернення: 27.05.2020).
- 10) Вирок Київського районного суду м. Полтави від 06.01.2015 року. Справа № 552/5272/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42222172> (дата звернення: 28.05.2020).
- 11) Вирок Орджонікідзевського районного суду м.Харкова від 5 листопада 2018 року. Справа № 644/642/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77613657> (дата звернення: 28.05.2020).
- 12) Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області від 20 грудня 2016 року. Справа № 722/1981/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63510811> (дата звернення: 28.05.2020).
- 13) Вирок Баришівського районного суду Київської області від 6 червня 2017 р. Справа № 382/691/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66914001> (дата звернення: 27.05.2020).

Судова практика за ч. 5 ст. 36 КК України в частині протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення

№ справи	Фабула	Рішення суду	Аргументи суду	На яке приміщення здійснювався напад?	Яка шкода була заподіяна нападнику?	Чи було враховано ч.5 ст. 36 ККУ?	Чи визнано діяння нападника протиправним насильницьким вторгненням?
736/559/19	<p>Так, між обвинуваченим ОСОБА_1 та ОСОБА_2 відбулася бійка у будинку ОСОБА_2. Через короткий проміжок часу після бійки у будинку ОСОБА_2, останній разом зі своїм братом пішли до будинку ОСОБА_1 з метою помсти.</p> <p>ОСОБА_1 та ОСОБА_17 не відчиняли входні двері до будинку, а тому брати ОСОБА_2 розбили шибку вікна біля входних дверей та в подальшому вибили входні двері та протиправно насильницько вторглися до будинку ОСОБА_1, завдавши ОСОБА_17 тілесні ушкодження. ОСОБА_1 взяв металевий рогач з дерев'яним держаклом та наніс ним ОСОБА_2 один удар в область правої сторони обличчя, внаслідок чого останній помер.</p>	визнати невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України	ОСОБА_1 перебував у стані необхідної оборони, з метою відвернення протиправного насильницького вторгнення у своє житло та захисту від нападу групи осіб.	будинок	смерть	так	так
267/6250/13-к	ОСОБА_4, перебуваючи у своєму будинку, вийшов з кухні у коридор і побачив, що в дім через <u>відкриті двері</u> увійшла ОСОБА_1. Входна хвіртка на підвіртці будинку ОСОБА_4 була зачинена і ОСОБА_1 перелізла через огорожу та пройшла на ганок до входних дверей будинку. Вона тримала у руках невеликі граблі, якими нанесла удар по руці ОСОБА_4. ОСОБА_4 наніс їй дерев'яним держаклом від лопати удари по голові, внаслідок чого заподіяв легкі тілесні ушкодження. Згодом на захист прийшов батько ОСОБА_2, якому ОСОБА_4 наніс дерев'яним держаклом від лопати два удари по голові, у результаті чого йому було заподіяно середньої тяжкості тілесні ушкодження.	Визнати винуватим у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України	Проникнення ОСОБА_1 до будинку ОСОБА_4 не було насильницьким, оскільки вона увійшла через відкриті двері, не пошкоджуючи їх.	будинок	середні та легкі тілесні ушкодження	ні	ні

201/8525/14-к	ОСОБА_2 хотів побачитись з донькою, яка проживає з його колишньою дружиною ОСОБА_5 і ОСОБА_1. ОСОБА_2 піднявся до квартири, в якій жила його донька де почув через двері, що його донька плаче. Він, знаючи зі слів доньки, що ОСОБА_1 знущається над нею, почав дзвонити і стукати в двері, однак двері не відчинили. ОСОБА_2 попросив сусідів подзвонити в квартиру. Сусіди подзвонили, і ОСОБА_1 відчинив їм двері. У цей час ОСОБА_2 підійшов до дверей, поставив свою ногу, перешкоджаючи зачинити двері. У ході спілкування ОСОБА_1 пхнув ОСОБА_2, а останній пхнув ОСОБА_1 у відповідь, внаслідок чого вони обидва опинилися в квартирі. ОСОБА_1 побіг на кухню по ніж. ОСОБА_2, побачивши ніж, розвернувся, щоб відчинити двері і в цей час відчув удар ножом в ногу. Коли він виходив, ОСОБА_1 завдав йому ще одного удару в руку.	визнати винним у вчиненні злочину передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України	У момент нанесення обвинуваченим удару ножом в стегно потерпілого останній мало того, що припинив активні дії, направлені на вторгнення в житло, а й стояв спиною до обвинуваченого маючи намір покинути квартиру, що говорить про те, що в момент нанесення удару необхідності відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло, а отже вимоги ч. 5 ст. 36 КК України застосуванню не підлягають.	квартира	легке тілесне ушкодження	ні	ні
1-11/2009	ОСОБА_3, почувши звуковий сигнал автомобіля на підвір'ї свого сусіда ОСОБА_4., взяв свою гладкоствольну мисливську рушницю та зробив два попереджувальних постріли з вікна свого будинку з метою залякування чоловіка, який знаходився в автомобілі. У подальшому вийшов з свого будинку, зайшов на підвір'я ОСОБА_4., відкрив двері від автомобіля, побачивши голим ОСОБА_5, зробив ще два попереджувальних постріли в землю. ОСОБА_5 вийшов з автомобіля обійшовши його ззаду і в момент, коли він знаходився перед автомобілем, ОСОБА_3 вистрілив у його напрям, чим заподіяв тяжкі тілесні ушкодження.	визнати винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст.121 КК України		підвір'я, автомобіль	тяжкі тілесні ушкодження	ні	ні

592/8890/13-к	ОСОБА_1 перебував у себе вдома. Потім задзвонив дзвінок дверей, він відкрив двері. Там було троє осіб ОСОБА_4, ОСОБА_3 та ОСОБА_5, які заштовхнули його у квартиру. При цьому ОСОБА_3 погрожував вбивством та намагався бити. ОСОБА_5 відразу вистрелив у голову з пістолету. У ході бійки ОСОБА_1 заподіяв смерть ОСОБА_3, після чого витяг його зі своєї квартири та лишив біля дому.	Визнати невинуватим у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України	Конфлікт це напад на обвинуваченого у його квартирі, поєднаний з проникненням у житло зі спричиненням тілесних ушкоджень. Судом встановлено, що був значною мірою інтенсивний напад на ОСОБА_1 у його житлі. ОСОБА_3 нападає з погрозами, вбивства тисниться у квартиру, інший нападник стріляє у голову. З моменту початку нападу на нього у ОСОБА_1 виникла правомірна підстава на відвернення посягання з боку ОСОБА_3.	квартира	смерть	так	так
710/466/16-к	ОСОБА_3 та ОСОБА_2 проживали спільно у будинку останнього. 05.01.2016 р. ОСОБА_3 прийшла до додому п'яна, ОСОБА_2 відчинив двері та, стоячи на порозі, сказав їй, що не пустить до будинку. Вона схопила його за светр та звалила на підлогу, сіла йому на живіт та почала його душити, однак він вирвався та вскочив до веранди будинку. ОСОБА_3 намагалася його вдарити ломом, почала кричати що уб'є. ОСОБА_2 взяв кухонний ніж, яким вдарив ОСОБА_3, внаслідок чого заподіяв їй смерть.	визнати невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України	Суд прийшов до висновку, що ОСОБА_2 оборонявся від нападу ОСОБА_3 у власному житлі, куди остання проникла поза волею власника. При цьому, дії ОСОБА_3 могли об'єктивно сприйматися обвинуваченим як загроза власному життю чи здоров'ю, та саме під час оборони він і спричинив їй тілесні ушкодження.	будинок	смерть	так	так
175/1873/17	ОСОБА_1 придбав на оприлюднених торгах придбав будинок за адресою АДРЕСА_3. Разом зі своєю родиною ОСОБА_1 зареєструвалися в ньому, проте фізично потрапити до будинку вони не могли, оскільки в будинку перебували невідомі особи, які змінили замки на дверях, блокували прохід та погрожували, що спалять будинок, якщо взагалі коли-небудь вони в ньому оселяться. Ввечері того ж дня він бачив як приїхав автомобіль «Тойота Ленд Крузер» з якого вийшли чотири чоловіки та з собою занесли до будинку ящики з вогнепальною зброєю та гранатами. 7 січня 2017 року ОСОБА_1 вирішив разом з ОСОБА_9 та ОСОБА_8 потрапити до будинку, власником якого він є. ОСОБА_8 переліз через	визнати винним в вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України	Колегія суддів, приходячи до висновку про наявність в діях обвинуваченого <u>ознак перевищення меж необхідної оборони</u> , враховує те, що знаряддям захисту обвинуваченого та знаряддям, яке першим було застосоване одним із потерпілих була вогнепальна зброя, яка вплинула на сприйняття обвинуваченим характеру небезпеки для нього та його дружини, яку, як власницю будинку прямо біля двору намагався схопити один із потерпілих ОСОБА_12, щоб забрати в неї телефон, а коли вона не віддала, її почали бити та погрожували вогнепальною зброєю, про	будинок	тяжкі тілесні ушкодження	ні	ні

	<p>паркан та відкрив двері хвіртки, через яку вони з ОСОБА_9 вільно зайшли на територію, заблокувавши за собою вихід за допомогою шуруповерта. Потрапити до будинку через парадні двері ОСОБА_1 не вдалось, тому він обійшов його ззаду до вікон кухні, розбив вікно, щоб вони могли потрапити всередину. У кухні вони побачили трьох чоловіків, які представилися працівниками охоронного агентства. Четвертий охоронець направив на них гвинтівку. ОСОБА_1 здійснив попереджувальний постріл у підлогу, після чого усі охоронці покинули будинок.</p> <p>Невдовзі до будинку приїхало п'ять невідомих чоловіків, два з яких напали на дружину ОСОБА_1 та ОСОБА_9 і почали їх бити. Один з невідомих почав стріляти в бік будинку, Також один з них заліз на паркан будинку та пошкодив камеру відеоспостереження та вже почав перетинати паркан домоволодіння. ОСОБА_1 вистрілив один раз в особу, яка залізла на паркан один раз, а також ще раз вистрілив по особі, яка тримала автомат та замахнулась в бік будинку річчю, схожою на гранату.</p>		що повідомила в судовому засіданні сама свідок ОСОБА_23				
--	--	--	---	--	--	--	--

586/392/17	ОСОБА_4 перебував у будинку ОСОБА_1 та вимагав у останнього кошти. ОСОБА_4 почав його бити та душити, після чого ОСОБА_1 взяв сокиру та завдав удар сокирою по голові ОСОБА_4, внаслідок чого заподіяв йому смерть.	визнати винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України	Судом встановлено, що ОСОБА_1 сам впустив у будинок ОСОБА_4, вже у кімнаті будинку між ними на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин виникла бійка, після якої обвинувачений взяв у руки сокиру і наніс удари по голові потерпілому.	будинок	смерть	ні	ні
648/4197/15-к	ОСОБА_1 у вечірній час знаходився у своєму будинку. У будинку разом з ним знаходилась його дружина та ОСОБА_4. З вулиці почув як невідомі, серед них ОСОБА_2, кликали ОСОБА_4 вийти з будинку, але він не вийшов. Після чого ОСОБА_2, вибивши двері будинку, зайшов у помешкання, при цьому вдарив дружину ОСОБА_3. З метою захисту себе та членів сім'ї ОСОБА_3 взяв в руки молоток. Разом з цим, ОСОБА_2, відібравши молоток, почав наносити йому чисельні удари від яких він впав на підлогу, при цьому ОСОБА_2 продовжував його бити. З метою захисту, він підібрав з підлоги ніж та наніс два удари в область живота ОСОБА_2, внаслідок чого завдав тяжких тілесних ушкоджень, і лише після цього останній залишив його будинок.	визнати невинним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 124 КК України	Суд приходить до висновку, що ОСОБА_1 перебував у стані необхідної оборони та спричинив тілесні ушкодження потерпілому при відверненні протиправного насильницького вторгнення останнього у його житло.	будинок	тяжкі тілесні ушкодження	так	так
552/5272/14-к	ОСОБА_4 перебував вдома разом зі співмешканкою ОСОБА_5, яка спала. Раптом він почув, як на вулиці хтось співає. Потім хтось постукав у вікно та просив його впустити. Спочатку ОСОБА_4 не впізнав, хто саме прийшов. Після цього сильно постукали в двері будинку.	визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України	Протиправним насильницьким вторгненням у житло чи інше приміщення є дії особи чи групи осіб, пов'язані із застосуванням насильства з метою незаконного проникнення у житло чи інше приміщення людини або підприємства, установи чи організації. Стороною захисту	будинок	тяжкі тілесні ушкодження	ні	ні

	Коли відчинив то побачив ОСОБА_3, роздягненого до пояса, босого, який перебував у стані алкогольного сп'яніння та просився переночувати. Обвинувачений його не впустив та закрив двері. В цей час ОСОБА_3, вдарив у двері. Відбулася сварка, яка переросла у бійку. Після цього, ОСОБА_4 схопив металевий лом, який знаходився у коридорі та наніс ним ОСОБА_3 удар, яким заподіяв ОСОБА_3 тяжкі тілесні ушкодження		не було надано суду будь-якого доказу у підтвердження того, що ОСОБА_3 застосовував насильство по відношенню до обвинуваченого, що не заперечував і сам ОСОБА_4 Окрім того, потерпілий, прийшовши до будинку обвинуваченого, не мав будь-яких засобів для подолання перешкод. Окрім того, ОСОБА_4, навіть сприймаючи ситуацію уявної оборони, не обмежився нанесенням потерпілому одного удару, а спричинив їх декілька, причому удар ломом в життєво важливу ділянку тіла - голову, після якого не було необхідності продовжувати наносити потерпілому удари по тілу, так як останній впав на землю.				
644/642/18	ОСОБА_2 перебував у приміщенні гаражного боксу , де протягом останнього часу мешкав у вказаному приміщенні. ОСОБА_2 побачив у цьому гаражному боксі ОСОБА_4, який увійшов до гаражу без дозволу. Оскільки раніше до даного гаражного боксу неодноразово проникали невідомі особи, які викрадали з боксу різні речі, ОСОБА_2 вирішив, що це проник крадій, а тому почав наносити ОСОБА_4 чисельні удари руками та ногами, після чого схопив ніжку від стільця та наніс нею множинні удари по голові ОСОБА_4, внаслідок яких останній помер	визнати винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.121 КК України	Наявність акту суспільно небезпечного посягання на права та інтереси ОСОБА_2 та наявність протиправного насильницького вторгнення у гаражний бокс, де мешкав ОСОБА_2 не підтверджуються. Так матеріали справи не містять будь-яких даних, що потерпілий ОСОБА_4 протиправним та насильницьким шляхом проник до гаражного боксу. Під час нанесення ОСОБА_2 тілесних ушкоджень ОСОБА_4, перший мав намір саме на завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, оскільки був обурений тим фактом, що гараж постійно обкрадають невідомі особи.	гаражний бокс	смерть	ні	ні
722/1981/16-к	Після сварки з ОСОБА_1 ОСОБА_2 зайшов до будинку, а ОСОБА_1 без будь-якого дозволу зайшов за ним. У коридорі знову трапилася сварка та бійка, після яких ОСОБА_1 вийшов на вулицю, а ОСОБА_2 залишився в будинку та ліг на диван. Раптом він побачив, що ОСОБА_1 присів біля нього на дивані та почав наносити йому удари по тулубу, погрожуючи вбивством. ОСОБА_2 схопив ніж, який лежав на столі та наніс удар по	визнати невинуватим у пред'явленому йому обвинуваченні за ч.1 ст.121 КК України	Дії ОСОБА_2 були необхідною обороною. При цьому, суд вважає, що ОСОБА_2 не було допущено перевищення меж необхідної оборони, оскільки в обстановці, яка склалася, враховуючи неодноразову кількість нападів ОСОБА_1, його фізичну перевагу та вік, стан алкогольного сп'яніння, висловлювання ним погроз вбивством, вторгнення без	будинок	тяжкі тілесні ушкодження	так, частково	так

	ОСОБА_1, внаслідок чого останньому було заподіяно тяжкі тілесні ушкодження.		<p>будь-якого дозволу власників у житло, а також характер небезпеки, яка загрожувала ОСОБА_2, дії обвинуваченого відповідали обраному ним способу захисту.</p> <p>Частиною п'ятою статті 36 КК України визначено, що не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.</p>				
382/691/16-к	<p>ОСОБА_4 перебував у своєму будинку разом зі своєю жінкою. ОСОБА_4 почув сильний стукіт у двері зовні. Відчинивши двері будинку, він побачив ОСОБА_2, який почав завдавати удари металевим прутом по руці і голові. Захищаючись, він намагався виштовхати останнього з будинку та зачинити двері. Згодом він побіг до однієї із кімнат, де знаходилася його мисливська зброя, за взявши її з набоями, повернувся назад.</p> <p>У цей час, ОСОБА_2 вже потрапив до приміщення будинку та бив його дружину металевим прутом. ОСОБА_4 вистрілив у привідчинені двері вгору поверх голови дружини. Після пострілу ОСОБА_2 вибіг на вулицю. Після чого ОСОБА_4 через вікно здійснив постріл з рушниці впритул у ОСОБА_2, який стояв ззовні на порозі у безпосередній близькості від дверей, завдавши йому тяжкі тілесні ушкодження, а потім ОСОБА_4 вистрілив в ОСОБА_3, який стояв неподалік будинку у подвір'ї за вказаною адресою та не вчиняв жодних дій, та завдав йому тяжких тілесних ушкоджень.</p>	визнати винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ст.121, ст. 124 КК України	<p>У тому випадку, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому (розправитися), такі дії за своїми ознаками не становлять необхідної оборони, вони набувають протиправного характеру і мають розцінюватись на загальних підставах. За фактичними обставинами справи конфлікт спровокував сам ОСОБА_4.</p> <p>У подальшому, коли до його двору зайшли ОСОБА_3 та ОСОБА_2 і останній почав бити металевую трубою по вікнах та дверях його будинку, ОСОБА_4, з метою захисту, не скористався револьвером, який знаходився в коробці на холодильнику у веранді де відбувалися події, а цілеспрямовано, пішов до іншої кімнати де знаходилася його мисливська рушниця та без попередження, впритул вистрілив у ОСОБА_2. А тому кваліфікація за ст. 124 КК України в частині нападу на ОСОБА_2 є правильною.</p>	будинок	тяжкі тілесні ушкодження	ні	так

			На переконання суду, є правильною і кваліфікація дій ОСОБА_4 за ч.1 ст.121 КК України оскільки, обвинувачений усвідомлюючи, що в застосуванні мисливської рушниці як знаряддя захисту немає необхідності, оскільки ОСОБА_2, який вчиняв протиправні дії із вогнепальним пораненням лежав на землі, а ОСОБА_3 не вчиняв жодних дій, вистрілив в останнього.				
--	--	--	--	--	--	--	--